

Barcelona

METROPOLIS

Revista d'informació
i pensament urbans
Núm. 78
Primavera 2010
Preu 3€

Quadern central

Futbol: la metàfora perfecta del nostre temps

Amb articles de Jordi Argenter,
David Barba, Miquel Caminal, Antonio
Campillo, David Castillo, Juan Cruz,
Sergi Doria, Antonio Franco, Gonçal
Mayos, Miquel Porta Perales, Jordi Puntí,
Rosa Regàs, Josep M. Salrach, Daniel
Vázquez Sallés.

Entrevistes amb Tzvetan Todorov i
Axel Honneth

La fam, encara

Baudrillard i la societat simulacre

Biopolítica, totalitarisme i
globalització

Històries de vida:

“De la dura vida real, no en sé res”

Editorial

Ecologisme i nous valors

Manuel Cruz

Fotos Antonio Lajusticia

Continuem parlant de l'ecologisme i de l'aparent paradoxa que començàvem a plantejar en l'editorial del número anterior segons la qual l'esquerra, tradicionalment materialista, s'hauria reconvertit a l'austeritat, mentre que la dreta, espiritualista de sempre, s'havia llançat al gaudi i la recerca de la felicitat més opulenta. Potser la paradoxa, plantejada d'aquesta manera, no esgotarà la correcta descripció de la realitat. S'ha d'admetre que, mal que pesi a algunes forces d'esquerra, que el voldrien en exclusiva, l'ecologisme també ha assolit una certa transversalitat ideològico-social, expressada en el fet que determinades actituds (respectuoses amb l'entorn, curoses amb el caràcter natural dels aliments, etc.) ha arribat un moment que també són considerades un *toc de distinció* entre les classes altes.

I el que val per a les classes altes, també val per als països rics, que sovint s'erigeixen com a paladins de l'ecologisme –amb antics vicepresidents de l'imperi reconvertits en líders carismàtics de la nova causa–, perquè prèviament han dut a terme el que en podríem dir una *externalització* de la contaminació, desviant cap als països pobres les indústries que enverinen (no solament l'aire) o els seus productes més tòxics –com va passar al seu dia amb el cas del tabac amb un grau determinat de nicotina–. El matís no és menor, ni constitueix una mera precisió escrupolosa dels termes. Hi ha la possibilitat que al darrere hi bategui la inquietant paradoxa (una altra!) que determinats discursos en el fons només poden ser assumits per sectors i classes socials amb recursos, atès que, per dir-ho ras i curt, el que és ecològic surt car.

Potser la clau per escapar de tanta presumpta paradoxa consisteix a introduir nous elements teòrics en l'esquema heretat. Com, per exemple, els plantejats als anys setanta per Ronald Inglehart (*The Silent Revolution*) en proposar parlar de valors postmaterialistes per referir-se a la generalització en aquesta etapa del capitalisme d'un tipus de valors diferents, situats més enllà de

la mera avidesa pel consum o per l'ostentació d'aquest. La introducció de nous signes de distinció, com ara el que s'acostuma a anomenar genèricament *qualitat de vida*, transcorreria en aquesta direcció. D'aquesta qualitat de vida en formaria part un tracte adequat, respectuós, de la natura, en un pla idèntic que la protecció de la llibertat d'expressió, la humanització de la nostra societat o una esfera política molt més participativa.

Doncs bé, com demostren els treballs de Juan Díez Nicolás –que des de 1988 es dedica a aplicar aquest concepte a la realitat social espanyola–, el canvi d'orientació cap a valors postmaterialistes es troba directament relacionat amb la classe social: com més alta és la classe social i més exposada ha estat a la informació, més propensió té envers aquests valors. La dada resulta certament significativa, però no s'ha d'interpretar incorrectament. Perquè el fet que aquests sectors es puguin haver apropiat dels nous valors no es pot considerar cap prova d'una deficiència per part d'aquests que els puguin convertir en *sospitosos* de res.

Potser el debat hauria d'abandonar la seva rànica condició essencialista (com ara: a qui *pertanyen* determinades idees, si *als nostres* o *als altres*) per adoptar una naturalesa molt més pràctico-política. Perquè, finalment, del que es tracta, la novetat d'aquesta etapa històrica, així com el lloc on sembla que es juga tot (incloent-hi la nostra supervivència), és el fet que estem obligats a pensar el medi ambient com un bé comú; és a dir, com quelcom no susceptible de ser abandonat a les lògiques del mercat. Quelcom, si es prefereix enunciar-ho així, que s'ha d'abordar en termes de polítiques públiques. Deixar això ben clar probablement és el primer pas per enfocar com cal els termes del debat. Perquè, a partir d'aquesta premissa, discussions com, per exemple, la de la relació entre bé públic i consum, ja no es podran plantejar de cap manera en termes de “si ho pago, és meu”, tan característic de la cultura nord-americana, o “el que vingui després, que s'espavili”, tan característic del millor de la nostra tallosa saviesa.

Barcelona METRÒPOLIS
número 78, primavera 2010

Editor

Ajuntament de Barcelona.

Consell d'Edicions i Publicacions

Carles Martí, Enric Casas, Eduard Vicente, Jordi Martí, Jordi Campillo, Glòria Figuerola, Víctor Gimeno, Màrius Rubert, Joan A. Dalmau, Carme Gibert, José Pérez Freijo.

Edició i producció

Direcció de Comunicació Corporativa i Qualitat.
Director: Enric Casas.

Direcció d'Imatge i Serveis Editorials.

Director: José Pérez Freijo.

Passeig de la Zona Franca, 66. 08038 Barcelona.

Tel. 93 402 30 99

Direcció

Manuel Cruz.

Direcció editorial

Carme Anfosso. Tel. 93 402 31 11.

Edició de textos

Jordi Casanovas. Tel. 93 402 31 08.

Redacció

Marga Pont. Tel. 93 402 30 87.

Gestió editorial

Jeffrey Swartz.

Coordinació Quadern central

Daniel Vázquez Sallés.

Col·laboradors habituals

Sergi Doria, Daniel Gamper, Gregorio Luri, Lilian Neuman.

Col·laboradors en aquest número

Jordi Argenter, David Barba, Valeria Bergalli, Miquel Caminal, Antonio Campillo, Josep Casals, David Castillo, Oriol Comas i Coma, Juan Cruz, Antonio Franco, Jordi Lorente i Servitja, Gonçal Mayos Solsona, Pere Antoni Pons, Miquel Porta Perales, Jordi Puntí, Bernat Riutort Serra, Josep M. Salrach, Rima Sheermohammadi.

Disseny original

Enric Jardí, Mariona Maresma.

Disseny i maquetació

Santi Ferrando, Olga Toutain.

Fotografia

Albert Armengol, Vicens Giménez, Eva Guillaumet, Antonio Lajusticia, Christian Maury, Pere Virgili.

Assessorament fotografia Quadern central

Àlex Boix.

Arxius

Arxiu Fotogràfic de Barcelona, As, Contacto / Gamma, Cordon Press / Corbis, Getty Images, Mundo Deportivo.

Il·lustracions

Guillem Cifré, Francesc Punsola, Eva Vázquez.

Correcció i traducció

Tau Traductors, L'Apòstrof SCCL, Daniel Alcoba.

Edició de web

Miquel Navarro.

Manfatta SL.

Administració general

Ascensió García. Tel. 93 402 31 10

Gestió administrativa BM

Jaume Novell. Tel. 93 402 30 91. jnovell@bcn.cat

Distribució

M. Àngels Alonso.

Tel. 93 402 31 30 · Passeig de la Zona Franca, 66.

Comercialització

Agora Solucions Logístiques, SL. Tel. 902 109 431

info@agorallibres.cat

Dipòsit legal

B. 37.375/85 ISSN: 0214-6223.

Adreces electròniques

bcnrevistes@bcn.cat

www.bcn.cat/publicacions

www.barcelonametropolis.cat

Els articles de col·laboració que publica Barcelona METRÒPOLIS expressen l'opinió dels seus autors, la qual no ha de ser necessàriament compartida pels responsables de la revista.

Els continguts de Barcelona METRÒPOLIS es troben disponibles en català, castellà i anglès a la pàgina web de la revista sota una llicència Creative Commons de Reconeixement-No comercial-Compartir Igual 2.5 Espanya. Més informació a www.barcelonametropolis.cat.

Consell de redacció

Carme Anfosso, Jaume Badia, Mireia Belil, Fina Birulés, Judit Carrera, Enric Casas, Carme Castells, Manuel Cruz, Daniel Inglada, Jordi Martí, Francesc Muñoz, Ramon Prat, Héctor Santcovsky, Jeffrey Swartz.

Comitè assessor

Marc Augé, Jordi Borja, Ulrich Beck, Seyla Benhabib, Massimo Cacciari, Victòria Camps, Horacio Capel, Manuel Castells, Paolo Flores d'Arcais, Nancy Fraser, Néstor García Canclini, Salvador Giner, Ernesto Laclau, Carlos Monsiváis, Sami Naïr, Josep Ramoneda, Beatriz Sarlo, Fernando Vallespín.

Agraiments

Arxiu Mundo Deportivo.

1 Editorial

Manuel Cruz

Plaça pública

4 Des de l'altra riba

La ciutat és l'aparador de la ideologia
Miquel Porta Perales

6 El dit a l'ull

Soroll i deliri
Josep Casals

8 La mirada de l'altre

De Barcino home a Barcelona dona
Rima Sheermohammadi

10 Metropolítica

La fam, encara
Josep M. Salrach

16 Massa crítica

Tzvetan Todorov: "Sorprèn veure tants murs aixecats en plena globalització"
Entrevista de Sergi Doria

25 D'on venim / A on anem

Fent lloc al "Joc"
Jordi Lorente i Servitja
El futur serà joc o no serà
Oriol Comas i Coma

31 Històries de vida

"De la dura vida real, no en sé res"
Lilian Neuman

36 Fronteres

Baudrillard i la societat simulacre
Gonçal Mayos Solsona

40 Veu convidada

Biopolítica, totalitarisme i globalització
Antonio Campillo

Quadern central

Futbol: la metàfora perfecta del nostre temps

50 *Un planeta sense futbol?*
Daniel Vázquez Sallés

52 *Una indiscutida hegemonia mediàtica*
Antonio Franco

62 *Esport i poder: cada club és una història/histèria*
David Castillo

70 *Mals del futbol, mals de l'ànima*
David Barba

78 *El futbolista com a producte estrella*
Jordi Argenter

84 *Córrer com a negres per viure com a blancs*
Juan Cruz

90 Propostes / respostes

I deien que només era un joc..., per Antonio Gómez Rufo. *Inamovible afició*, per Rosa Regàs. *Futbol i justícia*, per Juan Villoro

Ciutat i poesia

96 *L'adéu*
Josep Carner

Observatori

98 Paraula prèvia

Es busca "Això és Barcelona"
Valeria Bergalli

101 Zona d'obres

Narrar el mal. Una teoria posmetafísica del judici reflexionante, per Bernat Riutort Serra. *Por una universidad democrática*, per Miquel Caminal. *Decidir la ciutat futura. Barcelona 1859*, per Pere Antoni Pons.

106 Racons vius

Cincómonos. De basar de regals a espai d'art en llibertat
Gregorio Luri

108 En trànsit

Entrevista amb Axel Honneth
Daniel Gamper

112 Nova memòria

El desert comença aquí
Jordi Puntí

Portada i contraportada

Final de la Copa de la Lliga 1982-83 entre el Barcelona i el Real Madrid (2-1). Gol de Maradona.
Foto: Rafael Seguí.

El Fòrum 2004 és la penúltima expressió de la ciutat com a exteriorització del bonisme pacifista, ecologista i multiculturalista que avui imposa el seu discurs arreu.

La ciutat és l'aparador de la ideologia

Text **Miquel Porta Perales** Crític i articulista

La ciutat –una de les més grans creacions de l'ésser humà– sempre ha estat l'objecte del desig de la ideologia. Tota ciutat conserva o manifesta la petjada de les ideologies que, literalment parlant, han passat pel seu damunt. En aquest sentit, es pot afirmar que la ideologia –per entendre'ns, una determinada concepció del món o un conjunt d'idees, representacions i actituds més o menys coherent– atorga identitat a la ciutat. Es podria dir que la ciutat, en un procés d'impregnació dialèctica, viu en la ideologia i que la ideologia viu en la ciutat. Una experiència viscuda que es percep, per exemple, en un dels elements fonamentals de la ciutat com és ara l'arquitectura. Si –a través d'un dels forats de cuc que contempla la física relativista posteinsteiniana– viatgèssim a l'Egipte i la Grècia clàssics, trobaríem que aquests llocs són portadors d'una determinada ideologia –manera d'entendre el món, idees, representacions i actituds, dèiem– que es manifesta en la piràmide i el temple. La piràmide o la grandiositat i la immortalitat del poder omnímode egipci. El temple o l'equilibri i la proporció de la civilització grega. Un exercici semblant podríem fer amb la basílica de Sant Pere del Vaticà, la Torre Eiffel de París, els

gratacels novaiorquesos o l'anomenat niu de Pequín on es van celebrar els Jocs Olímpics de 2008. Sant Pere o el poder supraterrenal, la Torre Eiffel o la industrialització, els gratacels o la puixança nord-americana, el niu o l'emergència d'una nova potència que combina la tradició mil·lenària amb la modernitat avançada.

Arribats a aquest punt –si tenim en compte que les primeres línies d'aquest article observen la ciutat des d'una perspectiva unireferencial–, se'ns planteja la qüestió de com aproximar-se a la ciutat. De com mirar la ciutat. Seguint els clàssics contemporanis, podríem abordar l'assumpte a la manera dels filòsofs, els historiadors, els geògrafs, els economistes, els sociòlegs o els literats. Així, podríem parlar de la ciutat com l'espai de la conversa i el pacte polític (José Ortega y Gasset), el lloc on es trobaria l'“ànima” d'una civilització (Oswald Spengler), la condició de possibilitat de realització de les necessitats humanes (Paul Vidal de la Blache), l'àmbit del comerç i la indústria (Henri Pirenne), el punt o moment històric on recuperar-se de la deshumanització propiciada per la tecnologia tot assolint una relació integradora (Lewis Mumford), l'escenari en què el conflicte permet el coneixement mutu i l'assoliment de l'edat adulta de l'home (Richard Sennett) o l'indret on es percep la lluita entre tradició i progrés (Benito Pérez Galdós). De segur que aquestes maneres d'apropar-se a la ciutat són, en més o menys grau, necessàries i complementàries. De segur que totes elles posen al nostre abast, en més o menys mesura, la “veritat” del que és la ciutat. Però, en tot cas, nosaltres ens decidim per assenyalar una altra “veritat” de la ciutat que no sol ser prou valorada. Aquesta és la nostra hipòtesi: la ciutat –talment com suggeríem en el primer paràgraf– és l'aparador on s'exhibeix la ideologia. Parlem, per exemple, de la Barcelona dels segles XX i XXI.

El Noucentisme –progressisme, reformisme, cosmopolitisme i catalanisme amanits amb la il·lustració de l'època, instal·lada a Viena i Berlín– es manifesta a Barcelona a través de l'educació, la modernització, l'elitisme intel·lectual, la urbanització del territori o la normativització de la llengua catalana. I s'exhibeix en una arquitectura (Josep Goday, Rafael Masó, Josep Puig i Cadafalch o Josep Maria Pericas) que vol expressar un nou ordre social i nacional. Que vol fer país. Que vol modernitzar el país. D'aquí, les escoles, els museus i les biblioteques tallats per un mateix patró, l'obertura de la Via Laietana a la manera del París de Haussmann, l'electrificació, el clavegueram, el transport subterrani, les oficines, la divisió comarcal, el conreu del monument i la recuperació del patrimoni. Sense oblidar un Art Déco que festeja la industrialització, que mostra línies definides i colors brillants, que ofereix una nova concepció de l'espai, la llum i el confort. Tot plegat, la metàfora d'un Noucentisme que troba en la ciutat el seu aparador. Un Art Déco –detall prou important en l'època de la segona Revolució Industrial catalana tot just quan la burgesia industrial es consolida– que és susceptible de ser reproduït i d'arribar –comercialment i ideològicament parlant– a les classes populars.

La Primera Guerra Mundial, la crisi de la Lliga, els conflictes socials i la dictadura de Primo de Rivera –el dictador mostra també el seu particular monumentalisme arquitectònic: la ciutat continua sent l'aparador de la ideologia– suposen la defunció pràctica del Noucentisme. Arriba la República i la Generalitat republicana. Barcelona esdevé l'aparador de l'avantguarda europea de la mà del GATCPAC (Grup d'Artistes i Tècnics Catalans per al Progrés de l'Arquitectura Contemporània). El racionalisme constructiu i el funcionalisme compositiu (Sert, Torres Clavé, Subirana, Rodríguez Arias o Illescas), així com la utopia pròpia de l'època a la manera de la Ville Radieuse de Le Corbusier, es van mostrar en el Pla Regulador, el Dispensari Central Antituberculós o la Casa Bloc de Sant Andreu. I no sols això, perquè Barcelona també va ser l'aparador de les idees revolucionàries d'aquell temps. Sobre això, resulta significativa una citació de la revista *Nova Ibèria* (editada, tot un detall, pel Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya, el febrer de 1937) sobre la Casa Bloc: “Volem creure en aquesta nova societat, la tendència actual de municipalitzar l'estatge; desposseint els propietaris particulars de llurs drets sobre aquests [estatges] i el terreny, haurà trobat el camí per a desempallegar-se de tots aquells prejudicis que en l'anterior societat impedièren la realització de l'única solució racional del problema, i nosaltres els tècnics, que no havíem tingut por d'arribar a conclusions lògiques, sabíem, pels estudis realitzats sobre la matèria, que no hi havia altre camí”. En definitiva, arquitectura, política d'habitatge i ideologia es donen la mà a la ciutat de Barcelona.

Després de la dictadura del general Franco –el monumentalisme torna a exhibir-se–, després del grup “R” (Bohigas, Coderch, Martorell, Moragas i Sostres, entre d'altres) que crítica el conformisme i reivindica l'herència del GATCPAC, el Fòrum Universal de les Cultures Barcelona 2004 és la penúltima expressió de la ciutat com a aparador de la ideologia. El Fòrum és l'exteriorització del *bonisme* –aquest pensament flàccid altament gratificant que pren partit per les causes prèviament guanyades– pacifista, ecologista i multiculturalista que avui imposa el seu discurs arreu. El Fòrum va fer de Barcelona la ciutat del bé. Convé afegir que, a redós del Fòrum, Barcelona va recuperar una part important de la façana marítima, va construir un centre de convencions multiusos i un parc, va edificar nous hotels, va dignificar el Poblenou, va convertir els marges del riu Besòs en un jardí. I tot això –ideologia progressista– en un espai que majoritàriament continua sent públic. La ciutat sempre ha estat l'objecte del desig de la ideologia, diem al principi. El pragmatisme de Jordi Hereu –adéu a l'eslògan *bonista* “Barcelona, la millor ciutat del món”, que amenaçava d'acabar en divorci entre ciutadania i Ajuntament– podria ser l'inici d'una nova etapa. Ho veurem. **M**

A Barcelona és fàcil anar a dormir sentint el soroll d'un camió de reg, llevar-se sobresaltat per una sirena, dinar amb la música d'una màquina d'escombrar... L'autor es pregunta si cal insistir en el fet que emprendre una activitat intel·lectual sostinguda és incompatible amb un ambient atordidor.

Soroll i deliri

Text **Josep Casals** Llicenciat en filosofia.

Professor d'estètica i teoria de l'art

Deia Argan que la societat posa a prova les seves possibilitats configuradores en la ciutat. Per això, afegia, aquesta no pot ser reduïda a un sistema de circuits comunicacionals o de consum: quan una política urbana prioritza aquests models estereotipats i orientats al guany, el resultat és una ciutat isotòpica. I aleshores els teatres urbans modelats pel temps i que al seu torn poden modelar el més amorf, la multitud, veuen els seus valors identificatius engolits per aquest amorfisme.

Aleshores l'entropia s'imposa a la configuració.

Un exemple d'entropia el resumia una pancarta que apareixia al documental *La marca Barcelona*: "estem malalts de soroll". I aquí cal entendre "malalts" en un sentit literal, segons es desprèn d'un congrés que el 2003 se celebrà a París i que presentà el soroll com una epidèmia: "quan és excessiu i no desitjat el soroll no és sinònim de vida sinó de malestar", i per tant cal atendre a les manifestacions d'aquest malestar "abans que als índexs dels sorolls emesos o calculats".

Heus aquí una història exemplar. L'any 1999 es creà a París un *Observatoire du bruit* amb diverses institucions i un primer actor: un alcalde decidit a lluitar contra la contaminació acústica, per exemple, limitant l'ús de les sirenes de bombers i ambulàncies; i el 2006 es posa en marxa un pla d'acció amb mesures que atenen al conjunt de serveis i activitats del municipi. A Barcelona, en canvi, és fàcil anar a dormir sentint el soroll d'un camió de reg, llevar-se sobresaltat per una sirena que fa tremolar els vidres –encara que siguin dobles–, dinar amb la música d'una màquina d'escombrar o de podar, sopar amb el brogit d'una gatzara imposada...

I encara és pitjor si algú gosa emprendre una activitat intel·lectual sostinguda. Cal insistir en el fet que això és incompatible amb un ambient atordidor? Potser bastin alguns casos il·lustres: Kafka s'estimava més viure en una casa humida (i fatal per a la tuberculosi) que allí on el soroll li impedia escriure; Celan expressava a les seves últimes cartes el neguit que li provocava el fet d'habitar un apartament "atroçment sorollós"; Cézanne deixava de pintar quan els lladrucs li impedièren atendre a les connexions entre una pinzellada i la següent...

Allò que potencia la creació cultural és un teixit de condicions i relacions amb un cert caràcter estimulador. I Barcelona ha perdut aquest caràcter, per molt que l'Ajuntament segueixi parlant d'"atreure el talent"... creant espais plens d'aire.

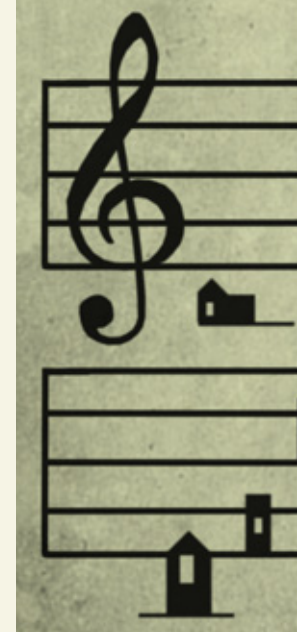
Aquestes infraestructures poden ser necessàries però no són mai suficients. De la mateixa manera, quan es parla d'"innovació" es pensa més en el foc d'encenalls de la "comunicació" que en el treball pacient i en silenci d'escriptors, músics, etc., molts dels quals, sobretot aquells que vivien prop de la Rambla, del Palau de la Música, de la Sagrada Família..., han abandonat la ciutat ("Barcelona atabala", em deia fa uns mesos un poeta que ja no hi viu).

Justament l'afer del Palau il·lustra l'enorme distància entre els agents de decisió i els que esmercem en un treball intel·lectual el temps que aquest demana: fa anys que les disfuncions en la gestió del Palau eren patides per músics i cantaires, i tanmateix el juliol passat Fèlix Millet va ser honorat amb la medalla de la ciutat al mèrit cultural (honor suspès poc després) per haver convertit "el Palau de la Música en un emblema artístic i cultural reconegut en tot el món". Aquí "artístic" i "cultural" són paraules retòriques; el mot decisiu és "emblema", mot al qual la premsa ha llevat el seu sentit propi i ha convertit en un elogi que revela els valors d'una societat orientada a l'exhibició i l'"impactant".

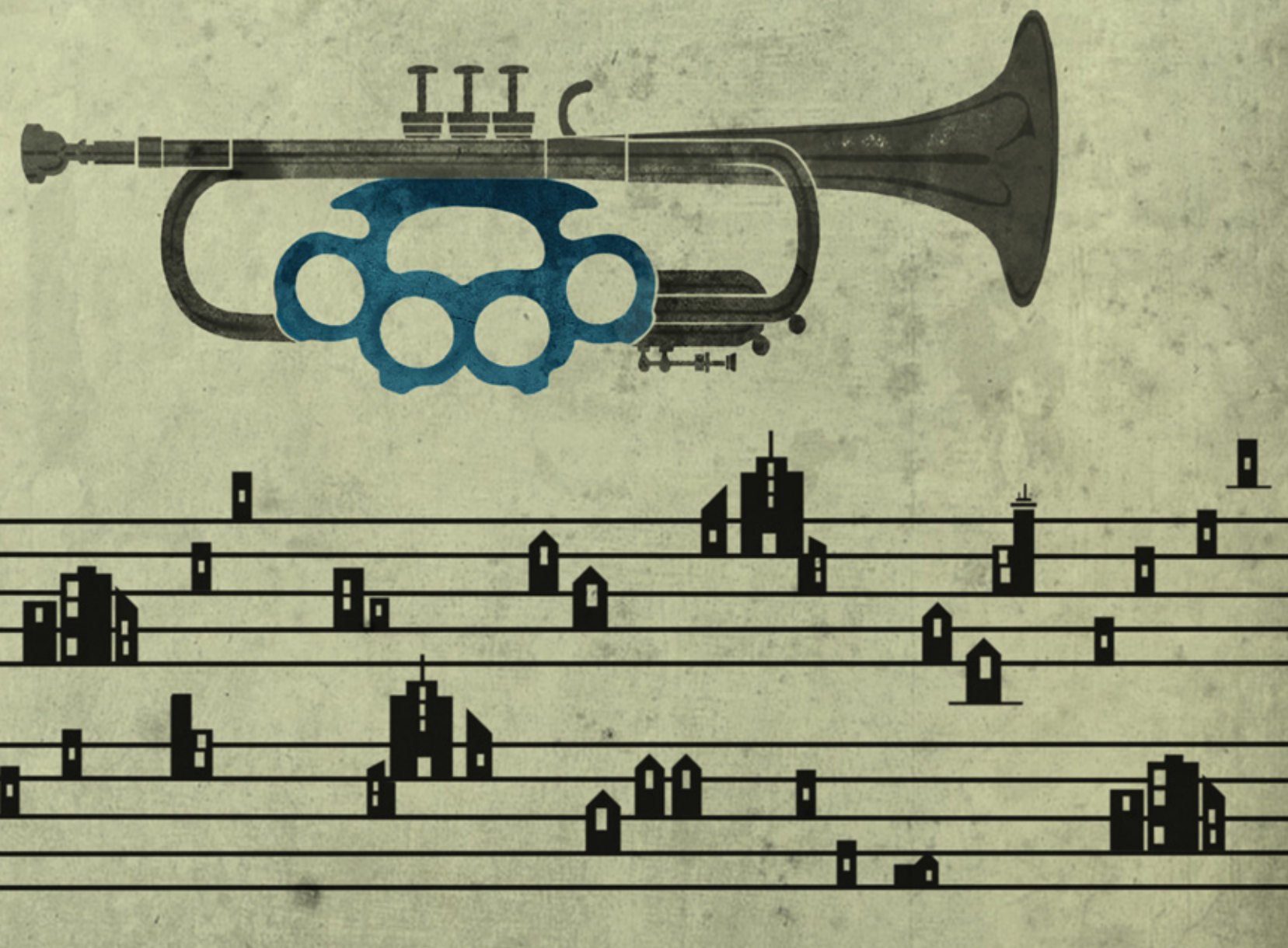
Però dir "valors" ja és dir massa. De fet, són tropismes que remetien al contrari del valor: al kitsch –les cacofonies del qual són fenòmens equivalents al soroll.

Avui ja no es pot utilitzar, com feia Walter Benjamin, el carnaval com a metàfora d'un temps oposat a la inèrcia, perquè tot ha esdevingut carnaval, de manera que la inèrcia s'expressa amb termes que abans remetien al temps alternatiu: "lúdic", "festiu"...: "sempre és festa a Sant Antoni". I així, en aquest barri, una Festa sobredimensionada (tres setmanes amb atraccions de grans dimensions i sorolls martellejants...) ha motivat cacerolades i plecs de signatures que ni tan sols han obtingut resposta de la regidoria –ahora que l'Ajuntament segueix invocant els seus ídols: "participació", "proximitat", "cohesió"...

En els anys setanta Barcelona va atreure l'atenció dels cercles interessats en el fet urbà pel seu moviment de veïns (des de les comissions de barri a l'esclat de les associacions i la revifalla dels ateneus); després, aquest teixit ha deixat el seu lloc a centres cívics regits per funcionaris i a associacions que en alguns casos semblen apèndixs de l'administració i de la ideologia de l'entreteniment. Potser a les properes eleccions

© Eva Vázquez

locals Barcelona tornarà a reclamar l'atenció pel fet de ser la ciutat amb més vots en blanc –a les últimes, n'hi va haver prop de 30.000, dada que la majoria de mitjans va silenciar.

En justa reciprocitat, els polítics municipals es mouen en funció del que diu o dirà la premsa; cosa que convida a pensar en allò que escrivia Paul Valéry respecte al poder periodístic, quan l'oposava a allò que “pot créixer en la calma” i desitjava uns polítics capaços d'ignorar els titulars del dia.

Per cert: Valéry també deia que una màquina no és bona si no és silenciosa; en canvi, les noves màquines de neteja són tan sorolloses, si fa no fa, com les antigues. I és que Barcelona ha esdevingut la capital del simulacre. Anàlogament, s'anuncia un protocol per reduir l'eixordador senyal de les ambulàncies, però no hi ha cap control perquè es compleixi. L'important no és resoldre el problema, sinó que sembli que es fa alguna cosa. I, com sol passar, les activitats somnàmbules s'acompanyen de deliris –així el de ser una “ciutat del coneixement”.

El complement de l'amorfisme és l'efectisme. El predomini del formulari s'oculta rere la falsa aparença. I, tanmateix, després de les eleccions del 2007 un destacat membre d'Iniciativa Verds va dir: “La Barcelona de postal s'ha acabat”. Però això també només eren bones paraules.

Molts, doncs, ens preguntem: fins quan durarà el seguidisme d'Iniciativa respecte a unes polítiques ofensives per a la més mínima sensibilitat social (l'última, la privatització dels Serveis Funeraris)? Fins quan Jordi Hereu es mantindrà passiu enfront de paquiderms als quals els arbres (els interessos seus i dels seus: hotelers...) no deixen veure el bosc (els interessos dels habitants, dels que volen una ciutat, no per ser ensenyada, sinó per viure-hi i treballar-hi)? Per què l'alcalde diu que les prostitutes monopolitzen l'espai públic i no vol veure que hordes cridaneres i amb tovalloles de platja han expulsat els barcelonins de les Rambles?

I no només de les Rambles, si bé aquest és el cas més paradigmàtic en tant que teatre urbà en el sentit que dèiem. A Montjuïc els ciutadans han estat expropiats d'uns jardins ocupats ara per un hotel que ha fet fallida, així com ja no poden asseure's i xerrar vora de la Pedrera, on els autocars i busos turístics es mantenen perpètuament amb els motors encesos alhora que dels fanals pengen cartells que insten a “una conducció ecològica”: “pareu el motor...”

Potser és per una perversa correlació de temps –el pes d'un passat enquistat i la inconsistència d'una agenda reduïda al present perpetu–, però es diria que també la son de la democràcia produeix monstres.

La ciutat sembla incapaç de contenir noves vides. Indiferent, maquillada, desconfiada, individualista, és com una dona madura que no ha digerit els canvis pels quals ha passat, que no accepta la seva condició i que sovint mira els altres amb desconfiança.

De Barcino home a Barcelona dona

Text **Rima Sheermohammadi** Traductora i intèrpret

Potser l'experiència de viure en un entorn en el qual els drets de la dona no són respectats et porta a buscar el gènere en els objectes o les ciutats en un intent de trobar alguns dels seus senyals d'identitat, potser un gest instintiu dels qui tenim els nostres escampats pel món. La meua llengua natal, el persa, em va ensenyar que els objectes manquen de gènere, però en la mesura que em vaig anar apropant a la Mediterrània, vaig descobrir que en les llengües banyades per aquesta mar cada cosa, cada idea, cada concepte, era, necessàriament, dona o home.

A partir d'aquest descobriment, hom es planteja què és el que fa que una plaça sigui una dona, que un arbre sigui un home. Tot i resoldre l'enigma, se sorprèn que d'altres llengües inverteixin aquell gènere. És una de les moltes preguntes que es plantegen a qui es veu obligat a traslladar-se, desarrelar-se i empeltar-se en una nova ciutat. I aquí l'enigma es manté: per què Gènova i Casablanca són dones, i en canvi Teheran i Londres són homes? I és que el gènere de les ciutats es decideix mitjançant una operació genètico-lingüística d'imposició d'un nom a una zona determinada de la natura. En la cultura islàmica clàssica, nascuda del clima extrem del desert, hi ha una antiga idea que relaciona la fundació d'una ciutat amb la fertilització de l'indret i, per tant, amb una *feminització* de l'espai preexistent que, caòtic com era, no tenia gènere. Així, Mohammedia, Al-Qahira, Alhambra són feminitzacions d'una paraula masculina... Amb el pas dels segles, les ciutats s'allunyen del seu gènere fundacional o s'hi apropen, envelleixen, floreixen o, fins i tot, canvien de gènere: Barcino - Barcelona.

Com afecta aquesta identitat toponímica la nostra vivència de l'indret? Intentem participar en una experiència maternofilial o paternofilial quan som acollits en una ciutat? Em plantejo, como feia en la meua infància amb els objectes, el repte de saber si Barcelona és una dona i, si ho és, quina és la seva història.

La visió de l'immigrant està condicionada per les circumstàncies de la seva vida, la situació sociopolítica que l'ha portat a deixar enrere el seu país i, en general, els condicionants que l'han portat al moviment. En aquell moment, amb el buit deixat enrere, taula rasa amb objectes, persones, paisatges, fa més

de vint anys, la ciutat podia ser per a mi qualsevol cosa. I vaig descobrir que ho era per a molta gent: era diferent, inclusiva, interessant, sensual, abraçadora, bella i amb una mirada que convidava tothom que no la coneixia a apropar-s'hi i moltes vegades a decidir quedar-se al seu costat per sempre.

Era, més tard, el cant del cigne d'una ciutat que no podia continuar creixent. En la ruptura de l'espai emmurallat de l'antiguitat, la ciutat es fertilitza, viu el seu moment *pregnante*, es reproduceix i es multiplica en l'eixample que va forjar una de les cares de l'ambigua personalitat de la ciutat. La seva pell es va eixamplar com la d'una dona embarassada. L'asexuat Barcino va esdevenir la voluptuosa Barcelona.

Avui, la seva pell ha perdut la llisor, i sembla incapaç de contenir noves vides. Indiferent, incisiva, maquillada, desconfiada, individualista; una dona que no ha digerit els canvis pels quals ha passat, no accepta la seva condició i sovint mira els altres amb la desconfiança d'un ésser ferit d'amor. Ara és exclusiva, ja no t'abraça, sinó que conversa amb tu per veure si ets capaç de donar-li alguna cosa; ja no et mira ni es mira amb curiositat. Autosuficient, industriosa, eficaç dona madura. Barcelona ha trobat la seva raó de ser en una lloable i necessària recuperació de la identitat oprimida, en la lluita pel respecte del poble que representa. Però alguna cosa hem après: no es pot viure a costa del patiment dels avantpassats, condemnats, com vol la tragèdia grega, a arrossegat les culpes dels nostres pares. Així, fa dues dècades que veig l'equació irresolta en la qual s'intenta conjuminar un pretès cosmopolitisme (al qual cada immigrant aporta la seva quota) amb un sentiment de defensa del que és propi, del que és local.

El victimisme de la societat que ens acull és una posició que no deixarà mai de sorprendre els qui provenen de totalitarismes en actiu. Aquella ferida de la història sembla justificar una actitud paradoxal de participació superficial en l'Altre i d'exclusivitat, d'hemetisme. Fins i tot, de simpatia pel que és llunyà i d'odi pel que és proper. El multiculturalisme entès com la convivència de diferents cultures en un únic lloc no és res nou per a cap societat, però sí que ho són la qualitat d'aquesta condició, els reptes que comporta i la manera en la qual s'aborden els conflictes, com ara la seva relació amb el

© Eva Vázquez

relativisme cultural, la compatibilitat entre les complexitats de les cultures i els ideals de la igualtat. Mentre Barcelona usa el multiculturalisme en el discurs oficial i mediàtic i és objecte de consum, l'interès pel que és aliè no acostuma a travessar un vernís superficial. Per bé que el cinema xinès, el menjar marroquí, els balls llatins, la dansa *bangra* i les botigues regentades per pakistanesos han permès que molts integrin aquesta metròpolis en el tòpic de Babel que no dorm mai (amb el consegüent efecte positiu per al turisme de masses), la realitat d'un apropament i comprensió de l'Altre no és només una assignatura pendent, sinó extracurricular.

D'altra banda, aquell cos busca a cop de bisturí urbanístic recuperar una joventut que doni saba nova a un organisme ja invertibrat per projectes que no han reeixit (com el Fòrum), d'experiències que, a manera de pròtesi, la inserixen en el confortable i indefinit terreny "de la globalitat".

Fins a quin punt l'entorn de Barcelona, després d'haver begut de l'ampolla que deia "beu-me" i tastat el pastís que deia "menja'm", es troba en situació de "desubicació"; en la seva experiència, la idea d'ella mateixa no coincideix amb el seu entorn. La desubicació de molts respecte d'unes estructures (com ara l'Estat espanyol) i la de molts altres respecte d'unes altres (com ara el component immigrant).

Confio que, igual que Àlicia i el seu despertament d'un somni que la va portar a diverses experiències, la ciutat de Barcelona torni al seu estat més humà i menys pretensions, com el que tenia fa dues dècades, però amb el bagatge de tot allò de valuós que ens proporciona la història. Barcelona pot ser una ciutat que simbolitzi el principi d'"unitat en diversitat". Una unitat que no depèn de la integració en una cultura, sinó de la interdependència entre totes les cultures. No hi ha dubte que aquesta etapa d'adolescència en la vida de la nostra societat passarà i donarà lloc a una etapa d'adulthood social amb qualitats com la calma i la saviesa. La valentia d'allargar la mà cap a l'altre no serà un gest tímid de por de perdre el que és propi, sinó des de la conscienciació que la maduresa implica proporcionar un entorn favorable per al creixement i desenvolupament de tots els grups que componen la nostra societat. El fenomen de la unitat amb tota la complexitat que implica neix de la certesa que totes i cadascuna de les races, les nacionalitats i els pobles que existeixen tenen aquestes capacitats bàsiques per créixer i oferir grans aportacions al conjunt. "Barcelona, posa't guapa" ja no serà per embellir les façanes, sinó per descobrir els qui hi viuen al darrere. Tots en som responsables: els qui són d'aquí i els qui ara i aquí hem trobat una llar. **M**

La pobresa, la fam i la mortaldat creixen als països en desenvolupament. La situació, que afecta més de mil milions de persones en tot el món, revesteix una gravetat especial a l'Àfrica subsahariana. Mentre la fam continuï, els famolencs emigraran cap als països desenvolupats. La democràcia no és tan virtuosa com sembla.

La fam, encara

Text **Josep M. Salrach** Universitat Pompeu Fabra

La tardor passada la FAO (Organització de les Nacions Unides per a l'Agricultura i l'Alimentació) feia públic l'informe anual sobre l'estat de la inseguretat alimentària al món.¹ Les xifres i l'anàlisi que aporta sobre el problema de la fam al món inviten al pessimisme. Els objectius que es va fixar la Cimera Mundial sobre l'Alimentació (CMA), celebrada a Roma el 1996, no es compleixen i és fàcil pronosticar que no es compliran. Recordem-ho: prenent com a referència les dades disponibles els anys 1990-92 (845,3 milions de famolencs), la CMA es va proposar reduir a la meitat (420 milions) en vint anys (2015) el nombre de persones desnodrides. D'aleshores ençà han aparegut una desena d'informes que tenen per objectiu mostrar la marxa vers la consecució d'aquest objectiu. Els informes mostren avanços i retrocessos i, finalment, indiquen que es perd més que no pas es guanya. Tot i admetre un marge d'error, les xifres palesen el fracàs: el nombre de famolencs del 1990-92 va baixar a 824,9 milions el 1995-97. Semblava un bon inici, però d'aleshores ençà tot s'ha capgirat fins a arribar a 1.020 milions (xifra estimada actualment).

Potser el pressentiment que s'avançava cap al fracàs i la força dels arguments malthusians van inclinar la comunitat internacional l'any 2000 a adoptar com a primera fita dels Objectius de Desenvolupament del Mil·lenni (cimera de Nova York) un objectiu més assequible: reduir a la meitat el percentatge de famolencs entre 1990 i 2015. De moment, però, només s'ha passat del 16% el 1990-92 al 15% el 2009, un progrés insuficient.

Les conjuntures i la fam

La FAO hi busca explicacions i navega entre les causes estructurals, que anuncia i no precisa, i les conjunturals, menys compromeses, que explicita. Tot i dir que les coses van malament des de fa un decenni, centra la seva anàlisi en els darrers quatre anys i diu que el fort increment de la fam es deu a l'encavallament i suma de la crisi alimentària de 2006-08 i l'econòmica actual, iniciada el 2008.

Al seu entendre, la crisi alimentària del 2006-08 es va produir per un increment dels preus dels aliments, que es va deure a factors diversos: sobretot a l'augment dels costos de producció per la pujada del preu del petroli, a la caiguda

de la producció de cereal en grans països exportadors a causa d'alteracions climàtiques, als efectes d'una demanda més forta i a una situació accidental de baixes reserves en el mercat mundial. En gran manera hauria estat, doncs, una crisi originada en l'oferta (crisi de disponibilitat) per minva en la producció, baixos estocs i increment dels costos de producció enfront d'una demanda acrescudada, però la FAO centra l'atenció en la demanda i afirma que el panorama es va veure alterat per la demanda creixent de les indústries dedicades a la producció de biocombustibles líquids i pel fet que, en països en accelerat creixement econòmic (la Xina), l'increment dels ingressos ha generat una major demanda alimentària.²

D'aquests factors, els biocombustibles no han deixat de generar polèmica per la incidència que molts els atribueixen en l'augment dels preus dels productes alimentaris amb què s'elaboren i, doncs, en la fam, i perquè afavoreixen l'expansió del monocultiu, que vincula la suficiència alimentària dels països productors amb la volàtil marxa dels preus en el mercat mundial. Els defensors argumenten, però, que els biocombustibles diversifiquen i amplien els ingressos del sector agrícola i ajuden a estalviar combustibles fòssils, que, a causa de les emissions de gasos, són els principals responsables de l'efecte hivernacle. La FAO manté una actitud prudent en aquest debat: creu que a llarg termini l'increment de la demanda i dels preus dels productes agrícoles per a biocombustibles pot crear oportunitats de desenvolupament en el món rural, però objecta que no tots els països estan preparats per als canvis tècnics que aquesta orientació productiva suposa i, sobretot, que, en el curt termini, l'opció pels biocombustibles sembla més perjudicial que beneficiosa. Els problemes que apunta són evidents: seguirà empenyent a l'alça els preus, impulsant les desforestacions i l'esgotament dels recursos hídrics i escanyant la biodiversitat. I això sense tenir en compte que, per reduir de manera sensible el consum de combustibles fòssils, es necessitaria una producció de biocombustibles tan gran que no hi hauria prou terres per obtenir-la.

La crisi alimentària per la pujada de preus es va incubar des del 2002, que és quan van començar a fluctuar a l'alça després d'uns quaranta anys de tendència a la baixa, però

A la pàgina anterior, arròs importat pel govern filipí amb destinació a les comunitats pobres de Manila, abril de 2008.

A la pàgina següent, de dalt a baix, habitants del poble de Tolkobeye, al sud del Níger, una zona castigada durament per la sequera, carreguen provisions del Programa Mundial d'Aliments, l'agost de 2005.

Al mig, el mercat central de la capital nigerina, Niamey.

“No és criticable que la FAO proposi remeis conjunturals, perquè els famolencs necessiten solucions a curt termini. Però sí que ho és la falta d'un diagnòstic estructural, que comportaria afrontar canvis en profunditat”.

no va ser fins a 2006-2007 que la pujada es va precipitar fins a situar-se a mitjan 2008 en un 64% per sobre del nivell del 2002. Si per a les famílies pobres qualsevol pujada és perjudicial, aquesta va ser tràgica. I el descens, des de finals del 2008, no els ha permès refer-se perquè no ha estat tan gran com s'esperava i perquè a la crisi alimentària li ha seguit l'econòmica.

Per a la FAO, aquesta crisi porta més fam als països en desenvolupament, ja que fa minvar la capacitat d'accés a l'aliment. És una crisi d'accessibilitat. La responsabilitat immediata recau, diu, en la disminució de les remeses familiars, dels beneficis de les exportacions, de la inversió estrangera directa (IED) i de l'ajut oficial extern (AOE). Quant a les remeses, la qüestió està lligada a la situació dels emigrants que envien diners als seus familiars. En molts països pobres les remeses representen una part considerable del PIB, són la base de supervivència de moltes economies familiars i tenen un efecte multiplicador en les economies locals. Ara, però, a causa de la crisi, molts emigrants han perdut la feina o han experimentat minves en els ingressos, disminucions que han traslladat a les remeses. No pas pocs fins i tot han retornat als països d'origen i al camp, on han esdevingut més un llast que un ajut.

Sens dubte, els beneficis de les exportacions també han caigut perquè les dificultats del crèdit, el tancament de fàbriques i l'increment de l'atur en els països rics han abaixat la demanda externa. La situació és difícil per a molts països en desenvolupament l'alimentació dels quals depèn de les compres a l'exterior, que normalment financen amb exportacions de productes de monocultiu (la banana a Nicaragua, la soja a l'Argentina, el cafè a Guatemala).³ Els que més pateixen són els països amb dèficit comercial i poques reserves, que tradicionalment corregeixen el desequilibri amb entrades de capital, avui minvants.

Els inversors estrangers durant les crisis no s'arrisquen a invertir i retiren capitals, cosa que comporta el tancament de fàbriques, empreses i explotacions, atur i més precarietat. També en els pressupostos dels governs dels països industrialitzats, on les finances són assetjades per la crisi, les partides d'ajut als països pobres disminueixen.

Els resultats són evidents. No hi fa res que els preus dels aliments bàsics hagin baixat; encara segueixen essent massa alts en els mercats locals dels països pobres i sobretot no són accessibles o no ho són com caldria per a un nombre creixent de famílies afectades per la minva dels ingressos i l'atur. Tampoc els governs dels països en desenvolupament, amb greus problemes financers (deute extern,

desequilibri de la balança comercial, frau fiscal), no estan en situació d'ajudar com caldria la seva gent.

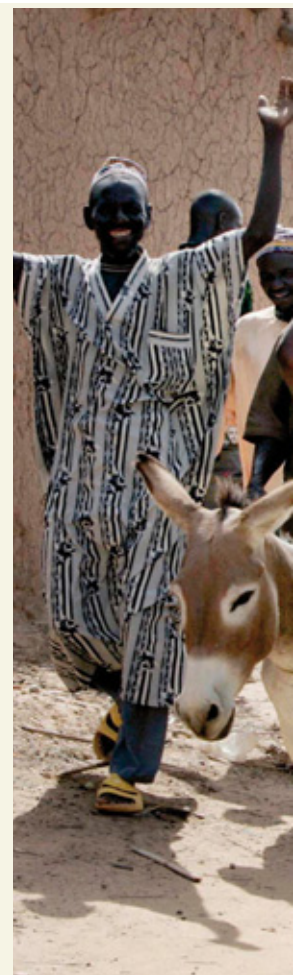
En aquestes condicions, la pobresa, la fam i la mortaldat augmenten. Les famílies intenten sobreviure com poden. Venen, diu la FAO, els seus actius (caps de bestiar, eines, terres), fet que farà més difícil la recuperació en el futur. Disminueixen les despeses d'educació i sanitat, fet que posa en perill la salut dels membres de la família i les esperances d'un demà millor. Mengen menys i consumeixen productes més barats i de pitjor qualitat, estratègia que també suposa més malalties i incrementa la mortalitat, sobretot infantil. I procuren treballar en el que sigui pel preu que sigui: són les dones les que més van a la recerca de feina, sobretot domèstica, a ciutat, encara que això signifi-qui abandonar l'atenció dels nadons.

La situació descrita, que el 2004-2006 afectava 857,7 milions de persones a l'Àsia, l'Àfrica subsahariana, l'Amèrica Llatina i el Carib, el Pròxim Orient i l'Àfrica del Nord, i avui a més de mil milions, revesteix una gravetat excepcional a l'Àfrica subsahariana. Si se situa el llindar de la pobresa en un poder adquisitiu inferior a un dòlar al dia, els països més pobres es troben aquí. Si, d'acord amb la FAO, considerem que 2.100 kcal/dia és el mínim que una persona ha d'ingerir, també resulten ser els països de l'Àfrica subsahariana els pitjor alimentats: la meitat no hi arriben. Per últim, si acceptem que la mortalitat infantil superior al 50% marca l'entrada en el subdesenvolupament, hem de convenir que tots els països de l'Àfrica subsahariana hi són.

Navegar en superfície

A una anàlisi conjuntural com la que la FAO proposa és lògic que la institució respongui amb remeis també conjunturals. I no és que això sigui criticable, perquè els famolencs necessiten solucions a curt termini. El que no sembla acceptable és el que calla: el diagnòstic estructural, que comportaria afrontar canvis en profunditat. Observem, de moment, les propostes de la FAO, començant per les que descarta.

La dimensió mundial de la crisi limita la possibilitat emprada tradicionalment, quan les crisis eren regionals o d'alguns països, de recórrer a la depreciació del tipus de canvi, que en unes altres circumstàncies facilitaria l'ajustament en afavorir les exportacions i fomentar la reducció de les importacions. Tampoc no sembla possible que els països més pobres, ja prou endeutats, recorrin al crèdit internacional, ara més car i difícil d'aconseguir. A l'interior dels països, d'altra banda, les institucions de microfinances, que

© Issouf Sanogo / AFP / Getty Images

© Daniel Berehulak / Getty Images

tradicionalment ajuden amb crèdits les classes populars, també passen dificultats de liquiditat perquè els inversors retiren capitals i creix la morositat.

Descartades, doncs, les solucions monetàries i observades les limitacions del crèdit, la FAO examina les relacions comercials i constata que els països on la inseguretats alimentària i la vulnerabilitat són més grans també són els països on el grau de dependència del mercat internacional és més elevat: importen una gran part de l'aliment que consumeixen. La vulnerabilitat està en el fet que la importació d'aliments depèn del capital extern que capten (remeses, IED, AOD), que, com sabem, s'esfondra amb la crisi, i de la relació d'intercanvi (preu de les exportacions / preu de les importacions), que és canviant. Així, per exemple, durant la crisi actual el cotó ha baixat més que els aliments, en perjudici d'un país com Burkina Faso, exportador de cotó i importador d'aliments. És pitjor, però, la situació dels països que són importadors nets d'aliments. Què s'hi pot fer?

La FAO descarta la temptació aïllacionista, que estima impossible i inadequada. El millor, diu, és la consecució d'un cert equilibri entre un volum moderat d'aliments importats, que ajuda a contenir els preus interiors en benefici dels consumidors, i un increment de la producció agrícola interior, que faci minvar el pes de les importacions.

Arribats a aquest punt, les recomanacions per combatre la fam es concreten a atacar-ne les causes incrementant les inversions en el sector agrícola i combatre'n els efectes estent les xarxes de seguretat i els sistemes de protecció social.

Quant a les inversions, la proposta de la FAO és una crida als estats i les institucions internacionals perquè incrementin l'ajut. Però no precisa de quina manera, i és difícil que ho faci després d'haver explicat els problemes financers que la crisi comporta i la situació catastròfica en què es troben agricultures com les dels països de l'Àfrica subsahariana. Tanmateix, amb optimisme, posa les esperances en l'agricultura, que considera motor de creixement i el sector que més pot ajudar a combatre la pobresa i la fam. És per això que reclama atenció prioritària i recorda que en el passat (els anys setanta i vuitanta) va ser un sector clau en la reducció de la fam.

Quant a les xarxes de seguretat i sistemes de protecció social, la FAO en propugna l'extensió i integració en els països en desenvolupament a fi de complir amb la màxima eficiència la funció d'assistència. Les fórmules són diverses: al Brasil, per exemple, es concreta en l'ajut a les famílies més pobres amb pagaments mensuals en efectiu, l'ampliació de la cobertura temporal de l'assegurança d'atur, l'increment

© Nicolas Asfour / AFP / Getty Images

del salari mínim, l'ampliació de la garantia de preus per a l'agricultura familiar, l'ajut a les famílies per construir cases noves, etc. En molts països, també, la dieta alimentària dels nens de famílies pobres es completa amb programes d'alimentació a l'escola. Els experts, però, adverteixen que aquestes sistemes de protecció manquen en molts països; milions de persones no se'n beneficien i la crisi, que fa minvar la despesa pública, n'amenaça l'existència. En tot cas, el recurs a l'assistència social s'ha d'entendre com una solució a curt i mitjà termini perquè les xarxes de seguretat haurien de proporcionar als beneficiaris solucions als problemes subjacents facilitant-los l'accés al crèdit, els *inputs* i les noves tecnologies, fet que a la llarga els permetria elevar la producció i deixar de dependre de l'assistència social. L'informe no oblida, però, que d'entre les persones més afectades per la fam, són legió les del medi urbà, cap a les quals cal dirigir especialment l'atenció. Dit això, del futur d'aquestes persones de les barriades de misèria, de com podran deixar de dependre de l'assistència, l'informe no en diu res. Amb tot, sembla que les esperances de la FAO a llarg termini es dipositen avui en les polítiques anticíclics de previsió de risc aplicades per les xarxes de seguretat, que

haurien de permetre gestionar el risc i les crisis previsibles, i dependre menys de l'assistència internacional i més dels recursos dels mateixos països.

És clar que la FAO no pot deixar de reconèixer el fracàs: la fam ja augmentava abans de la crisi alimentària del 2006-2008 i de la crisi econòmica actual; per tant, les solucions aplicades han resultat, diuen, insuficients. Un qualificatiu dolç, en consonància amb el diagnòstic conjuntural que l'estalvia d'analitzar en profunditat les causes estructurals del problema i li evita de comprometre's en els debats i conflictes que tanmateix hi ha plantejats. Sobre això es limita a pronosticar que l'adopció d'un enfocament basat en el dret a l'alimentació serà important per eradicar la inseguretat alimentària, oblidant, per comparació, que la incorporació del dret al treball en les constitucions tampoc no és garantia contra l'atur.

La fam en el cor del sistema

Qui vulgui entendre el problema de la fam no es pot donar per satisfet amb els informes de la FAO. No hi trobarà, per exemple, cap explicació sobre el fet que una de les economies emergents més potents, l'Índia, presentada com a

exemple de democràcia model occidental, exporti cada any milions de tones de cereals (Jean Ziegler recordava no fa pas gaire que el pa que es menja a Suïssa està fet amb blat de l'Índia) mentre el 22% de la seva enorme població (1.134,4 milions d'habitants) passa gana i la xifra de desnodrits hi creix.⁴ De fet, no és tan difícil d'entendre des d'una perspectiva sistèmica: en el capitalisme rampant de la mundialització, els interessos de les classes populars se sacrifiquen a favor de l'interès particular del capital i la lògica del mercat que l'alimenta. Així doncs, l'aliment, sense polítiques correctores, no va cap a qui més el necessita, sinó cap a qui més paga.

Com que el mercat no es toca, l'únic remei proposat per la FAO és la inversió en agricultura. Convinguem que és necessària i que pot reduir la fam a curt termini, però no és una solució per als famolencs de les ciutats. I tampoc no és una mesura que garanteixi l'eradicació de la fam a llarg termini perquè, sense els progressos tècnics que la indústria proporciona, l'agricultura, afectada per rendiments decreixents, no podria sostenir l'increment de la població, i perquè l'especialització en agricultura, seguint la consigna dels avantatges competitiu, acaba essent una especialització en la pobresa perquè empeny a l'intercanvi desigual (productes agrícoles per productes industrials) i la dependència exterior. S'ha d'activar, doncs, la industrialització dels països en via de desenvolupament i fer-ho, com els països occidentals quan s'industrialitzaven, protegint la indústria naixent de la competència.

Només els sectors industrial i de serveis, que en circumstàncies normals són els que més contribueixen al PIB, poden absorbir els aturats de les ciutats del Tercer Món i desplegar una sinergia que impulsi el creixement.⁵ És clar que aquí hi ha debats que s'entrecruen: sobre el model de desenvolupament, les fonts d'energia, la consecució d'una indústria no contaminant, el necessari creixement de les economies dels països en desenvolupament en paral·lel al potser inevitable decreixement de les economies dels països desenvolupats, la influència del canvi climàtic en les collites, etc.

De quina agricultura parlem? La FAO defensa l'agricultura industrialitzada, però ho fa sense explicitar-ne el risc i els límits. Els crítics reconeixen el progrés dels rendiments però formulen objeccions: la dependència de les multinacionals, que proporcionen el paquet tecnològic (llavors, fertilitzants, herbicides, insecticides) i s'emporten el gruix dels beneficis, i la pulsio vers la consecució del màxim benefici que porta a l'expansió del monocultiu, la reducció de la biodiversitat, la desforestació, l'esgotament del sòl, la tendència a la desertització, etc. Aquest procés, del qual és un exemple l'extensió del conreu de la soja a la Patagònia,⁶ enriqueix uns quants i condemna a molts a la pobresa, perquè la petita agricultura no pot sobreviure al costat de gegants que substitueixen la mà d'obra tradicional per enormes màquines. Són aquests foragitats del camp els que s'amunteguen en barris perifèrics de les ciutats on els governs i els nous rics a vegades els alimenten (mal alimenten!) amb les engrunes del pressupost i dels seus negocis, no fos cas que es revoltessin.

Enfront d'això, pagesos d'arreu del món, aplegats en l'organització Via Campesina, aixequen l'esperança d'un retorn a l'agricultura familiar i sostenible, posen la mirada en el mercat local i nacional, i defensen l'autogestió dels recursos i la sobirania alimentària contra la globalització.⁷ Quina alternativa hi ha si fins i tot als països industrialitzats els pagesos es queixen del deteriorament del seu nivell de vida per les condicions que els imposen les grans companyies? I els més conscients dels nostres pagesos admeten que no saben on va aquest model d'agricultura que esgota la terra i els recursos hídrics, i consumeix més energia de la que produeix. També aquí s'imposa la limitació que els partidaris de l'economia ecològica potser en dirien decreixement.

D'això que ens preocupa, la FAO no en diu res. Tampoc no es manifesta sobre l'expansió dels monocultius, a la qual s'oposen els moviments pagesos que reivindiquen la ruptura de les dependències exteriors i la revisió de les normes d'intercanvi en pro d'un comerç just. Encara menys opina sobre l'ús social de la terra i la necessitat en molts països d'emprendre una reforma agrària. És aquesta una expressió que no forma part del seu vocabulari, de manera que un moviment com el dels Pagesos Sense Terra, que des de fa anys impulsa al Brasil la reforma agrària des de baix, no atreu la seva atenció.⁸

Mentre la fam continuï, els famolencs que puguin emigraran legalment o clandestinament cap als països desenvolupats, encara que ara, amb la crisi, hi siguin més rebutjats i fins maltractats. I és que la democràcia, que per Amartya Sen és un mur de contenció contra la fam, no resulta tan virtuosa com sembla.⁹ Ja no parlem de governants tirànics que fan passar gana, que n'hi ha i que haurien de ser perseguits per la justícia; parlem de règims democràtics o formalment democràtics de països en desenvolupament que no fan el que haurien de fer per combatre la fam a casa, i de governs de països desenvolupats, elegits democràticament, que no fan el que haurien de fer per evitar l'aflorentament de la xenofòbia i el feixisme contra els emigrants.¹⁰

És així com la fam persisteix, encara.¹¹

Notes

- ¹ *El estado de la inseguridad alimentaria en el mundo. Crisis económicas: repercusiones y enseñanzas extraídas*, Organización de las NU para la Agricultura y la Alimentación, Roma, 2009.
- ² *El estado mundial de la agricultura y la alimentación*, Organización de las NU para la Agricultura y la Alimentación, Roma, 2008.
- ³ *Collites amargues. Els monocultius de la fam*, Nicaragua, 2005. Documental de Félix Zurita i Joaquín Zúñiga.
- ⁴ Declaracions de J. Ziegler a *Nosotros alimentamos al mundo*, Àustria, 2005. Documental d'Erwin Wagenhofer.
- ⁵ Eric S. Reinert, *La globalización de la pobreza. Cómo se enriquecieron los países ricos... y por qué los países pobres siguen siendo pobres*, Barcelona, Crítica, 2007.
- ⁶ *Hambre de soja*, Argentina, 2007. Documental de Marcelo Viñas.
- ⁷ Annette Aurélie Desmarais, *La vía campesina: la globalización y el poder del campesinado*, Madrid, Popular, 2007.
- ⁸ *Valor Humano: los Sin Tierra. Por los caminos de América*, Brasil, 2004. Documental de Miguel Barros.
- ⁹ Arundhati Roy, "La endeble luz de la democracia", *El Malpensante*, Bogotá, 2009. Article consultat el 14/01/2010 a http://www.elmalpensante.com/print_contenido.php?id=1487.
- ¹⁰ Samir Nair, "L'ascens del racisme a Itàlia", *El Periódico de Catalunya*, 18/01/2010, p. 7.
- ¹¹ Josep M. Salrach, *La fam al món. Passat i present*, Vic, Eumo, 2009.

La FAO reconeix que d'entre les persones afectades per la fam són legió les del medi urbà, però no diu res sobre com podran deixar de dependre de l'assistència. A la imatge, una parella aplega ampolles de plàstic i llaunes al davant de la seva barraca, aixecada al costat d'una via de ferrocarril al barri pobre de Klongtoey, Bangkok, el juliol de 2008.

Massa crítica

Tzvetan Todorov

“Sorprèn veure tants murs aixecats en plena globalització”

Entrevista **Sergi Doria**
Retrats **Pere Virgili**

La trajectòria vital i intel·lectual de Tzvetan Todorov és una lluita contra les temptacions del bé que acaben obrint les portes als camps de concentració. Es podria afirmar que la seva obra assagística marca una evolució creadora sobre els mals d'un segle XX que ja va diagnosticar Albert Camus en *L'homme révolté* (1951). Camus advertia que estàvem vivint el temps de la premeditació i del crim perfecte i emetia un veredicta provocador, en plena era de l'estalinisme: "Els camps d'esclaus sota la bandera de la llibertat, les matances justificades per l'amor a l'home o el gust de la superhumanitat deixen desemparat, en un sentit, el judici. El dia en què, per una curiosa inversió pròpia del nostre temps, el crim s'adorna amb les despulles de la innocència, és la innocència la que és cridada a proporcionar les seves justificacions..."

Todorov era un adolescent quan l'assaig de Camus va veure la llum i el va posar en contra d'una esquerra que encara escrivia odes al comunisme soviètic. Todorov havia nascut a Bulgària el 1939, l'any de la Segona Guerra Mundial, i intentava afrontar, a cops d'imaginació, el rostre sinistre del socialisme real. El 1956, l'any de la invasió soviètica d'Hongria, Todorov va decidir cursar Lletres a la Universitat de Sofia. Com recorda en el seu assaig *La literatura en perill*, aquells cursos adulterats per la ideologia oficial "eren tan erudits com propagandístics: les obres, del passat i del present, es mesuraven d'acord amb la conformitat amb el dogma marxista-leninista". En l'univers orwellià d'invenció de la memòria, l'estudiós del llenguatge no era encara un insubmís, però notava els primers símptomes. Enfront dels eslògans oficials, responia en públic amb un "assenyiment silenciós sense gaire entusiasme"; en privat portava "una vida intensa de trobades i lectures, orientades sobretot vers autors dels quals no es pogués sospitar que fossin portaveus de la doctrina comunista, perquè havien tingut la sort de viure abans de l'adveniment del marxisme-leninisme o perquè havien viscut en països on eren lliures d'escriure els llibres que volguessin".

La seva vida francesa, lligada en la primera etapa amb l'estructuralisme de Roland Barthes i Gérard Genette, evoluciona cap a un pensament total sobre l'home, la filosofia moral i la política. Un camí que el va portar més enllà dels mecanismes interns del llenguatge i de la literatura mateixa. Camí de perfecció moral, amb aturades en els *egodocuments*: memorialisme, testimoniatges, obres històriques, reflexions, cartes i fins i tot textos folklòrics anònims. Amb aquest ordit va teixir *Les morals de la història*, *L'home desplaçat*, *Els abusos de la memòria* o *Memòria del mal, temptació del bé*, tràgic balanç del segle XX. El totalitarisme nazi-comunista, la deportació promoguda pels qui deien que aspiraven al bé de la humanitat i

al paradís proletari. Inventari de les víctimes del segle: Vassili Grossman, David Rousset, Romain Gary, Margarete Buber-Neumann, Primo Levi... Fer memòria del mal per prevenir-nos de l'etern retorn de la temptació del bé.

En l'Espanya que promulga lleis de memòria històrica que divideixen els ciutadans en bons i dolents de traç gruixut, les paraules de Todorov l'any 2008 en rebre el premi Príncep d'Astúries de Ciències Socials són adients: "La memòria històrica pot servir per al perdó, també per a la revenja i l'odi". Si la relació del passat en el present beu del testimoni i l'historiador, en aquests últims anys ha emergit la figura del *commemorador* que dissenya la "memòria col·lectiva"; o aquest esventat oxímoron de la "memòria històrica", tan arbitrari des de la terminologia de les ciències socials com plaent als nostres governants. Todorov coincideix amb l'estudiós de les identitats Alfred Grosser que aquesta memòria col·lectiva o històrica és desconcertant. La memòria, segons que afirma, "és sempre i només individual; la memòria col·lectiva no és una memòria, sinó un discurs que es mou en l'espai públic. Aquest discurs reflecteix la imatge que una societat, o un grup de la societat, voldrien donar d'ells mateixos".

Amb l'anomenada "memòria històrica", perillosa i tramposa en determinats àmbits de difusió, es poden arribar a enverinar diverses generacions: l'escola que rep la transmissió parcial del passat, els mitjans de comunicació amb els seus reportatges d'investigació –aparentment– històrica, les reunions d'excombatents, els discursos de responsables –o irresponsables– polítics, el columnisme de trinxera... La veritat corre perill en aquests fòrums: "A l'escola, el mestre sap i els alumnes es limiten a aprendre; a la televisió, els espectadors són muts, i també ho són els assistents al discurs de l'alcalde; al Parlament, els diputats de l'oposició no sabien que el primer ministre evocaria una pàgina del passat, precisament aquell dia, que no s'havien preparat, i callen". Todorov va escriure aquestes línies a *Memòria del mal, temptació del bé*, assaig publicat el 2002 per Península. Enfront de la "rememoració" que defineix com a "intent d'aprehendre el passat en la seva veritat", assistim avui a l'apogeu de la "commemoració" o l'"adaptació del passat a les necessitats del present". Enfront de la Història amb majúscula, subjecta a la revisió rigorosa, emergeix de la commemoració la història pietosa que sacralitza els monuments en detriment de la complexitat humana. Aquesta és la gran veritat d'un pensador moral. La victòria del pensament lliure contra la fantasmagoria del *bonisme* i l'oportunisme polític que imposa el nomenclàtor dels màrtirs. A més de les *liasons dangereuses* de la memòria, el semiòleg i pensador búlgar s'ha interessat pel

l·ligam entre vida i literatura en obres com ara *Els aventurers de l'absolut*, o el díptic *Elogi de l'individu* i *Elogi de la quotidianitat* en el marc de l'obra completa que edita Galaxia Gutenberg. Mirades lúcides sobre camps diversos que el seu autor concep “en la complementarietat, l·ligades per una coherència interna”.

Amb un francès clar i una expressió pausada, Todorov formula pensaments profunds, sense estratagemes que enfosqueixin el seu compromís per la llibertat creativa. Els seus llibres componen una autobiografia intel·lectual del segle XX. Com recorda a *Els aventurers de l'absolut*: “Vaig créixer en una societat que, l'endemà de finalitzar la Segona Guerra Mundial, va fer obligatoris els ideals col·lectius: el règim comunista ens imposava idolatrar abstraccions com ara la ‘classe obrera’, el ‘socialisme’, o la ‘unitat fraternal dels pobles’, alhora que donava com a models alguns individus que, segons que se suposava, encarnaven aquests ideals. No obstant això, acabada la meua infantesa, no vaig poder deixar d'advertir que els bells vocables no servien per designar els fets, sinó per camuflar-ne l'absència. També vaig constatar que els individus que havíem d'admirar eren dictadors amb les mans tacades de sang...”

El 1963 arriba a París fugint de la Bulgària comunista i tres anys després es doctora a la Sorbona amb Roland Barthes, ingressa en el Centre National de la Recherche Scientifique (CNRS) i dirigeix durant deu anys amb Gérard Genette la revista *Poétique*. Què va aportar l'estructuralisme a la recepció literària?

En aquell moment va suposar una visió més refrescant sobre els estudis literaris. A França les aproximacions a la literatura resultaven esterilitzants, asfixiants. Es demanava als especialistes que reunissin totes les dades que concenien l'escriptor estudiat. Vida, obra..., una mera acumulació de fets: biografia, condicions en què va escriure les novel·les, diferents versions d'aquestes, la totalitat de la crítica que va abordar les seves obres. Era una crítica historicista entestada a situar l'obra d'un autor en un context determinat, sense preocupar-se gaire del que pretenia dir als lectors. D'aquesta manera no podíem saber per què continuem llegint amb plaer *Madame Bovary* o *Le rouge et le noir* en el segle XXI...

I aquest va ser el seu punt de partida metodològic...

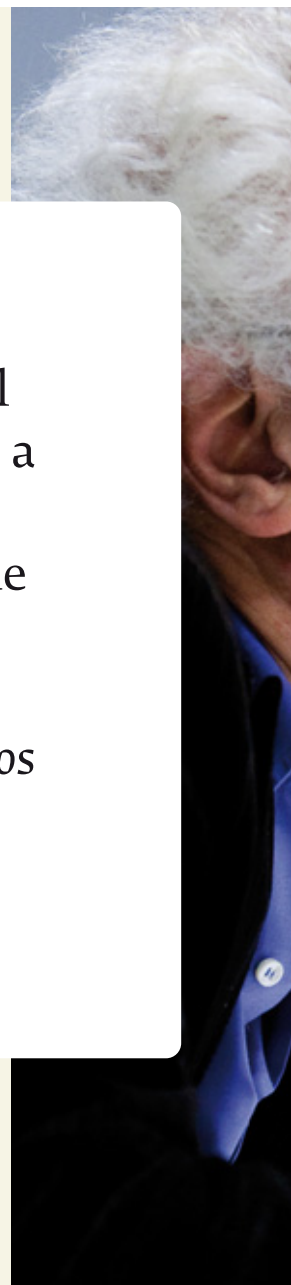
Plantejava una crítica a partir de la interpretació del text i no solament pel seu context històric. L'estructuralisme ens permetia aclarir, valgui la redundància, l'estructura literària amb més precisió que en el passat. Renovar les diferents formes del sentit i les figures retòriques. Aprendre que la narració ens concedeix diverses tècniques i constants en la construcció de la novel·la clàssica, la novel·la moderna, etcètera. I tot això va ser possible gràcies als estudis de la “Poètica”, expressió que ens remet a la seva accepció aristotèlica i que analitza l'obra des de l'interior. Estàvem desenvolupant el que Proust ja va manifestar en *Contre Saint-Beuve*, o les lliçons de Paul Valéry al Collège de France. Tota una innovació que revelava característiques no abordades mai abans a l'obra literària.

Tzvetan Todorov (Sofia, Bulgària, 1939), semiòleg i pensador, s'ha interessat pel lligam entre vida i literatura a *Els aventurers de l'absolut* o *La literatura en perill*. Més enllà de l'estudi del llenguatge, ha abordat els paranys de la memòria històrica a *Els abusos de la memòria* o *Memòria del mal, temptació del bé*.

Però totes les escoles o corrents de pensament arrasen l'anterior i presenten un moviment pendular que condueix als excessos. De tant analitzar els mecanismes de l'obra autònoma, acabem oblidant-nos del gaudi dels lectors. Diverses generacions d'estudiants de gramàtica generativa i literatura recorden l'estructuralisme com un malson i vostè entona el *mea culpa*.

Observant els programes dels instituts, em vaig preguntar amb el pas dels anys si realment havíem guanyat amb el canvi. El professorat va oblidar que aquestes tècniques estructuralistes havien d'ajudar a la comprensió de l'obra i no ser una mera successió d'anàlisi. Els alumnes preparen els exàmens sabent les “funcions de Jakobson”, l'analepsi i la prolepsis, i què és una metonímia sense haver llegit *Les fleurs du mal* (de Baudelaire). Com explico al meu llibre *La literatura en perill*, aquests arguments fan que a hores d'ara m'inclini per una concepció dels estudis literaris que segueixi el model de la història i no el de la física, que tendeixi al coneixement d'un objecte exterior, la literatura, en comptes de centrar-se en els misteris de la mateixa disciplina... No hi ha dubte que els lectors continuaran sabent qui són Rousseau, Stendhal i Proust molt després que hagin oblidat els noms dels teòrics actuals i les seves construccions conceptuals, per la qual cosa ensenyar les nostres pròpies teories sobre les obres en comptes de les obres en si suposa fer mostra d'una certa falta d'humilitat.

En *La literatura en perill* reuneix les seves observacions sobre l'ensenyament als liceus francesos. Afirmar que des

de la Il·lustració la literatura s'ha anat distanciant de les persones...

La literatura està profundament lligada a la comprensió de la condició humana... Els llibres que atreuen el lector no ho fan per raons escolars, ni consideracions retòriques, sinó perquè ajuden a viure. Avui sembla que l'únic objectiu als instituts és formar professors de literatura, cosa que em sembla absurda. Fa la impressió que els creadors engiponen les seves obres pensant en els crítics, com succeeix amb l'art conceptual. I la literatura que llegeix el públic no especialitzat sovint no coincideix amb la que interessa l'erudit. Els grups més influents controlen les subvencions de l'Estat i modelen l'opinió pública des de la crítica literària i els programes educatius.

Tornem a 1963: un Todorov de vint anys s'integra en els ambients universitaris francesos. Camus ha mort i regna Sartre. Com reben el testimoni d'un búlgar exiliat que critica el suposat paradís comunista?

Diguem que quan arribo a París l'estrella de Sartre comença a declinar. I s'estavella en el seu debat públic amb Lévi-Strauss: en els ambients intel·lectuals no hi ha dubte que l'autor de *Tristos tròpics* l'ha guanyat per punts. El marxisme,

que va marcar l'horitzó de les ciències humanes i socials i les humanitats des de la Segona Guerra Mundial, seria substituït en els anys seixanta per l'horitzó estructuralista. Les coses no estaven tan clares en la vida quotidiana: la joventut, les noies amb què sorties, eren d'esquerres i propalaven un discurs fantasiós. Pensaven sincerament que jo venia del paradís i elles habitaven l'infern. No es reconeixien als camps de treball estalinistes, ni en la corrupció dels governs comunistes.

A l'esquerra europea, i a l'espanyola en particular, continua havent-hi una gran dificultat per situar al mateix nivell d'aberració el nazisme i el comunisme...

Existeix aquesta dificultat, i és comprensible. Els països de l'Europa occidental van patir el nazisme però no el comunisme, mentre que a l'Est vam patir tots dos totalitarismes. Com que vam conèixer la crueltat del nazisme i el comunisme, no tenim cap dubte que eren fenòmens d'identica barbàrie. En l'Europa de l'Oest, on el Partit Comunista no va governar, es veia els militants comunistes com a persones generoses, solidàries, una mena de catòlics que han perdut la fe i practiquen la caritat ajudant el proïsme. Tot depèn del punt de vista. Per això resulta difícil a Europa tenir una memòria comuna.

Fa poc es va complir el setantè aniversari de la invasió de Polònia: a les escoles es recorden els soldats del Reich nazi i no els soldats soviètics, que també la van envair a partir del Pacte Ribbentrop-Molotov.

L'ensenyament de la història hauria d'enriquir aquesta memòria col·lectiva difonent les diverses experiències dels països europeus. Cal mirar d'entendre per què els polonesos no tenen la mateixa visió de la Segona Guerra Mundial que els francesos, belgues o holandesos. Rarament s'associen la invasió hitleriana i l'estalinista. I el període que va de 1939 a 1941 constitueix el moment de la veritat de la història del segle XX. De la veritat sense maquillatges del totalitarisme com a esdeveniment capital i específic. La resta del temps és un miratge. Després de la guerra, l'URSS es va presentar al món aureolada com la vencedora del nazisme amb 25 milions de soldats morts. Europa va pagar molt car el deute i els russos van ocupar Berlín. A partir d'aleshores afirmar que els camps de concentració soviètics havien

Policies de l'Alemanya Oriental retiren el cos de Peter Fechter, paleta de 18 anys, cosit a trets quan tractava de fugir al Berlín occidental, el 17 de setembre de 1962. Fechter va agonitzar al lloc durant una hora, sense que ningú l'ajudés. El jove va ser una de les primeres víctimes del mur. Un memorial recorda aquells fets al punt on va caure.

precedit als *lager* del nazisme semblava un comentari de mal gust.

I des de llavors fins a la caiguda del mur de Berlín...

Veure caure el Mur té una significació històrica profunda: és el primer signe irreversible de l'enfonsament del comunisme. La dislocació de l'URSS, que es produeix deu anys després, trasllada aquest esdeveniment a escala mundial. El comunisme marca la història europea i constitueix la gran religió secular dels temps moderns, la que orienta la marxa de la història durant cent cinquanta anys. Com les religions tradicionals, promet als seus fidels la salut; però, com que és una religió secular, anuncia aquest adveniment a la terra i no al cel, en aquesta vida i no després de la mort. D'aquesta manera respon a milions de persones ancorades en la pobresa i la injustícia, a les quals ja no poden consolar les promeses de les religions antigues. Es presenta de sobte com un proselitisme ideològic, capaç d'usar la violència: en cada país, cal vèncer en la lluita de classes; és necessari difondre la bona nova d'un país a un altre i propiciar l'establiment de règims comunistes. A poc a poc, la humanitat es "beneficiarà" dels fruits d'aquest messianisme roig.

Alguns dirigents de l'esquerra europea i els comunistes espanyols continuen sense sentir-se al·ludits i no celebren amb entusiasme l'aniversari del 9 de novembre de 1989. Adueixen que en l'orbe democràtic, a partir de l'11-S, han proliferat els mecanismes de control i les detencions preventives...

Sorprendre's o ironitzar sobre la caiguda del Mur em sembla una injúria per als qui el van patir. Les societats democràtiques són a anys llum dels controls de la Stasi o la Seguretat de l'Estat a Bulgària. Ser vigilat per un poderós sistema totalitari no pot confondre's amb derives del sistema democràtic que cal corregir. Però posar una situació i l'altra al mateix nivell és menysprear el patiment de milions i milions de persones.

Després de la caiguda del Mur, quin món ens queda?

Vam passar de l'enfrontament de les dues grans potències en la Guerra Freda a un món multipolar. Alguns van tenir la il·lusió que viuríem en un univers unitari amb els Estats Units al capdavant, però el final de l'enfrontament Est-Oest ha deixat el camp lliure a altres models polítics. Una situació que no s'havia conegut mai abans, encara que jo considero positiu que els països d'arreu del món també puguin escriure la història.

I s'aixequen altres murs...

Els homes han construït murs des de l'antiguitat: Alexandre el Gran, la Gran Muralla xinesa, el Mur d'Adrià a l'Imperi romà. Murs de protecció contra possibles invasions. Amb el pas del temps, les defenses militars s'han abandonat perquè s'ha comprovat que resulten ineficaces pel progrés tecnològic. A hores d'ara encara es construeixen aquests murs entre el Marroc i una part de Mauritània; però és més habitual que aquestes barreres de protecció siguin més petites: al voltant d'una caserna com la Zona Verda de Bagdad o al voltant d'un barri de mala reputació a Pàdua.

“Els països de l’Europa occidental van patir el nazisme però no el comunisme, mentre que a l’Est vam patir tots dos totalitarismes. Com que vam conèixer la crueltat del nazisme i del comunisme, no tenim cap dubte que eren fenòmens d’idèntica barbàrie”.

La cavalleria polonesa es posa en marxa per esperar l'exèrcit de Hitler a les planes de Prússia Oriental. La imatge va ser presa el 28 d'agost de 1939, poc després de la signatura del pacte en què Alemanya i la Unió Soviètica van acordar repartir-se el país, i tres dies abans que comencés la invasió nazi.

Una altra variant de murs són els sistemes de protecció de les residències de luxe, la separació entre les dues Corees, o entre l'Índia i el Pakistan al Caixmir, o la partició de Xipre entre grecs i turcs. El mur de Berlín s'adscriu a una categoria estranya. Si la major part de murs pretenen impedir que els estrangers entrin, amb aquest es tracta d'impedir que els habitants del país puguin sortir. No serveix per protegir la gent, sinó més aviat per emmalaltir-la. La imatge simbòlica és la de presó més que una fortalesa. Quan jo vivia en la Bulgària de 1963 cap habitant no podia travessar la frontera sense autorització: les patrulles de vigilància disparaven. Era inconcebible telefonar a l'estranger, no podies llegir premsa occidental que no fos comunista, s'interferien les ràdios estrangeres si emetien en búlgar.

Tenim també el Mur d'Israel i els filats contra la immigració a l'estret entre Espanya i el Marroc.

Un queda sorprès de veure aixecar murs en l'època de l'anomenada “globalització”. En realitat, no és cap paradoxa. El que circula avui amb tota llibertat són les mercaderies i els capitals, la informació audiovisual i els missatges electrònics. Però les persones dels països pobres tenen reglamentada la circulació.

A més dels murs físics, podríem parlar també de “murs” en el llenguatge: als països comunistes es practicava el “doblepensar” i la “neollengua” que Orwell va descriure a 1984.

La vida sota el comunisme erosiona els esperits, ja que usa sistemàticament les paraules, no per designar les coses, sinó per dissimular el seu contrari. Quan els nostres dirigents invocaven la igualtat, podíem estar segurs que volien protegir els seus privilegis; els elogis a la llibertat encobrien l'opressió, les proclames de pau anunciaven actes d'agres-

© Hulton-Deutsch Collection / Corbis

sió, la defensa del bé comú podia interpretar-se com l'obertura d'un compte personal a Suïssa...

I el llenguatge políticament correcte i els eufemismes amb què els governs democràtics encobreixen els seus errors..., no constitueixen una perillosa estratègia de camuflament de la realitat?

La demagògia i la manipulació de la paraula són tan velles com la política. Plató denunciava ja els sofistes que dissimulaven les seves accions sota les paraules. Atacava la retòrica i qualsevol ús del llenguatge que no fos referencial. Tenim figures retòriques com la "hipèrbole" o la "lítote", que expressa un concepte negant el seu contrari. La *neollengua* totalitària és l'antífrasi, afirmar exactament el contrari del que es diu: és el grau pitjor de l'engany en el llenguatge. Per descomptat que poden aixecar-se obstacles al pensament lliure, a base de clixés i estereotips, però el mur físic equival a la presó i és encara més greu que el de llenguatge.

La "conversió" a la democràcia dels antics països comunistes s'ha vist afectada pel que l'escriptor romanès Norman Trava anomena "verí durador" de l'antic règim totalitari que contamina encara la política en l'Est europeu... Václav Havel al·ludeix directament a "democràcies mafioses".

Precisament aquesta transformació de tots els valors emmascarant el seu contrari de què hem parlat va quedar confirmada amb la caiguda del comunisme, ja que els dirigents, o els seus descendents, o els antics responsables del KGB es van convertir en els primers "capitalistes", propietaris d'empreses privatitzades i mestres dels tripijocs lucratius. La seva conversió a la retòrica democràtica i a les pràctiques del lucre personal ha estat instantània, la qual cosa demostra que la seva metamorfosi ja estava molt avançada quan va arribar el moment de canviar de sistema. Putin és l'exemple més clar d'aquesta estratègia.

Abans ha esmentat el "messianisme roig". Després de la derrota del comunisme, ha sorgit un altre messianisme del lliure mercat?

Des d'una perspectiva històrica, el messianisme comunista apareix com una variant i transformació d'un messianisme secular més antic, nascut amb la Revolució Francesa i que avui reapareix amb un altre vestit. En coneixem les fases anteriors. És aquell que ve immediatament després de la Revolució, es perllonga amb les guerres napoleòniques i ambiciona salvar la humanitat en el Segle de les Llums. Alguns decennis més tard es concreta en les conquestes colonials de Gran Bretanya i França, que pretenen portar a tothom la civilització... Després de la caiguda del mur berli-

Georgi Dimitrov, secretari general de la Internacional Comunista i més tard cap del govern búlgar, presideix amb Josif Stalin i Mihail Kalinin una desfilada obrera a la Plaça Roja de Moscou, el juliol de 1936.

A la pàgina següent, la multitud s'atopeix a Alger per donar la benvinguda al general De Gaulle, el juny de 1958, durant la guerra d'Algèria.

A la darrera pàgina de l'article, Putin es dirigeix a una recepció al Kremlin amb motiu del Dia de la Unitat del Poble, el novembre de 2006.

“Per descomptat que poden aixecar-se obstacles al pensament lliure, a base de clixés i estereotips, però el mur físic equival a la presó i encara és més greu que el de llenguatge”.

nès, reapareix davant dels nostres ulls una nova modalitat d'aquest messianisme anterior. En nom de la promoció de la democràcia i dels drets de l'home, els països occidentals, guiats aquesta vegada pels Estats Units, s'alien en guerres contra països estratègicament i econòmicament importants, ahir l'Iraq, avui l'Afganistan i potser demà serà l'Iran. Justificant-se en els costums retrògrads d'aquests països (la imposició del vel a la dona, el tancament de les escoles) o en la seva orientació política hostil (l'“islamofeixisme”), les forces occidentals els bombardegen, els ocupen i els imposen governs dòcils.

Una altra deriva totalitària del bé?

Un exemple és la legalització de la tortura. En els Estats totalitaris es torturava quotidianament i fins i tot era part bàsica de la seva supervivència, però no la van legalitzar mai. Occident ha d'eradicar la temptació de practicar la tortura de forma legal.

Molts dirigents neoconservadors i ideòlegs de *think tanks* ultraliberals provenen de l'extrema esquerra...

Els *neocons*, ideòlegs de la intervenció militar legitimada per la defensa dels drets humans, són els descendents dels vells comunistes, que han esdevingut amb el temps ardents antitotalitaris (des d'una perspectiva primer trotskista revolucionària, després democràtica). A França, les mateixes persones haurien conegut tres etapes: portadors de la religió comunista el 1968, sota una de les seves variants d'extrema esquerra; després es tornen anticomunistes radicals i més tard antitotalitaris, arran de la difusió de les exhaustives informacions sobre la realitat del Gulag (aleshores se'ls bateja com a “nous filòsofs”); per aparèixer, aquests últims anys, com els partidaris del “dret d'ingerència” i de la guerra “democràtica” en la resta del món. I és que les formes contemporànies de neoliberalisme comporten certs trets del comunisme, potser precisament perquè el van combatre...

I què tenen en comú?

Un cert pensament monista, el desig de reduir la complexitat del món social a una sola dimensió i veure'l sotmès a una única força. També la separació entre la política i l'economia. L'autonomia de l'acció econòmica va ser posada en dubte pel poder totalitari, que privilegiava la política, amb el resultat conegut dels magatzems buits i la penúria permanent. Ara és l'autonomia política la que està debilitada. La globalització permet que els actors de la vida econòmica escapin fàcilment al control dels governs locals: quan sor-

© Astajov Dmitri / ITAR-TASS / Corbis

geix el primer entrebanc, l'empresa multinacional “deslocalitza” les seves factories cap a un país més acollidor. A l'interior de cada país, la ideologia ultraliberal no deixa un lloc preeminent a l'acció política. Aquest canvi és, en un sentit, més fonamental encara que el que va imposar la Revolució Francesa. Aquesta s'acontentava de reemplaçar la sobirania del monarca per la del poble, i el neoliberalisme situa la sobirania de les forces econòmiques, encarnades en interessos particulars, per sobre de la sobirania política. Cal que els governs i els parlaments tomin a orientar les polítiques per aconseguir el bé comú dels ciutadans.

La classe política, almenys a Espanya, no passa pels seus millors moments. Després de la mort de les utopies i els grans sistemes de pensament, serem capaços de viure sense ideologies?

Els éssers humans de l'Europa occidental presenten canvis espectaculars: de la fe comunista a l'anticomunisme feroç; a França, del Partit Comunista de Marchais al Front Nacional de Le Pen... Però també la possibilitat de mantenir una distància crítica cap a tot tipus de fe i de submissió mental. Tampoc no s'ha de pensar que la ideologia és la submissió dels altres perquè són simples o ignorants, mentre que un

mateix creu que no està sotmès i que posseeix un gran sentit comú. Els individus necessiten un sistema de pensament, encara que és recomanable mantenir certa distància envers aquest sistema. L'exili et permet observar críticament els teus propis hàbits i ser capaç de relativitzar-los en viure en una societat diferent.

Per acabar, podem recordar “els aventurers de l'absolut”, tres existències marcades pel cosmopolitisme: Oscar Wilde, Rainer Maria Rilke i Maria Tsvetàieva. Una triada biogràfica que constitueix un homenatge al gran europeu Stefan Zweig.

Zweig era seductor i perillós. Seductor, perquè s'adreçava als seus lectors des d'una idea global, perquè establia una continuïtat entre l'escriptor, l'obra i el destí moral, perquè era un autèntic europeu... Perillós, per la seva exigència romàntica de sacrificar la vida a l'art, una concepció que condueix inevitablement a la tragèdia. **M**

D'on venim / A on anem

Joc, sociabilitat i individualisme

© Pérez de Rozas / AFB

Tota teoria sobre el joc intenta respondre a les seves causes i finalitats. Com i per què juguem té interès per a nosaltres en funció de conèixer més de prop les dimensions del joc.

Fent lloc al “Joc”

Text **Jordi Lorente i Servitja** Mestre i pedagog

En poc menys de vint anys les nostres maneres de relacionar-nos a Occident han donat tombs. D'etiquetes no n'han faltat per subratllar quin d'aquests canvis és o ha estat la clau: era de la informació, era de la tecnologia, món global, societat per al consum, i també n'hem arribat a dir “societat de l'oci”.

Però aquesta possibilitat de l'ésser humà ocios i administrador d'una part del seu temps s'ha convertit realment en l'element definidor i definitiu de la nostra societat? Quan analitzem aquest aspecte des del vessant proper al concepte “joc”, acabem concludent que l'oci presentat en les nostres opulentes societats dista molt d'esprémer i trencar en mil bocins el concepte d'*homo faber* per esdevenir l'autèntic *homo ludicus*. La societat no ha permès que el “Joc” amb lletra majúscula regeixi part de les nostres vides. El com i el perquè són part dels arguments d'aquest article. L'altra gran

pregunta que intentem afrontar és si pot estar sorgint una nova consciència entorn de l'oci i el joc.

Una anàlisi etimològica ens faria adonar de les diferents realitats que es contemplen sota aquest concepte. És un terme amb moltes cares i amb molta capacitat metafòrica (joc infantil, joc de claus, seguir el joc, posar en joc, jugar-se-la, ser com un joc). Davant d'això, ens és impossible trobar una definició concreta de “joc”. Malgrat tot, cercant en altres idiomes es troben aspectes interessants. Observem, per exemple, com en anglès existeixen dues paraules que traduïm per “joc”, i si ens atrevim a diferenciar-les, com ho fan ells, potser hi veurem quelcom més.

Mauriras-Bousquet (1991)¹ ho argumenta així: “[...] abans de qualsevol afirmació o debat sobre el joc, hem de deixar ben clar que ‘jocs’ en plural (més o menys equivalent a *game* en anglès) i ‘joc’ en singular (que seria més aviat la traducció de

play) designen dues realitats totalment diferents. Els jocs són institucions socials, fragments del joc. El joc, en canvi, és una actitud essencial, una manera concreta d'abordar la vida, que es pot aplicar a tot sense correspondre específicament a res.”

Tota teoria sobre el joc intenta donar resposta a les seves causes i finalitats. Com i per què juguem té interès per a nosaltres en funció de conèixer més de prop les dimensions del joc. Els aspectes que ens poden ajudar més en l'anàlisi d'aquest concepte són les aproximacions psicològica i antropològica².

La psicologia s'ha centrat bàsicament en el joc infantil i s'hi ha apropiat des de dos vessants: el vessant anomenat “psicoanalític” (S. Freud, D.W. Winnicott) i el vessant evolutiu (J. Piaget, E.H. Erikson, L. Vygotsky, D.B. Elkonin). Les aportacions més importants que ha fet la psicologia al joc són en el camp més pràctic, com és el cas del tractament terapèutic que se'n desprèn a partir de les idees psicoanalítiques de Freud (teràpia del joc - exteriorització de possibles situacions traumàtiques a través del joc) i en el de la seva relació amb el desenvolupament humà, establerta per J. Piaget (com a incentivador o bé com a producte). Les teories més piagetianes ens ofereixen la possibilitat d'analitzar el desenvolupament de l'individu a través del joc i ens permeten d'entendre el “joc col·lectiu de regles” com el joc més complex. Val a dir, però, que l'aportació de la major part d'aquestes teories també queda limitada a la utilitat del joc.

Des de l'antropologia, en canvi, s'ha arribat a una funció i definició de joc més descriptives. Destaquem l'aportació de Jan Huizinga, el qual, partint del fet que el joc es defineix en ell mateix perquè pot estar present en tots els aspectes de la vida, n'acaba extraient els trets identitaris. Així doncs, el joc es defineix com una activitat lliure que se situa conscientment fora de la vida ordinària (com si no fos seriós), que acaba absorbint el jugador intensament. Presenta una sèrie de característiques que ens ajudaran a qualificar una cosa de més o menys joc a partir de la presència d'aquests trets: lliure / no productiu / no ordinari ni real / ritme i mitjans propis / creatiu / creació d'un ordre propi / regulat / incert / social / simbòlic. És molt determinant considerar el joc com la font d'aparició de la cultura: “la cultura té quelcom de lúdic; és a dir, es desenvolupa amb les formes i amb l'ànima del joc”³. Altres autors com Caillois han subratllat que el joc, a més d'engendrar cultura, és també el transmissor del model, el caràcter i els valors d'una societat. El joc, per tant, tindria una funcionalitat com a artífex de socialització, enculturació i transmissió de valors.

Convé que fem marrada abans de continuar el nostre fil argumental sobre la presència del joc i l'oci a la societat. És correcte que el joc sigui ubicat com a activitat infantil o de

“Considerar el joc com a activitat exclusiva de la infantesa o la senectut és molt simple. Es tracta d’una actitud que està o hauria d’estar present al llarg de tota la vida”.

gent gran? Estem parlant d’una activitat innòcua i sense cap aspecte remarcable? Són els parcs d’oci actuals un reflex del que la nostra societat identifica com a joc?

En primer lloc, cal dir que considerar actualment “joc” una activitat merament circumscrita a la infantesa o a la senectut és d’una simplicitat extrema. El joc és una actitud que està o hauria d’estar present al llarg de tota la nostra vida. Quan juguem, vol dir que som capaços de crear un món propi amb unes lleis pactades i consensuades, vol dir que podem interactuar amb els altres de maneres diferents, que podem assajar noves formes de conducta i treballar el pensament estratègic. Som nosaltres mateixos els que podem regular i acceptar els diferents tómbos que ens presentarà l’activitat. Algú pot treure valor a una activitat així i menystenir-la? No, definitivament no.

Ens resta veure per quins viaranys ens porta la materialització dels termes oci i joc a la societat. Tots estariem d’acord a considerar que els parcs d’oci inserits als centres o zones comercials i els parcs temàtics són dues de les plasmacions més directes. Si el joc reflecteix i transmet una sèrie de valors culturals i socialitzadors, podem afirmar que, especialment a partir de l’adolescència, deixa de predominar el concepte de “joc” com a element de desenvolupament i es postula com a producte d’intercanvi econòmic. En aquests espais és evident que un joc deixa de tenir el paper socialitzador que poden tenir els gronxadors d’un parc o el de ser una eina per a l’aprenentatge i es transforma en una mercaderia.

Talment com en els estadis esportius, l’oci i el joc se’ns presenten com un espectacle per presenciar i ben poques vegades per practicar. On és, doncs, la concepció de joc que ens deia Huizinga? I on trobàvem, entre d’altres aspectes que ajudaven a definir el terme, trets com la creació d’un ordre propi, la creativitat, l’absència de benefici material amb adaptacions possibles als ritmes i els mitjans de cadascú? Sens dubte, estem subratllant un oci d’actitud passiva.

Amb aquests comentaris no pretenc oposar-me a la construcció de parcs d’oci. El que em sembla un error és la unidireccionalitat, és a dir, que la societat només potenciï un cert tipus d’oci.

Un dels canvis més sorprenents i sobtats que he viscut en els darrers anys va ser la visita familiar que vam fer l’estiu del 2008 al Playmobil Fun Park de Zindorf (prop de Nuremberg, Alemanya). Amb una fesomia i idiosincràsia de parc temàtic normal i corrent, ambientat en la popular joguina dels clics, totes les activitats que s’hi plantegen requereixen la participació i implicació dels “jugadors”. És a dir, si hi havia una cursa de cotxes, aquesta consistia a pedalar amb el teu cotxe; si hi havia el Far West, tu mateix buscaves i trobaves palletes d’or. La propaganda ho advertia: “active park”. La

realitat era realment així, els vertaders protagonistes no eren els ginys, sinó els infants.

En segon lloc, vull fer esment del que suposa haver descobert el vastíssim món dels jocs de taula. Per a la majoria de catalans i espanyols, l’expressió “jocs de taula” queda associada a un nombre de jocs reduïdíssim que apareixen en tots i cadascun dels centres comercials. Saber que només a Essen (Alemanya) cada any se celebra una fira especialitzada en jocs de taula i que en cada edició s’hi presenten més de 500 jocs nous pot deixar de pasta de moniato a més d’un. Saber que aquesta fira al llarg dels quatre dies que dura és visitada per més de 150.000 persones també ens fa adonar de la magnitud de la tragèdia. Hem d’obrir els ulls a l’experiència lúdica i fer que l’opció de passar una nit amb els amics o una tarda amb els fills o un final d’àpat nadalenc fent jocs de taula sigui el més normal del món.

Faig esment, per acabar, d’una altra activitat que trenca motlles entre la concepció de l’espai urbà i la utilització lúdica d’aquest. Es tracta del *parcour* o *parkour*, un moviment que primer se circumscriu a les acadèmies militars de mitjans de segle passat i que en l’actualitat s’ha obert sobretot a la joventut de zones urbanes amb problemàtica social. Els qui la practiquen juguen amb el mobiliari urbà buscant maneres de desplaçar-se i superar obstacles habituals sense haver de posar els peus en el paviment (no calen *skates* ni patins, sols habilitats físiques, com el salt i la flexibilitat). A més, entre ells no s’estableix cap competició, sinó que es regeixen per un codi de conducta on la col·laboració i l’esforç personal en són els principals pilars. És aquesta la resposta que hem obtingut per haver apartat tant de temps el joc dels entorns urbans?

L’esperit humà pot tornar a conquerir el que en essència és seu, gaudir a partir del joc, i nosaltres hi hem d’ajudar.

Creiem, per tant, haver posat sobre la taula que hi ha noves formes d’oci complementàries o alternatives a l’oci de consum i que la societat ha de trobar la manera de recuperar espai i temps on ubicar pràctiques lúdiques. Així mateix, ens convé, com a societat, donar pas a una nova concepció de les ciutats en què, a part de temples de joc (diguem-ne, olímpicament, estadis) o zones recreatives d’oci (diguem-ne, contradictòriament, negocis), els espais públics i privats subratllin, potenciïn i generin JOC amb majúscula, joc com a pràctica engendradora de relacions humanes i de creació.

Notes

- 1 M. Maurras-Bousquet (1991), “Un oasis de dicha”, *El correo de la UNESCO*, juny de 1991, pàg. 13.
- 2 P. Lavega (2000), *La naturaleza del juego: bases conceptuales. Dossier fotocopiado, curs de postgrau “Bases i aplicacions en l’escola i el lleure del joc i l’esport popular i tradicional”*, INEFC - Lleida.
- 3 J. Huizinga (1984), *Homo Ludens*, Alianza Ed., Madrid, pàg. 34.

Es diria que el joc sempre ha estat part intrínseca de l'ésser humà. Però, si deixem de banda els esports, els jocs d'atzar, els mots encreuats i els videojocs i ens fixem únicament en els jocs de taula, la situació és que el joc no existeix o que té una existència “freak” i no gaire més.

El futur serà joc o no serà

Text **Oriol Comas i Coma** Creador de jocs.
Director de la fira “jugarXjugar” de Granollers
Fotos **Albert Armengol**

El joc té un passat gloriós i que forma part del patrimoni cultural de la humanitat. Només cal pensar en els escacs, el backgammon, els mancales, els marros, el parxís, les dames, l'oca, la infinitat de jocs de dòminos i de cartes. Del segle passat, i ja icones populars arreu, són el Monopoly, l'Scrabble, el Cluedo, el Mastermind, el Rummikub o el Risk.

Si en lloc de mirar enrere pensem endavant, és més important saber (i defensar) que el joc té un futur esplendorós, sense ombres. Això és el que ens fan pensar creacions indiscutibles com els recents jocs de tauler i cartes Eleusis, de Robert Abbott, Acquire, de Sid Sackson; Civilización, de Francis Tresham; El Grande, de Wolfgang Kramer i Richard

Ulrich; Dungeons & Dragons, de Gary Gygax; Magic, de Richard Garfield, i especialment Los Colonos de Catán, de Klaus Teuber (del qual s'han venut uns quinze milions d'exemplars en quinze anys).

Això pel que fa als jocs de tauler, i, podem afegir-hi també, quant a unes altres formes de joc: l'espectacle de masses que ara mateix és l'esport professional o, en un àmbit més domèstic, la importància que donem al fet que nens i nenes practiquin esport amb assiduitat; els casinos i els bingos, sempre plens; l'embogiment col·lectiu que representen els grans sortejos de loteria; les in comptables partides de dòmino i de botifarra als bars de tot el país; la popula-

“Els videojocs aniquilaran els jocs de taula? En termes econòmics no hi ha discussió, tots dos mercats no es poden comparar. Ara, pel que fa a la funció social, rotundament no”.

ritat de propostes com els *enigmàrius* de Màrius Serra a Catalunya Ràdio o els mots encreuats de Jordi Fortuny a *La Vanguardia*; els concursos de televisió, tants i tan variats, que semblen provenir d'una font inesgotable; el prestigi social i el reconeixement mediàtic dels grans mestres d'escacs des del fenomen Bobby Fischer; el creixent i imparabile imperi dels videojocs, que ja són el principal negoci en les indústries del lleure. Hom diria que el joc forma part intrínseca de l'home, que sempre ha estat així i que sempre ho serà.

Però..., hi ha un però molt gran: si deixem de banda totes aquestes altres manifestacions del joc que són els esports (en què el component físic passa per davant de tot, i no cal dir el component d'espectacle), els jocs d'atzar (que tenen molt poc de joc i molt d'una barreja estranya d'il·lusió i addicció), els mots encreuats (que gaudeixen d'una vida tranquil·la i quotidiana en diaris i revistes) i els videojocs (als quals haurem de tornar de seguida), si ens fixem únicament en els jocs de taula, els més elevats socialment, segons la definició de l'historiador i precursor dels estudis sobre el joc Johan Huizinga, la situació a l'Espanya de 2010 és que el joc no existeix o que té una existència *fake* i no gaire res més.

Es pot afirmar que en termes generals ens hem convençut que els jocs són un mer entreteniment al qual no cal dedicar l'escàs temps de lleure de què gaudim, que no serveixen per a res, a part de tenir una incerta capacitat de fer passar l'estona. Més que això, ens hem explicat que els jocs són cosa de nens. Aquesta idea l'hem conformat a casa, però també a l'escola, als mitjans de comunicació, a les institucions.

Una breu llista dels motius que hom pot adduir per no jugar conté arguments des del cansament, l'avorriment i la mandra fins a l'autoconvenciment que fora de la feina no s'ha de pensar o que en el temps lliure un no s'ha de complicar la vida llegint les regles d'un joc. Un altre motiu pot (sol) ser que jugar implica competir i que a molta gent no li agrada competir, més enllà de la competició que en tants aspectes és la vida de cada dia.

Un motiu potser inconfessable és la por de perdre. Mai no es diu obertament, però si un mira cap a dins potser el pensament “què pot ser pitjor que perdre davant dels meus fills?” agafa una força que no sabriem justificar. Només cal anar un dissabte al matí a qualsevol dels centenars de partits de bàsquet escolar que es fan al país per veure quants pares escridassen els fills, empenyent-los no a jugar, sinó a guanyar. Fins i tot renyen i insulten l'àrbitre a crits, com si fossin al camp del Barça i ens acabessin de xiular un penal dubtós en contra. Cosins germans de la por de perdre són la

por al ridícul i la vergonya de mostrar-nos davant dels altres d'una manera que no ens ha d'afavorir o simplement que no volem mostrar.

Per rebatre tots aquests arguments, el més fàcil és pensar en un joc com si fos un llibre. Si a algú no li agraden els llibres voluminosos, pot llegir contes o novel·la breu; si no li van les complicacions psicològiques, trobarà que les novel·les de lladres i serenos o de ciència-ficció el fan feliç; si el que vol és reviure sentiments i trobar belles imatges, de segur que hi ha un poeta que el satisfarà; si simplement vol no pensar i al mateix temps embolicar-se en una aventura, triarà un *best-seller*. Però no es pot defensar que d'un llibre que no s'ha deixat llegir o que d'un determinat tipus de llibres que no agradin a una persona se'n pugui derivar que llegir, que tot el llegir, és avorrit, cansat, que és per a universitaris o significa un esforç que no paga la pena. El mateix es pot afirmar en el cas del cinema. Per què no en el cas del joc i el jugar?

És clar que els motius per a la pràctica quotidiana del joc a casa i amb els amics també té molts elements a favor. Es pot jugar pel repte intel·lectual que suposa, per la simple diversió, per guanyar, per compartir i relacionar-nos. Sobretot, jugar és voler crear un espai i un temps on el que ocorre fora no compta. Un espai i un temps en què tot val: l'especulació immobiliària, convertir-se en princesa, fer de granger, dirigir les operacions de la batalla de l'Ebre. Si la humanitat ho ha fet durant, pel cap baix, quatre mil cinc-cents anys, ara deixarem de fer-ho? Dit d'una altra manera, volem un futur en què no juguem?

Si s'hagués de parlar d'un fenomen radicalment nou en els usos culturals de la població mundial, si hagués de ser només un, aquest fenomen serien els videojocs. Des de les propostes primigènies, com el popular i rudimentari joc de tennis de taula Pong (1972) i el no menys popular Pac-Man (1979), conegut com a “comecocos” a l'Estat espanyol, els videojocs han evolucionat cap a un producte de consum cultural de gran magnitud. Tant, que moltes superproduccions cinematogràfiques ja no són més que subproductes per al llançament de videojocs. Una sola dada pot donar idea de l'enormitat d'aquesta indústria: en exactament deu anys, de les diferents versions del joc *Los Sims* se n'han venut més de quatre-cents milions d'exemplars. Jugar en una consola de joc o a l'ordinador és una activitat diària de centenars de milions de joves (i no tan joves) a tot el món.

Així doncs, si aquest és el panorama actual, potser la gran amenaça per al joc i l'activitat social que constitueix el fet de jugar són els videojocs. Aniquilaran els jocs de taula? En termes econòmics, no hi ha discussió: són dos mercats

Els videojocs mai no faran desaparèixer els jocs de societat perquè no poden suplir la presència d'altres persones al voltant de la taula. Damunt d'aquestes línies, joc de futbol virtual. Obrint l'article, un dels jocs exposats a la mostra "Societats virtuals. Gamer's edition", un recorregut per les fronteres entre realitat i virtualitat que es va poder veure al centre Arts Santa Mònica entre gener i abril.

que no es poden comparar. Ara, pel que fa a la funció social, no, rotundament no, els videojocs no faran desaparèixer els jocs de societat. Mai no podran suplir la presència d'altres persones al voltant d'una taula. Una pantalla, per més que pugui haver-hi algú a l'altre costat del cable, per més que els jocs siguin multijugador, no pot tenir les reaccions o les riallades d'una persona, no es pot posar vermella, no et pot mirar amb aquella carona que et fa fer el que sigui.

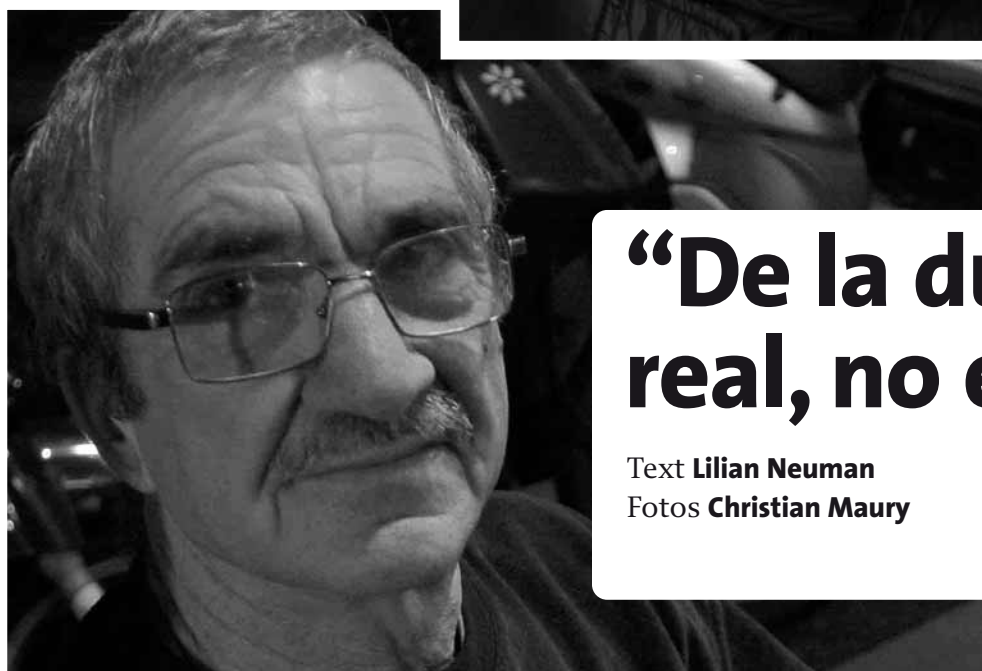
Precisament, la crítica més habitual als videojocs és que han individualitzat el lleure, que han convertit un tipus d'activitat social per definició en una activitat que es duu a terme en solitari. En molts dinars familiars és normal que un adolescent només pari atenció a la seva miniconsola de joc o als jocs del seu telèfon mòbil. Com ho és que les habitacions dels fills ja tinguin, cadascuna, un aparell de televisió i un ordinador, que tant ha de servir per a l'estudi i la comunicació com per als videojocs. L'altra crítica és que els videojocs massa vegades mostren uns valors que no semblen els adequats per a l'edat dels nois i les noies que hi juguen. Certament, hi ha videojocs que mostren uns continguts tan violents que la mateixa indústria s'ha vist obligada a proposar a la caràtula una edat mínima per jugar-hi. No són la majoria, però sí que alguns dels que tenen més predicament i més vendes són d'aquest tipus. Als videojocs els passa com a les pel·lícules, que no totes són per a tots els públics. A diferència del cinema, però, els pares solen mostrar un desconeixement absolut respecte dels videojocs.

Ara, ha estat una consola de joc la que ha tornat el joc al lloc d'on no hauria d'haver sortit mai: el menjador de casa. La Wii es juga a l'aparell de televisió i demana molt espai, característiques que li han fet agafar un paper predominant en el lleure familiar, per tal com només es pot practicar en

una habitació més gran que un dormitori. A més, és una activitat intergeneracional: hi juguen junts nens, joves, pares i avis. I ho fan tots a la vegada. El joc torna a ser un espai de relació en un temps separat de la vida real. Potser, a través de la Wii, pares i fills tornaran a jugar plegats.

Per anticipar aquest futur de joc, tan prometedor com inexcusable, no hi ha res millor que una partida de Dixit, un joc creat pel francès Jean-Louis Roubira i editat per Libellud el 2008. Encara que es tracti d'un joc massa recent per poder parlar d'un clàssic, és una aposta segura. És un joc on, com sempre, convé guanyar, però en què ningú no es preocupa de qui guanya. Es compon només d'unes cartes amb dibuixos que recorden, per l'estil naïf, Chagall i Magritte. Per torns, una persona descriu una de les cartes que té a la mà, sense mostrar-la. Aquesta carta es barreja amb unes altres quatre o cinc cartes que posen els altres jugadors. Les cartes es giren i els jugadors voten quina és la carta original. L'objectiu és que t'endevinin la carta, però no tots els jugadors. Mitjançant un precís sistema de puntuació, els jugadors van sumant punts. Més que els punts, el que compta és anar descobrint la creativitat que poden arribar a desenvolupar unes persones al voltant d'una taula. Es tracta de discutir sobre com és millor descriure una carta que mostra un nen que mira una enorme petxina en una platja, una petxina de la qual surten unes petjades. "El naixement de Venus"?, "La mariscada de Gargantua"?, "El nouvingut"?, "El fugitivo"?, "Lost"?

Jugar serveix per xerrar una estona, fa quatre mil cinc-cents anys, ara i per sempre. **M**

“De la dura vida real, no en sé res”

Text **Lilian Neuman**
Fotos **Christian Maury**

Hi ha persones que un dia es van trobar atrapades en l'addicció i avui continuen sense poder-ne sortir. I n'hi ha d'altres rehabilitades o en fase de rehabilitació que viuen els efectes d'un passat que es resisteix a emprendre la retirada. Són innumbrables les raons per les quals, en aquesta ciutat, algú pot -i va poder- ser més o menys procliu a l'heroïna o a l'alcohol. Aquest és un recorregut per algunes de les seves històries.

Fa molts anys, a la mateixa plaça de Blanquerna, davant de la sala de venopunció Baluard, va caure un bebè de mesos des d'una finestra de la pensió Forcales. El diari ABC de 1983 es refereix a la venjança d'una dona despitada completament èbria.

Avui a la plaça hi ha dues taules de ping-pong. Una mica més lluny, un dels edificis més fotografiats i filmats en els últims mesos i que deuen haver suscitat més discussions polítiques i socials que aquella pensió, protagonista d'una Barcelona que, entre totes les seves explosions en els anys vuitanta, en suportaria una de traçat letal: l'heroïna.

En un balcó veí a la sala Baluard, el cartell que es repetirà una mica més lluny, al cor del Raval: "Volem un barri digne".

Un dels possibles responsables de la indignitat del barri m'assenyala una ferida al front, sobre el pont del nas. Com molts dels usuaris de la sala Baluard (2.304 l'any 2008), aquest noi porta una gran bossa a coll -d'altres solen portar les seves pertinences en carros de supermercat- i, a sota dels pantalons xandall, uns pantalons texans, perquè quan es fa de nit cal protegir-se del fred i de la humitat. Pel que fa a la ferida, és el record d'una matinada, quan dormia a sota d'una d'aquestes taules de ping-pong. Ho explica amb gràcia i encara una mica avergonyit: "Estava dormint i de cop i volta vaig sentir "au, vinga, amunt!" Vaig pegar un bot i, ja ho veus, em vaig fer un cop amb aquesta biga de sota la taula. Hòstia puta!, vaig dir. I llavors un de la urbana es va empenyar i vaig haver de dir-li, mig adormit i marejat: "No, hòstia puta del cop que m'he fotut, no l'insulto a vostè".

Qui explica això porta un valuós paper que treu de la butxaca, una mena de començament de final feliç: l'adreça d'un pis tutelat, on podrà dormir sense xandall ni pantalons. Ell és part d'un món (i un programa) anomenat Pla de Drogues 2009-2012, que inclou assistència, reducció de danys, reinserció i molt més.

Aquest món -que no ha de ser, com dicta el pla, objecte de discriminació- no es troba en un altre planeta, ni en una altra latitud, sinó que serpenteja des de Drassanes fins a la Rambla, des d'Hospital fins a Robadors, des de Sant Pau fins a un carrer adjacent a la Generalitat. Té les seves regles i els

“ Un dels possibles responsables de la indignitat del barri porta un valuós paper que treu de la butxaca, una mena de començament de final feliç: l’adreça d’un pis tutelat, on podrà dormir sense xandall ni pantalons”.

seus costums, s’oculta o es mimetitzava (i estén una mà ràpida en una bossa de mà o en una botiga, o demana una cigarreta o una moneda), reapareix amb força a Nou Barris, i no ha de fer soroll mai, ni destacar. Els qui en tenen cura solen vestir de blanc i acudeixen amb una llarga pinça a recollir burilles a l’entrada de Baluard o xeringues quan algú ha decidit punxar-se en una vorera o en un esglaó. També porten maletins asèptics, per assistir l’esgarriat que es nega a utilitzar els serveis que li ofereix la ciutat. És un silenciós ecosistema en el qual, si el boig del gos del carrer Robadors comença a cridar, una parella uniformada hi arriba en un no res. L’ecosistema està recorregut per venedors de llaunes de cervesa a setanta cèntims, de pastilles a cinquanta cèntims i de cocaïna, heroïna i cànnabis. A l’interior de la sala Robadors hi té lloc un taller de reducció de riscos o de sobredosi: “Només els demanem que no vinguin col·locats”. Per la finestra, s’efectua l’intercanvi de xeringues.

És un món on el temps i les seves obligacions discorren de manera diferent. Un noi amb aire de col·legi de pagament, de tot just vint anys, porta una caçadora de quadres, nova, de bona qualitat. L’ensenya per davant i per darrere, n’elogia la qualitat de la tela i el gruix, però se n’anirà amb la caçadora posada, pel Call. I així seguirà fins que la vengui i, immediatament, córrer a comprar per poder-se punxar. Els clients que al final no li han comprat res, al costat de la sala SPOTT (on reben la dosi de metadona), el miren amb l’amarga saviesa de qui ja ha passat per aquesta situació quan tenia la seva edat i sap el que vindrà després. “Avui tot aquest món està estupiditzat. Abans, nosaltres sortíem amb dos amics i, al final, fèiem sis amics més. La vida aquí era diferent, les Rambles eren diferents, tot era molt millor”. Mentre la Maribel –guia fonamental per a aquest reportatge– formava part d’aquella ciutat on hi havia els seus amics –molts d’ells, morts–, també un home, més gran que ells, s’internava en aquest temps diferent que avui sembla que és a anys llum.

Aquell Nadal glaçat

En Juan Miguel –“tots em diuen pel meu cognom, Perdigón”– un dia va decidir deixar el seu barri, Sant Andreu, i es va traslladar al carrer de Sant Pau. Deixava així de destacar –o de desentonar– al seu barri treballador i esdevenia un més entre tots els que dormien al carrer o, amb sort, en una pensió. Quan parla i recorda, entretanca els ulls i, possiblement, aquí hi ha el secret de la seva recuperació: aquesta mirada no admet la insinceritat: “Jo em llevava un diumenge al matí i sortia amb bitllets a la butxaca. I al migdia em deia: caram, ja m’ho he gastat tot!” Nascut en un poble de Salamanca, Perdigón va treballar des de molt jove en la construcció i

va viure en diferents ciutats. El seu record més inoblidable és el d’una matinada que dormia entre cartons: aquell moment en què va treure el nas i va trobar un paisatge absolutament blanc, i glaçat. Era Nadal, i ell s’estava a Valladolid. Molt abans, als tretze i catorze anys, ja bevia, i es movia sol per Barcelona, buscant una vida millor. “Bevia en les típiques parades amb els companys de la feina; ja m’entens: aquesta la pago jo, aquesta la pago jo... I als vint-i-vuit anys vaig saber que era addicte”.

La vida de Perdigón, com la dels seus companys de l’Associació Rauxa, té horaris de feina, de controls mèdics i de grups terapèutics. “Jo sé que avui, que tinc seixanta-tres anys, és la meua última oportunitat per no recaure”. No parla de si mateix com d’un altre home, durant totes les vegades en què va beure sabent que arribarien les suors, les visions, els deliris i, també, els ingressos psiquiàtrics. Té una mena d’integritat que li impedeix comportar-se com un convers superficial. Senzillament, admet que la seva vida avui és caminar, passejar, continuar vinculat a Rauxa –un centre d’una eficàcia evident i amb un notable bon ambient, per la seva política integral de recuperació i reinserció– i no entrar en cap bar. Un heroïnòman pot fugir a ambients nets de droga. Però un alcohòlic viu envoltat de cartells de begudes, envoltat de reclams d’allò que ell sap que no pot ni mirar. Amb una gran humilitat, i una mica de nostàlgia, diu: “Si ara em trobés amb alguns dels meus amics de Sant Pau, els diria: ‘Amics, m’alegro molt de veure-us, però les nostres vides ara són diferents’”.

Les fronteres

De Sant Pau a Gràcia (on hi ha Rauxa) s’hi pot anar caminant; tanmateix, la distància sembla remota en paraules de Perdigón. També les distàncies són eternes, i les fronteres sempre inabastables, quan es vol abandonar el carrer de Robadors. Un dilluns a les tres de la tarda, la María, de quaranta-tres anys, està segura que tot això quedarà enrere. Ha estat donada d’alta en el programa de metadona i està en condicions de convertir-se en monitora, després d’haver acomplert un temps de formació a l’Hospital de Sant Pau. La María viu en aquest barri amb la seva mare i confia que la seva nova feina, a l’altra banda de la ciutat, li permetrà aquest aire nou que, sens dubte, respira Perdigón (que a hores d’ara potser està fent un dels seus deu llargs a la piscina Picornell). Però, una setmana més tard, la María està asseguda en un esglaó, amb alguns dels seus antics amics, i no hi ha al seu rostre aquella barreja d’esperança i vivacitat. Sembla preocupada; desanimada, potser. Les coses no van bé amb la seva mare i, pensant-ho millor, potser no és bona idea treballar amb toxi-

La Maribel, a baix, va començar a vendre droga amb tretze anys. Remarca: "Tu i només tu pots prendre la decisió", que en el seu cas va ser aguantar el mono per sortir-se'n.

Un heroïnòman pot fugir a ambients nets de droga, però un alcohòlic viu envoltat de cartells de begudes.

En la pàgina anterior, a dalt, Juan Miguel, per a qui la vida és no entrar en cap bar i, a baix, Francisco Fernández Navarro, secretari de l'Associació d'Addictes a Opiacis.

còmans. "Vull estar amb una altra gent, unes altres persones diferents i normals". (De vegades, quant ets en el món de la droga, ignores que aquestes coses també es diuen en el món sense addicció. Es vol fugir d'un ambient laboral, d'una vida familiar, d'una ciutat.) La María té dificultats per anar-se'n d'allí. Amb dos mil euros, el seu amic Felipe, cervesa en mà, fantasieja amb muntar una festa grossa: drogues, noies...

Amb aquests dos mil euros, la María afirma que llogaria un pis ara mateix, lluny de la seva mare i lluny d'aquest germà que l'ha amenaçat puny enlaire. En Felipe –a qui un fotògraf va assaltar impunement i que un altre dia va sortir en un diari esnifant dissolvent– afirma que la seva mare, que li truca al migdia, preocupada, si encara no ha anat a dinar, "és el més gran que hi ha". Al mateix temps, la María, la mare de la qual li ha tret les claus de casa, és qui pensa de debò, i es proposa alguna cosa de debò. Quines són les fronteres per a cadascú? Quins són els obstacles insalvables i els que, en canvi, amb molta força o bona voluntat, o confiança, es podran salvar?

Que el noi s'hi quedi

Actualment, al centre SPOTT (el primer centre ambulatori a tot Espanya i el prestigi del qual sempre s'assenyala) hi acudeixen mares i pares a demanar ajuda, alguns arruïnats des-

prés d'haver pagat inútils cures de desintoxicació. La veritat, com afirmen la seva directora Pilar i la psicòloga Amparo, és que només el 7% dels adolescents que avui consumeixen cànnabis i –cada vegada més– alcohol (els pacients de cocaïna són bastant més grans) acabaran sent addictes.

Mentrestant, i sobretot, aquesta institució intenta que "el noi s'hi quedi", que li agradi el lloc, els professionals que l'atenen, els tallers, les alternatives que s'hi donen. SPOTT els ha rebut a tots, també a aquell noi que un dia espanta unes turistes amb un somriure feroç i tot d'una somriu encantador demanant "un euro". El mateix que una tarda que plou a bots i barrals agafa per la nuca la seva xicota (una noieta de rostre infantil) i l'adverteix que, a ell, no li pot cridar. El mateix que porta tatuat a la mà el nom de la nena que ni ell ni ella poden cuidar i que està criant una altra família, i el mateix que, com prou bé saben a SPOTT (i també la Maribel, és clar), ha obligat des de sempre les seves xicotes a fer de meuques per pagar-li el vici a ell. De vegades, les directores d'SPOTT deixen entreveure que no és només la droga; hi ha altres coses que apareixen en aquests nois..., quelcom que creix imparable i no es pot doblegar.

Cau la tarda i en Juan, un dels amics del grup d'en Felipe, em recorda que jo, de la vida, no en sé pas res. De la dura vida

“ La María té dificultats per anar-se’n d’allí. Amb dos mil euros, el seu amic Felipe fantasieja de muntar una festa grossa: drogues, noies... Amb aquests dos mil euros, la María llogaria un pis, lluny de la seva mare i d’aquest germà que l’ha amenaçat puny enlaire”.

real ningú no en sap més que ell (*De mi vida real nada sé*, títol d’un preciós llibre d’Ana María Moix). Sovint, en aquest món, el de les persones que continuen en la droga o que se sobreposen a la seva llarga ressaca, no s’admet que la duresa i la impietat també poden esperar més enllà. El pla de drogues vigent puntualitza que cap pacient no ha de ser objecte de discriminació. Això també significa que, com en qualsevol món normal, aquest també pot ser objecte de crítiques, d’observacions. O potser no?

Entre les persones usuàries de metadona i que alhora –i això no és poc habitual– continuen consumint heroïna de forma esporàdica, hi ha en Javi. Ha irromput, com a cavaller errant del Raval, enmig de la rotllana formada al voltant dels coneixements d’aquesta periodista sobre la dura vida real. I els ha fet callar a tots per mantenir un seguit d’opinions (algunes es podrien rebatre), de lucidesa i sinceritat.

“Un zero a l’esquerra”

En Javi –que va començar fumant heroïna als quinze anys– parla amb precisió i claredat. De fet, com tantes persones drogodependents d’aquesta ciutat, no pertany a l’“ecosistema”, encara que almenys un cop al mes hi ha de fer cap per comprar. Té quaranta anys, però n’aparenta poc més de trenta i la seva elegància i forma de vestir el converteixen en un paio respectable (“de disseny”) al qual ja no segueixen de prop quan entra en una botiga a mirar. Es defineix a si mateix com a rebel i amb enormes reserves davant el món de metges i terapeutes amb els quals ha hagut de tractar. Com si les regles del joc no anessin amb ell. “Sóc un zero a l’esquerra”: així se sent davant de qui no comprèn que cada persona és un món en si mateix, i que se l’ha d’escoltar i entendre. En Javi és activista de l’Associació de Pacients Addictes a Opiacis i, com afirma el seu director, José Carbonell, defensa que cada pacient té “una narrativa”, que cal desxifrar.

“No perdonaré mai el meu pare. No li perdonaré el maltractament físic i psicològic que va infligir a la meva mare; de fet, no puc ni mirar-lo quan vaig a casa seva i el veig amb les seves nétes. Crec que en cada família hi ha elements més sensibles. Sens dubte, jo en vaig ser un (també una de les meves germanes). Recordo quan era petit i el pare ens obligava a llegir les pàgines d’un llibre i després havíem de recitar-les de memòria. Si no eres capaç de fer-ho, t’assotava. No el perdonaré mai i noto que cada dia li guardo més rancúnia, perquè avui és un paio de seixanta-cinc anys que no ha canviat gens ni mica”.

El passat sempre torna i amenaça de ser més fort que tota possible alternativa vital: aquell temps que la Maribel recor-

da millor, a la Rambla, però en el qual també la policia, un dia sí i un dia no –tal com recorda la María–, ficava al camió ionquis a desenes i com si fossin bestiar, “jo dormia a la comissaria nit sí nit no”. “Com tots els heroïnòmans, jo vaig haver de delinquir” (María). “L’únic que et motivava a la garjola era anar-te’n a un racó amb una cigarreta i una tassa de cafè” (Maribel). O aquell dia en què la María es va apropar al fèretre del seu xicot i es va dir a si mateixa: “jo seré la pròxima”. “I t’asseguro que el meu dolor era tan gran, que ni tan sols tinc memòria del *mono*”. El passat és una analítica regular, per comprovar que es manté el VIH a ratlla. O alguna cosa que ha quedat lluny i que serveix, com en el cas de Francisco Fernández Navarro (secretari de l’Associació d’Addictes a Opiacis) per dedicar el present a donar veu als qui van passar pel mateix que ell (la presó, tocar fons, l’allunyament de la seva família, a la qual avui es torna a apropar) i dir, un matí al seu despatx: “La meva nòvia va ser un suport fonamental, quan ja ningú volia saber res de mi”. Allà es troba ella, reservada i seriosa, asseguda davant un ordinador. I també el passat pot ser una pàgina de memòria de la qual no es podia entendre res, com avui afirma en Javi, que no hi ha cap psicòleg que el pugui entendre: “Tu no endevines res de mi, tu no en saps res de mi, sóc jo qui t’ho diu tot a tu”.

El passat també és el dia en què la Maribel va prendre la seva decisió –“tu i només tu pots prendre la decisió”–, va aguantar el *mono* i ara parla així: “Explica la història de la meva vida des que jo tenia tretze anys, quan vaig començar a vendre”. “Explica que els meus pares venien xocolata i que avui el meu pare, quan me’l trobo, la primera cosa que em diu és: ‘jo no tinc ni un duro, eh?’”. El passat és ser la incòmoda filla gran, la sola presència de la qual recorda a uns pares aquells errors imperdonables, els que van intentar corregir amb la descendència posterior. Heus aquí la respectable i presumida Maribel –no hi ha cap dia en què no porti un accessori bonic, una gorra o un pentinat que li escaigui; importa poc que vagi amb cadira de rodes–, que treu el caràcter per presentar la periodista i la seva força –quina força– quan mira horroritzada una de les seves nebodes amb uns d’aquests pantalons que es porten ara, amb mig cul a l’aire: “Però on vas!”

Un dels seus moments memorables va tenir lloc una tarda, al carrer de Robadors: s’havia acabat la llauna de Coca Cola i va fer el gest de llençar-la cap endarrere. “No, ja la llenço jo en una paperera”. I la Maribel em va clavar els ulls com qui mira un marcià, un integrant d’un ecosistema sonat i irreal, i assenyalant al voltant, em va engegar: “Però, i on?”

Baudrillard i la societat simulacre

Text **Gonçal Mayos Solsona** Professor de Filosofia.
Universitat de Barcelona
Caricatura **Guillem Cifré**

El filòsof francès Jean Baudrillard va sostenir que el destí i la condició de les societats avançades actuals és que qualsevol fet tendeix a degradar-se com a tal i a esdevenir espectacle o objecte de consum, al marge que sigui verídic o fals. Informacions i interpretacions, emeses i rebudes en allau, s'igualen en qualitat de mers simulacres de la realitat.

La societat avançada actual es caracteritza per una doble concentració humana: la concentració física en grans urbs o zones metropolitanes enormes i, paral·lelament, la connexió telemàtica en grans xarxes comunicatives que potencialment enllacen tot el planeta en una sola “globalització”. Aquesta doble intensíssima interacció humana en les ciutats modernes i en la “telèpolis” o “cosmòpolis” global que és Internet és la clau per a la condició humana contemporània i provoca fenòmens significatius.

D’una banda, ara es constata com mai l’ideal humanista que l’antic romà Terenci va formular: “Sóc humà i res humà no m’és aliè”, encara que només sigui perquè res humà (o que afecti altres humans) no ens és veritablement aliè, és a dir, no ens afecta o ens deixa indiferents. Des de les noves pandèmies que vivim fins a l’actual crisi econòmica global, es constata el risc (com destaca el sociòleg Ulrich Beck) que qualsevol cosa –per llunyana que sembli– ens afecta i, a més, amb una gran velocitat i conseqüències imprevisibles. Agradi o no, som més que mai “una humanitat”, sense compartiments estancs; som una “vila global” (McLuhan) tant telemàticament com físicament.

D’altra banda, però, l’enorme concentració humana en pul·lulants metròpolis i en una única xarxa no sempre ha facilitat la comprensió intrahumana ni, encara menys, la intel·lecció del que podem anomenar la “realitat” ni la vinculació empàtica amb una “veritat” que se’n desprengui. Paradoxalment, la globalització telemàtica, econòmica, tecnològica o turística sembla allunyar-nos violentament del “món”, la “realitat” o la “veritat de les coses”, més que no pas aproximar-nos-hi suaument. Aquesta és potser la gran paradoxa de la societat avançada centrada en les tecnologies de la comunicació, de la “societat del coneixement”, de la “condició postmoderna”...

Això és, amb uns altres termes, el que fascinava el filòsof i sociòleg francès Jean Baudrillard –precisament, se celebren els vuitanta anys del seu naixement. Molt més radicalment i conseqüentment que la major part dels seus coetanis, Baudrillard va destacar la interferència constant de qualsevol traça de “veritat” com la característica clau de les societats avançades. L’accelerada circulació d’informacions i el xoc constant de les infinites interpretacions (també les manipulacions conscients) tendeixen a igualar-les en forma de “simulacres”. S’esvaeix la distinció entre verídica i falsa; com en la caverna platònica: només hi ha imatges entre imatges, opinions enfront d’altres opinions, informacions diverses, però no “la Veritat”.

Encara més, Baudrillard insisteix que en les societats avançades actuals qualsevol fet, “realitat” o “veritat” tendeix a degradar-se, sia a “espectacle”, sia a “consum”, sia –indistingiblement– a totes dues coses. Per això, actualment, tant la ciutat com Internet cauen sota el signe del consum i l’espectacle; fins i tot la cultura es viu necessàriament com a fet “espectacular” i procés “consumístic”, amb

les seves modes, els seus mites, els seus efimers panteons, els breus instants de glòria –Warhol– que tan aviat atorga gratuïtament com oblida catalèpticament.

Segons la teoria del simulacre de Baudrillard, aquest és el destí i la condició de l’actual societat simulacre. Hi domina una mera aparença de veritat que, a més, amaga que tan sols és una aparença i, així, desvia l’atenció de l’única “realitat” o “veritat” possible, que és, precisament, el mateix simulacre. Baudrillard diu: “El simulacre no és el que oculta la veritat. És la veritat la que oculta que no hi ha veritat. El simulacre és veritable”. El simulacre –quan se sap que ho és– no enganya, és el que és (en la seva *epifania*, que es diu en religió). L’engany s’esdevé quan es vol fer passar un simulacre per veritat; més radicalment: quan es diu que hi ha veritat, i no simulacre.

Com va arribar Jean Baudrillard a unes idees tan radicals i nihilistes? Certament, teoritzant sobre el fet que les societats avançades cada vegada més semblen abocades a l’experiència del simulacre, a ser societats simulacre. Però, també, extraient les conseqüències més extremes i nihilistes de la rica, subversiva i molt radical generació filosòfica a què va pertànyer. Tots van néixer fa uns vuitanta anys en els frívols però també ombrívols anys vint i principis dels trenta, marcats pel crac del 1929 i on es “covava l’ou de la serp” del nazisme i del gulag estalinista, que ja apuntaven tràgicament en la Guerra Civil Espanyola.

Era una època força similar a l’actual: la “camuflada” però ja relativament antiga i molt important crisi social irromp espectacularment en les consciències a través del profund crac econòmic i d’esdeveniments planetaris com l’atemptat de les Torres Bessones; a partir d’aquí, un pànic generalitzat sembla disposat a sacrificar-ho tot a canvi de “seguretat”, “recuperació econòmica”... o un simulacre creïble d’aquests.

Mestres de pensament de la joventut radical

Aquestes vivències van marcar profundament (malgrat les molt diverses actituds) la generació de Jean Baudrillard (1929-2007). Entre els que li són més propers, mencionarem els genials analistes de la condició contemporània (una mica més vells): Jean-François Lyotard (1924-1998), Gilles Deleuze (1925-1995), Michel Foucault (1926-1984) i el nord-americà Andy Warhol (1928-1987), i els una mica més joves: Jacques Derrida (1930-2004), Pierre Bourdieu (1930-2002) o Guy Debord (1931-1994).

Significativament, tots ells han mort fa relativament poc, però, a més, continuen sent uns dels analistes més citats sobre la crítica a la societat avançada, la cultura de masses, la condició contemporània..., i continuen sent “mestres de pensament” de la joventut radical.

Aparentment i després de dos anys de la seva mort, Jean Baudrillard sembla més oblidat, malgrat que, després d’un temps força llarg i obscur, encarnava la crítica més radical, iconoclasta i nihilista. Recordem que Baudrillard havia

escollit el paper –tan difícil com agraït i transitat en el món cultural francès– d’esdevenir radical “crític dels crítics”. Baudrillard va prendre nota de les anàlisis de la seva generació, ja molt radicals, per tal de treure’n les conclusions encara més radicals. Insistia a aixecar una “sospita” sobre les moltes sospites de la seva generació (i que l’època certament afavoria) i a partir d’aquestes. Aquest intent no era gens fàcil; si ja costava molt assumir les crítiques de pensadors com Lyotard, Warhol, Debond o Foucault, les radicalitzacions hiperbòliques de Baudrillard semblaven delirants.

A més, Baudrillard provenia d’una família humil, es movia en els marges del món intel·lectual francès i tenia una formació aparentment més eclèctica que sòlida. Barrejava estudis literaris, semiòtics, estructuralistes, marxistes, de teoria de la comunicació, fins i tot de patafísica i el teatre de l’absurd (Alfred Jerry) o el teatre de la crueltat d’Antonin Artaud. A poc a poc, però, Baudrillard va aconseguir encarnar el model de l’outsider que es fa un lloc central en el debat intel·lectual a còpia d’atreviment i polèmica.

Es va consagrar a còpia de jugar a “depassar” els grans noms de la seva generació, denunciant-los com a companys de viatge que s’han quedat a mig camí o com a crítics inconseqüents que acaben tremolant i claudicant davant la lògica dels pensaments propis. Com un alter ego de Nietzsche, si bé més mundà i menys solitari, Baudrillard segueix una crítica generalitzada molt similar, nihilista i radical. Sobretot, adapta la crítica nietzscheana a la societat de consum i dels *mass media*, que considera una “societat simulacre” (tant perquè és on “advé el simulacre” com perquè ella mateixa no és res més que un immens simulacre). Baudrillard encara un “intercanvi simbòlic” radical que vol subvertir el sistema mitjançant la sistemàtica “radicalització de totes les hipòtesis” i imposant a tots els “models” o “simulacres” “una reversibilitat minuciosa” (*L’intercanvi simbòlic i la mort*, 1976).

Enfrontat tant als “conservadors” com als “progressistes”, Jean Baudrillard esdevé sociòleg a Nanterre en contra de l’omnipresent i aleshores dominador Bourdieu. Participa en la Internacional Situacionista del Maig del 68 al costat de Debond, però evoluciona molt més enllà i desenvolupa una obra més completa. Malgrat ser-hi molt proper, desafia el marxisme en proclamar que la nova base de l’ordre social és el consum i no la producció (*La societat del consum*, 1970, i *Per a una crítica de l’economia política del signe*, 1972).

En un gest espectacular que, a més, intueix l’esgotament de l’estructuralisme francès (en el qual se l’enclava), identifica i ataca agudament el pensador més radical, sistemàtic i potent del moment: Michel Foucault. Baudrillard es dona a conèixer massivament amb el llibre *Oblidar Foucault* (1977). Una vegada més, intenta sobrepassar el crític (Foucault), denunciant que aquest ha falsejat o tallat abruptament la seva crítica, i ho ha fet pel vell ídol de la “voluntat de veritat”. Baudrillard denuncia Foucault perquè aquest creu encara –diu– en “la Veritat” com a absolut, tot identificant-la amb les relacions de poder i amb el poder configurador del poder (valgui el joc de paraules).

Significativament, Foucault no ho nega, sinó que menysprea Baudrillard, acusant-lo de polemitzar sense cap altre fi que cercar la fama, en un joc completament frívol. En algun sentit, Foucault té raó; però Baudrillard considera demostrada la seva tesi i la seva superació crítica del crític més radical que també s’ha postrat davant l’ídol “Veritat” (reconstruït d’acord amb la seva peculiar ideologia). En tot cas, el món publicístic consagra el gest de Baudrillard de desafiar el gran monstre intel·lectual francès del moment, que (com Derrida) fins i tot ja era reconegut en el món anglosaxó.

Ara Baudrillard sembla prou lliure i segur per generalitzar la seva anàlisi als aspectes més variats i peculiars de la cultura contemporània i de les societats avançades; és a dir: l’actual societat simulacre. Llavors, com un nou Tocqueville, encara el gran repte d’anàlitzar la potència líder (els Estats Units) i la gran metròpoli (Nova York), que culminen les contradiccions i fascinacions de la societat actual. A Amèrica (1986), Baudrillard teoritza agudament sobre el món que Andy Warhol (només un any més vell) va saber viure i plasmar tant genialment com intuïtivament.

Baudrillard troba en el món nord-americà la manifestació més descarnada de la amenaça que s’amaga darrere de les metròpolis actuals, la metròpolis física i la “cosmòpolis” telemàtica: defugir el simulacre per caure en la “hiperrealitat”. Així doncs, afirma que una mateixa fascinació o dialèctica fatal marca la recerca atrafegada de la perfecció corporal i l’eterna joventut, de la moda *cool* i la personal identitat *way*, fins i tot del “coneixement” i la “informació”..., sense que importi en absolut si només se n’aconsegueix un simulacre que no es reconeix com a tal, una ficció o, encara pitjor, quelcom degradat a mer consum i “espectacle”.

En una deriva vers anàlisis cada vegada més populars i publicístiques, Baudrillard insisteix que les societats avançades són el món del simulacre pel simulacre. Només aquest és interessant i digne de ser teoritzat, i el mètode correcte és reconèixer-ho així. En el cim de la popularitat de Baudrillard, fins i tot es considera de manera generalitzada que la famosa pel·lícula *Matrix* (1999) està marcada pel seu pensament. Certament, Baudrillard ho nega: la seva societat simulacre no és identificable amb l’engany universal a què condemna la humanitat la màquina “real i veritable” *Matrix*, i l’alliberament que s’hi planteja resulta francament ridícul.

De la realitat al simulacre

Ja perseguit per una interpretació banal de la seva teoria del simulacre, el 1991 Baudrillard havia publicat una de les seves intervencions sobre l’actualitat més polèmiques: el llibre *La guerra d’Iraq no ha tingut lloc*. Desenvolupant-hi un famós aforisme de Canetti, aprofundeix en la inevitable transformació a mer simulacre de tot el que és mostrat o revelat a través dels mitjans de comunicació i les noves tecnologies de la informació. Glossa la famosa “transmissió en directe” dels bombardeigs de Bagdad per la CNN, que, certament, acabava degradada a una espècie de mal joc d’ordina-

“ Arran de l’atemptat de les Torres Bessones, i en un gir que va sorprendre molts dels seus seguidors, Baudrillard va semblar admetre que almenys el mal en estat pur és capaç de trencar la societat simulacre amb una presència tan rotunda com Auschwitz”.

dor (a més, en les antigues pantalles verdes fosforescents). S’hi pretenia mostrar l’esdeveniment històric en directe filant unes borroses trajectòries lluminoses en el cel, algun llunyà foc d’hipotètics impactes de míssils..., però sense cap sentit ni “esdeveniment humà” pròpiament dits. La mort i els morts, la sang i el patiment humans..., hi eren totalment elidits; la vida i, sobretot, la mort havien estat reduïdes a un videojoc, escamotejades.

Fortament criticat per aquest llibre, que pocs van llegir o del qual pocs van anar gaire més enllà de les primeres pàgines, Baudrillard no va afuixar en les anàlisis publicístiques d’impacte massiu. En part per culpa seva, en part pel personatge en què s’havia convertit i –en molta part– perquè els temps estaven canviant dràsticament, les crítiques als seus plantejaments s’accentuaven. El moment polític era angosiós, noves formes de nihilisme radical emergien per l’horitzó i molta gent estava cansada de les derives postmodernes. Tot això anava en contra de Baudrillard, que jugava –com és natural en ell– a radicalitzar-ho tot i la seva teoria del simulacre que semblava –i en algun sentit ho era– la quinta essència del postmodernisme, el nihilisme, el relativisme i el cinisme contemporanis.

La incursió del mal

Significativament, quan va analitzar l’atemptat de l’11 de setembre (on també es van sostreure els cadàvers i el patiment, i no es va permetre la circulació de les fotos, etc.), Baudrillard va haver de reconèixer la realitat i maldat del terrorisme internacional.

En un gir que va sorprendre molts dels seus seguidors, considera aquell atemptat un “esdeveniment absolut” (*Rèquiem per les Torres Bessones*, 2002, i *L’esperit del terrorisme*, 2002). Baudrillard sembla admetre que almenys el mal en estat pur –si bé només per uns instants– trenca la “societat simulacre” i tota estratègia fatal amb una presència tan rotunda com Auschwitz. Jean Baudrillard per uns instants recupera Theodor W. Adorno o Primo Levi.

Malgrat això, Baudrillard no oblida que les societats avançades es converteixen en “societats simulacre”, fatalment capturades per unes dinàmiques que no poden evitar perquè les constitueixen (*Les estratègies fatals*, 1983). Fascinades per la infinita potència de la seducció (*De la seducció*, 1979) que permet “dominar l’univers simbòlic” de mil maneres, les socie-

tats avançades no en poden escapar “fatalment” i la seva veritat o realitat rau tan sols en aquesta il·lusió que les creua i esdevé –això sí– la seva gran força productiva (*Simulacres i simulacions*, 1981, i *La il·lusió de la fi*, 1992).

L’actual societat del coneixement té en aquest –recorda Baudrillard– el gran sector productiu, però també de consum; el centre de tota oferta i tota demanda. Avui sabem –tot just dos anys després de la mort de Baudrillard– que a la gran màquina central de fabricació de somnis i ficcions (la veritable Matrix) exemplificada per Hollywood, que la televisió ha convertit en objecte de consum universal en qualsevol moment del dia, li neixen infinites noves fonts de simulacres: pràcticament qualsevol ciutadà ho pot intentar via You Tube o Twitter.

També molt proper a Baudrillard es manifesta el jove artista danès Olafur Eliasson: “Estem sent testimonis d’un canvi en la relació tradicional entre realitat i representació. Ja no evolucionem del model a la realitat, sinó del model al model, alhora que reconeixem que, en realitat, ambdós models són reals. Per tant, podem treballar d’una manera molt productiva amb la realitat experimentada com a conglomerat de models: més que considerar el model i la realitat com a modalitats polaritzades, ara funcionen al mateix nivell. Els models [els simulacres] han esdevingut coproductors de la realitat”.

Mort Baudrillard, l’impacte de la seva teoria del simulacre no sembla haver mort amb ell. Com deia Nietzsche del nihilisme: el més sinistre de tots els hostes ha vingut per quedar-se. Aparentment, això no semblava preocupar Baudrillard, ja que, com deia: si hom és fatalment seduït per “produir-se com a il·lusió”, què li importa “morir com a realitat”? També hem apuntat que aparentment alguns “esdeveniments absoluts” semblaven haver trencat aquesta despreocupació i –fins i tot– obrir la possibilitat de despertar del somni fatal, de la tan seductora com fatal “estratègia” civilitatòria i omnipresent en la nostra societat actual que va teoritzar Baudrillard: la societat simulacre.

Ara bé, si hi pot haver despertar... per quant de temps? Fins a quin punt? Es pot evitar recaure –a més– sota altres fal·làcies equivalents o –fins i tot– encara pitjors?

Veu convidada

© Matthew Cavanaugh / Pool / EPA / Corbis

Biopolítica, totalitarisme i globalització

Text **Antonio Campillo** Catedràtic de Filosofia de la Universitat de Múrcia

Després del final de la Guerra Freda, el pensament polític contemporani s'ha vist transformat per la posada en circulació de tres conceptes diferents, o més aviat per la posada en connexió de tres conceptes que ja eren coneguts des de fa temps, però que s'havien desenvolupat de forma relativament separada: biopolítica, totalitarisme i globalització.

El terme “biopolítica” té l’origen en els primers anys del segle XX, en el context de les concepcions racistes i imperialistes de l’Estat nació sobirà, però la seva difusió actual es deu a Michel Foucault, que l’utilitza durant la segona meitat dels anys setanta per anomenar una mutació històrica de llarg abast iniciada a l’Occident modern durant els segles XVIII i XIX: el pas del “dret de mort” al “poder sobre la vida”.

Aquest “llindar de modernitat biològica”, segons Foucault, va estar vinculat a l’acumulació paral·lela de béns i d’homes. La biopolítica va ser “un element indispensable en el desenvolupament del capitalisme”, perquè va fer possible “un ajust dels fenòmens de població als processos econòmics”. Va ser la frontissa entre el poder polític territorialitzat dels Estats sobirans i el poder econòmic desterritorialitzat del capitalisme mundial. Per això, el naixement de la biopolítica va estar lligat a la gènesi de la “governamentalitat liberal”. Foucault es va proposar fer una història de les diferents formes de “governamentalitat”, i aquest projecte ha estat continuat per diversos investigadors vinculats a les ciències socials. És el cas de la xarxa anglosaxona History of the Present Research Network, creada per Nikolas Rose, i també d’alguns investigadors espanyols, com Francisco Vázquez García.

El terme “totalitarisme”, com ens ha recordat Simona Forti, sorgeix en els anys vint i trenta del segle XX per anomenar la novetat històrica i les afinitats estructurals entre diferents règims que s’estaven instaurant (el feixisme italià, el nazisme alemany i el comunisme soviètic). En els anys quaranta, es publiquen els primers estudis que analitzen les peculiaritats de l’Estat totalitari i subratllen la seva radical novetat. En aquests mateixos anys, el nou fenomen polític és pres com a pedra de toc per autors molt diversos (Heidegger, Voegelin, Horkheimer, Adorno, Popper, Levinas, etc.), per repensar críticament el destí de la modernitat i de tota la tradició occidental.

A partir dels anys cinquanta, en el nou context de la Guerra Freda, reprenen el terme Hannah Arendt i molts altres autors d’una banda a l’altra del teló d’acer. En *Els orígens del totalitarisme*, Arendt va sintetitzar i desenvolupar el millor de les anàlisis precedents: la tesi que l’Estat totalitari es va formar a partir d’ideologies molt diferents, com la ideologia nazi de la lluita de races i la ideologia comunista de la lluita de classes, perquè el fet decisiu no era el seu contingut teòric, sinó la seva funció totalitzadora i genocida; la tesi de la seva radical novetat històrica, que no pot ser eliminada mitjançant explicacions causals o mitjançant teleologies mil·lenàries sobre el destí d’Occident; finalment, la tesi que aquest nou fenomen exigeix repensar totes les categories filosòfiques de la tradició occidental, començant pel concepte polític de sobirania i el concepte històric de progrés.

La història del terme “globalització” és més difícil de precisar. D’una banda, la seva difusió ha estat més recent i més àmplia que la dels altres dos termes, fins al punt que s’ha convertit en el concepte polític dominant i en l’eix de tots els debats historicopolítics després de la fi de la Guerra Freda, com han mostrat Held i McGrew a *Globalización/Antiglobalización*. D’altra banda, la seva història es remunta als orígens de l’Occident modern, i en concret a l’expansió de les potències euroatlàntiques, que van fer del capitalisme la primera societat mundial, com han assenyalat, entre d’altres, McNeill, Wallerstein, Albrow i Sloterdijk.

Aquesta doble genealogia explica en part les dues grans interpretacions de la globalització: per a uns, es tracta d’un terme enganyós amb fins ideològics, perquè no designa una societat radicalment nova, sinó que més aviat disfressa el que és una etapa més del procés d’expansió geogràfica, transformació tecnoeconòmica i hegemonia politicocultural del capitalisme modern, en aquest cas sota el poder imperial dels Estats Units; per a d’altres, en canvi, si el terme s’ha imposat de forma tan ràpida i generalitzada és perquè designa un nou tipus històric de societat, que ha sorgit en la segona meitat del segle XX, que posa en dubte l’hegemonia de l’Occident modern i que està canviant totes les estructures socials i mentals precedents, tant tradicionals com modernes.

Qüestionament de l’Estat nació sobirà

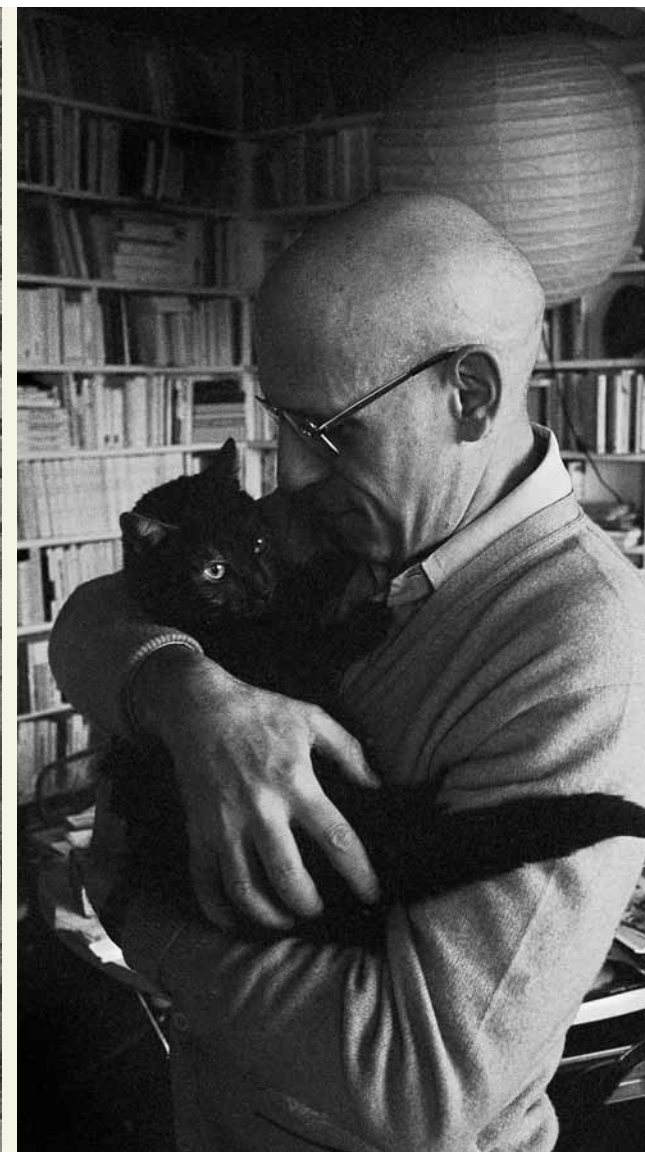
Aquests tres conceptes tenen la seva pròpia història i al·ludeixen a fenòmens molt diferents, però convergeixen en un punt comú: el fet de posar en dubte l’Estat nació sobirà, com a forma canònica de la comunitat política i com a força impulsora de la modernització i expansió mundial d’Occident. Tindriem, doncs, un triangle en el centre del qual se situaria l’Estat modern, sobretot en la seva versió postrevolucionària, liberal i democràtica, i en els extrems del qual se situarien aquests altres tres fenòmens històrics que per raons diferents coincideixen a problematitzar-lo: la biopolítica, el totalitarisme i la globalització.

A partir d’aquest triangle, podríem situar els debats i les distintes posicions teòriques del pensament polític contemporani. Per exemple, alguns autors han posat en relació tots aquests conceptes mitjançant una oposició binària clarament polèmica. És el cas d’Agnes Heller i Ferenc Fehér. El 1994 van publicar un assaig titulat *Biopolítica*, però van donar a aquest terme un ús molt diferent del que Foucault li havia donat. La biopolítica ja no era una tecnologia de govern inventada per l’Occident modern en el context de la nova governamentalitat liberal, sinó una resposta “radical” al fracàs de les promeses emancipadores de la modernitat. Una resposta que es va iniciar en la segona meitat del segle XX,

© Raymond Depardon / Magnum Photos / Contacto

© Martine Franck / Magnum Photos / Contacto

Damunt d'aquestes línies, forns crematoris al camp nazi d'Auschwitz-Birkenau. A la dreta, Michel Foucault, principal difusor del terme "biopolítica", al seu domicili parisenc, l'any 1978. Obrint l'article, els dirigents mundials es preparen per a l'habitual foto de grup al principi de la Cimera de Mercats Financers i Economia Mundial que es va fer el novembre de 2008 al National Building Museum de Washington.

com una "rebel·lió del cos" enfront de la dominació de "l'espiritual", i en la qual coincidien feministes, ecologistes, pacifistes, minories racials i fins i tot les polítiques de salut pública dels Estats de benestar. Heller i Fehér denuncien el parentiu entre la biopolítica i el totalitarisme, perquè ambdós coincidirien a impugnar la modernitat il·lustrada i liberal. En resum, postulen una dicotomia que és deutora de la guerra freda: reinterpreten la biopolítica foucaultiana en el marc de l'oposició entre liberalisme i totalitarisme, i defensen la democràcia liberal enfront de la "temptació totalitària" dels nous moviments "biopolítics".

Roberto Esposito, al seu llibre *Bios* (2004) i, sobretot, en l'article "Totalitarismo o biopolítica" (2006), proposa una dicotomia oposada. Parla de dos "paradigmes" que són "radicalment diferents" i que estan "destinats a excloure's recíprocament". El paradigma del totalitarisme (en el qual inclou Arendt, Aron, Talmon, Furet, Léfort i Gauchet, i en el qual podria agregar Heller i Fehér) postula una filosofia teològica de la història i una contraposició dicotòmica entre el totalitarisme i la democràcia: l'eix de la història d'Occident és el progrés de la democràcia, i encara que aquest s'hagi vist temporalment interromput pel nazisme i el comunisme, ambdós han estat derrotats i superats per la democràcia. En canvi, el paradigma de la biopolítica, que Esposito identifica amb Nietzsche i Foucault, no imposa a la història una filosofia determinada, sinó que es deixa guiar per la lògica immanent als esdeveniments mateixos: aquests no segueixen una

seqüència lineal ni pertanyen a un únic camp privilegiat, sinó que sorgeixen en la cruïlla entre processos heterogenis, com els fenòmens de la vida i els de la política.

No obstant això, Esposito posa en joc una nova dicotomia: d'una banda, el caduc marc de l'Estat modern, en el qual inclou la democràcia i el comunisme; d'altra banda, el nou marc de la biopolítica, que sorgeix amb el liberalisme, sofreix una inversió tanatopolítica amb el nazisme i en les últimes dècades s'ha convertit en el nou horitzó històric que permet explicar els fenòmens més diversos (biotecnologies, conflictes ètnics, terrorisme islàmic, etc.), de manera que cabria subsumir el concepte de globalització en el de biopolítica.

Aquesta nova dicotomia deixa moltes coses sense explicar. Si l'igualitarisme comunista és hereu de la democràcia moderna, ¿per què va seguir una deriva totalitària i, sobretot, per què minimitzar-lo, fent-lo més semblant a la democràcia i oposant-lo al nazisme, malgrat que va causar més morts, va durar més temps i es va estendre a més països que el Tercer Reich? D'altra banda, si el racisme nazi és aliè a aquesta mateixa tradició moderna, ¿com s'explica la seva aparició? I si recorrem al concepte d'"autoimmunització", com fa Esposito, per explicar la inversió de la biopolítica liberal en la tanatopolítica nazi, ¿aquesta mateixa inversió no revela que el racisme nazi s'inscriu també en determinades línies de la tradició moderna, com la jerarquia eurocèntrica de les races, l'imperialisme colonial, la teoria de la degeneració racial, la pràctica de l'eugenesia, etc., com havien assenyalat Arendt i Foucault?

© Tolga Bozoglu / EPA / Corbis

Enfrontaments amb la policia en una manifestació contra el Fons Monetari Internacional durant les trobades d'aquesta organització i el Banc Mundial a Istanbul, l'octubre de 2009. Per a Michael Hardt i Antonio Negri, la lluita de classes es dona avui entre l'Imperi, com a conglomerat de les elits mundials, i la Multitud.

En fi, ¿per què establir una contraposició entre Arendt i Foucault, quan són tantes les afinitats entre ambdós, no sols pel que fa a la crítica a les tres ideologies polítiques modernes (liberal, nacionalista i marxista), sinó també quant a la crítica a les concepcions teleològiques de la història?

Esposito comet les mateixes simplificacions i inconseqüències que atribueix al paradigma del totalitarisme: assimila democràcia i comunisme, d'una banda, i nazisme i biopolítica, de l'altra; quant al liberalisme, el situa tant del costat de la democràcia com del costat de la biopolítica: "El veritable tall, la distinció conceptualment significativa, no és aquella –vertical– entre totalitarisme i democràcia liberal, sinó aquella altra –horitzontal i transversal– entre democràcia i comunisme, d'una banda –el comunisme com a consumació paroxística de l'igualitarisme democràtic–, i biopolítica, de l'altra, dividida en dues formes antitètiques, però no mancades de relació entre si, que són nazisme i liberalisme, biopolítica d'Estat i biopolítica individual". A aquesta dicotomia teòrica li correspon una successió històrica igualment dicotòmica: l'època de l'Estat modern, a la qual pertanyerien la democràcia i el comunisme, hauria deixat pas, després del nazisme, a l'època de la biopolítica global.

La contraposició lògica i la successió històrica entre democràcia i biopolítica són tan extremes que Esposito es veu obligat a reconèixer la possibilitat que sorgeixi "una democràcia biopolítica o una biopolítica democràtica". Però, què pot significar això? No ens en diu res. El seu gran error està a ignorar que la democràcia liberal i la biopolítica, com va assenyalar el mateix Foucault, no s'han succeït històricament, sinó que van sorgir alhora en els segles XVIII i XIX, i des de llavors no han deixat de transformar-se recíprocament. De fet, els primers moviments socials del segle XIX (socialisme, feminisme i anticolonialisme) van ser moviments de defensa de la vida

(en la seva triple condició econòmica, sexual i ètnica) i al mateix temps moviments per la radicalització de la democràcia, enfront de les discriminacions imposades per la governamentalitat liberal; quant als Estats de benestar que sorgirien després de la derrota del nazisme, no solament són hereus de tots aquests moviments, sinó que constitueixen la forma més desenvolupada de democràcia biopolítica o de biopolítica democràtica, contra la qual es va alçar en l'últim terç del segle XX la gran ofensiva de la biopolítica neoliberal, la gènesi de la qual també va ser estudiada per Foucault.

Tant Heller i Féher com Esposito recorren a dicotomies conceptuals, però els dos primers defensen la democràcia liberal contra les amenaces afins de la biopolítica i del totalitarisme, mentre que el tercer defensa una biopolítica afirmativa i global després de la fi del nazisme i de la democràcia liberal. Doncs bé, en contrast amb aquesta estratègia de disjunció teòrica i discontinuïtat històrica, altres autors han defensat la identificació teòrica i la continuïtat històrica entre sobirania, democràcia, biopolítica, totalitarisme i globalització.

L'exemple més extrem és el de Giorgio Agamben, l'*Homo sacer* del qual, publicat el 1995, ha tingut un ressò molt ampli. Agamben se serveix també d'Arendt i de Foucault per postular un parentiu entre la biopolítica i el totalitarisme, però ho fa en una direcció contrària a la de Heller i Féher, ja que considera que hi ha una identitat de fons entre la democràcia liberal i el totalitarisme: ambdós exerceixen el "poder sobirà" sobre la "nua vida".

Foucault havia establert una clara diferència entre la sobirania absolutista i la biopolítica liberal, però al mateix temps havia reconegut les múltiples combinacions entre ambdues, i en particular havia caracteritzat el nazisme com un "racisme d'Estat" en el qual es dona la conjunció "patològica" i el reforç mutu entre aquestes dues tecnologies de poder.

Agamben adopta una perspectiva molt diferent. D'una banda, identifica la sobirania i la biopolítica, el poder de matar i el poder de fer viure, perquè ambdós exerceixen “el més immemorial dels *arcana imperii*”: un “poder sobirà” sobre la “nua vida”, és a dir, un violent “estat d'excepció” que se situa dins i fora de la llei; d'altra banda, es remunta a una figura jurídica del dret romà, l'*homo sacer* (la persona desproveïda de tot dret, reduïda a la seva condició de vida nua, i per això mateix susceptible de ser matada impunement per qualsevol), per postular un fil conductor que recorreria tota la història d'Occident i que trobaria la seva consumació última i la seva veritat originària en els camps d'extermini nazis.

Més recentment, altres autors han subratllat el vincle de la biopolítica no solament amb el totalitarisme, sinó amb el capitalisme, i en particular amb el neoliberalisme de l'era global. És el cas de Michael Hardt i Antonio Negri, autors d'*Imperio* (2000) i *Multitud* (2005). Ambdós mantenen una posició neomarxista: desconfien del terme “totalitarisme”, com Esposito, perquè el consideren un simple instrument ideològic de les democràcies occidentals; a més, creuen que la dominació fonamental, de la qual depenen totes les altres, és la lluita de classes. Ara bé, el capitalisme postfordista, les tecnologies de la comunicació i les noves formes de vida han introduït dos canvis en el factor treball: l'auge del “treball immaterial”, basat en l'explotació biopolítica de les qualitats corporals, afectives i comunicatives, i l'expansió de les xarxes socials i tecnològiques transnacionals, en un mercat laboral cada vegada més desregulat i globalitzat. El resultat és que la classe explotada ja no és només el proletariat industrial, sinó una sèrie de grups molt diferents, però capaços d'actuar conjuntament com una “multitud” insurgent.

Hardt i Negri se serveixen de Foucault i Deleuze (o, més aviat, de la interpretació deleuziana de Foucault) per entrellaçar infraestructura i superestructura, separades per Marx, i per postular una seqüència de sofisticació creixent en les tecnologies de dominació del capitalisme (una seqüència expressament rebutjada per Foucault): “sobirania”, “disciplines” i “biopolítica”. Però, al mateix temps, diuen que van “més enllà” de Foucault i Deleuze, perquè aquests no tenen una visió global ni una alternativa revolucionària, per a la qual cosa cal tornar a Marx. I, en efecte, repeteixen l'antic esquema dialèctic del marxisme, lleugerament modificat: d'una banda, assimilen biopolítica i globalització, en considerar que ambdós fenòmens són aspectes funcionals del gran procés històric d'acumulació i expansió mundial del capitalisme, i que aquest procés ha seguit un moviment de dominació creixent, fins al punt que avui controla les fibres més íntimes de cada ésser i s'estén a tots els confins de la Terra; d'altra banda, el fet d'haver assolit aquest grau extrem de dominació és el que provocarà el gir dialèctic i donarà lloc a la transformació revolucionària de la societat.

Per a Hardt i Negri, la lluita de classes es dona avui entre l'Imperi (un conglomerat imprecís en el qual conflueixen les elits econòmiques, polítiques, militars, diplomàtiques i humanitàries de les grans potències, però que no té el centre

en cap d'elles) i la Multitud (un altre conglomerat imprecís de grups i moviments socials heterogenis, units per la seva condició comuna d'explotats, proveïts dels recursos necessaris per connectar-se horitzontalment entre si i capaços de subvertir, en un sobtat acte revolucionari, l'orden imperial vigent, per convertir-se en el poder constituent d'una democràcia mundial).

Confrontació de la filosofia i la història

Des de Marx i Nietzsche fins a Arendt i Foucault, una certa tradició de la filosofia contemporània ha qüestionat el dualisme entre el que és etem i el que és temporal, ha renunciat al vell somni d'accedir al saber absolut i ha assumit que la seva tasca consisteix a pensar críticament la pròpia època, el contingent horitzó històric en què s'inscriu l'experiència viscuda.

Però aquesta nova tasca exigeix una nova relació amb els conceptes, perquè els conceptes ja no poden ser considerats com a còpies sensibles de realitats eternes, sinó més aviat com a termes universals amb els quals anomenem fenòmens que són sempre singulars i canviants. La distància entre la universalitat dels conceptes i la singularitat dels esdeveniments és l'origen de tots els dualismes teològicopolítics. Per no recaure-hi, és necessari mantenir un exercici constant d'autocrítica i una confrontació metòdica entre la reflexió filosòfica i la recerca històrica. Si hi ha alguna cosa que uneix Marx i Nietzsche amb Arendt i Foucault, és aquest moviment d'anada i tornada entre la filosofia i la història.

En els seus estudis respectius sobre el totalitarisme i sobre la biopolítica, Arendt i Foucault van mantenir una doble cautela crítica, cap a la filosofia i cap a la història, per poder comprendre la singularitat irreductible d'aquests dos fenòmens historicopolítics. Aquesta doble cautela crítica és el que es troba a faltar en els autors esmentats anteriorment.

A més, Arendt i Foucault coincideixen en la necessitat de repensar l'àmbit polític més enllà del modern Estat nació sobirà i més enllà també de les tres ideologies polítiques modernes (liberalisme, nacionalisme i marxisme), sobretot després de les noves experiències del segle XX: el totalitarisme, les armes nuclears, el poder dels sabers tecnològics, les mancances de la democràcia liberal, etc.

És cert que segueixen dues estratègies molt diferents: mentre que Arendt reivindica l'autonomia i la dignitat de l'àmbit polític, enfront de la primacia de l'economicisme i enfront dels vincles biològics i territorials de la sang i del sòl, Foucault subratlla la pluralitat irreductible i la variabilitat imprevisible de les relacions de poder, que són immanents a totes les relacions socials, que no poden ser reduïdes a un únic front de conflicte i que tampoc no poden ser resoltes en un final de la història. Però tots dos reivindiquen la llibertat de cada ésser singular davant qualsevol forma de dominació o estandardització de la vida, i sobretot qüestionen les formes de dominació i estandardització vinculades als sabers experts. Enfront d'aquest govern dels que saben, reivindiquen el pluralisme democràtic de les opinions en conflicte i dels subjectes autopoiètics.

Quant a la relació entre biopolítica i totalitarisme, cadascun d'aquests dos autors l'apunta des d'un angle diferent. Ambdós coincideixen a assenyalar que l'ascens del capitalisme modern i de la "governamentalitat liberal" comporta la irrupció de la vida en la política. Tots dos perceben en aquesta mutació aspectes positius: Arendt assenyalava l'emancipació política dels obrers i de les dones, Foucault assenyalava el pas del violent "dret de mort" al pacífic "poder sobre la vida". Però també en denunciaven els aspectes negatius: Arendt assenyalava la subordinació de la política a l'economia i de la llibertat a la vida; Foucault assenyalava el poder dels experts i la multiplicació de tecnologies de control que pretenen governar tots els aspectes de la vida. Per a tots dos, van ser aquests aspectes negatius de la biopolítica liberal els que van arribar a un punt extrem en els règims totalitaris del segle XX. No obstant això, no accepten que es pugui identificar la biopolítica amb el totalitarisme, ni que una fatal teleologia hagi conduït d'una cosa a l'altra. Al contrari, cada conjuntura historicopolítica és singular i contingent, per la qual cosa ha de ser compresa en la seva especificitat irreductible.

Finalment, tant Arendt com Foucault eren conscients que el totalitarisme i la biopolítica tenien una dimensió mundial, perquè els poders tecnocientífics de destrucció i reproducció de la vida ja havien assolit dimensions planetàries. Com diu Arendt, les armes nuclears permeten, per primera vegada en la història, la possibilitat d'exterminar no solament l'adversari, sinó tota la humanitat; en aquesta nova situació històrica, la guerra ja no pot continuar sent "la continuació de la política per altres mitjans"; per tant, és necessari repensar la

política en termes globals o cosmopolites, més enllà de l'Estat nació sobirà i del model westfalià de relacions internacionals. Com diu Foucault, la biopolítica "no significa que la vida hagi estat exhaustivament integrada a tècniques que la dominin o administrin; n'escapa sense parar", i esmenta dos problemes mundials: la "fam", que ha assolit "una escala més important que mai", i els "riscos biològics que corre l'espècie", que "són potser més grans, en tot cas més greus, que abans del naixement de la microbiologia".

En vista de totes aquestes afinitats entre Arendt i Foucault, em sembla insostenible la contraposició postulada per Esposito. I en vista de les seves nombroses cauteles crítiques per atendre la singularitat de cada esdeveniment històric, em sembla que són igualment insostenibles les assimilacions proposades per Heller i Féher (que associen la biopolítica al totalitarisme i l'oposen al liberalisme), per Hardt i Negri (que assimilen capitalisme, democràcia, biopolítica i globalització sota un suposat imperi mundial) i per Agamben (que assimila l'Imperi romà, la sobirania moderna, la democràcia, la biopolítica, el totalitarisme i la globalització en un continu que recorreria teleològicament tota la història d'Occident).

Repensar els fonaments

En resum, caldria evitar l'ús inflacionista dels conceptes de biopolítica, totalitarisme i globalització, que els converteix en comodins susceptibles de ser intercanviats entre si i de subsumir tota mena de fenòmens historicopolítics, sense tenir en compte les diferències entre ells i fins i tot les variacions espaciotemporals de cada fenomen.

Roberto Esposito assimila democràcia i comunisme quan considera que el darrer és una consumació paroxística de l'igualitarisme democràtic. A la imatge, desfila de l'exèrcit nord-coreà a Pyongyang, durant els actes del seixantè aniversari de la República Popular Democràtica de Corea, al setembre del 2008.

Això no significa que hàgim de renunciar a la reflexió filosòfica i a la seva vocació de comprendre el món i d'orientar l'acció eticopolítica. Al contrari, els fenòmens de la biopolítica, el totalitarisme i la globalització, precisament per la forma extrema que han adoptat al llarg del segle XX, ens exigeixen revisar críticament els pressupòsits ontològics i antropològics que ens ha llegat el pensament occidental, i repensar a la llum de les transformacions històriques actuals els límits i les possibilitats de la condició humana.

Segons el meu parer, caldria repensar les bases ontològiques i antropològiques del doble eix format per la parella vida/mort i la parella poder/responsabilitat. Caldria començar per diferenciar els diversos aspectes implicats en aquesta forma de ser que anomenem vida, i en particular en aquesta forma de vida que anomenem humana. La vida humana és constitutivament social i cap criatura no podria venir al món i subsistir-hi sense la interacció amb els seus semblants. Però, en aquesta interacció (com he exposat amb tots els detalls a *Variaciones de la vida humana* i a *El concepto de lo político en la sociedad global*), cal distingir quatre tipus de relació social que són irreductibles i inseparables entre si, perquè la preservació i perpetuació de la vida humana depèn dels quatre al mateix temps: la reproducció sexual i l'atenció intergeneracional al si d'unes relacions de parentiu; l'obtenció i distribució del proveïment material al si d'unes relacions econòmiques; l'evitació dels conflictes violents i la promoció dels acords col·lectius, mitjançant una regulació de les decisions comunals; i, finalment, la configuració simbòlica de l'experiència, mitjançant signes codificats i comuns, per comunicar-se els uns amb els altres, per dotar-se d'una identitat estable i per ordenar la realitat natural i social en un món compartit.

L'estabilitat i legitimitat de qualsevol règim polític, des de les primeres societats tribals fins als moderns Estats nació, depèn de la seva capacitat per instituir mecanismes tècnics i socials que garanteixin als seus membres la reproducció sexual, el sosteniment econòmic, la convivència pacífica i la comunicació simbòlica. Si falta un sol d'aquests quatre elements, cap societat no pot mantenir la seva cohesió col·lectiva ni pot perdurar en el temps. L'error d'una gran part de les ciències socials contemporànies i de les filosofies polítiques que les han inspirat o que s'hi han inspirat, és que han privilegiat algun d'aquests quatre tipus de relació social, considerant-lo com el factor determinant que fa possible la constitució i preservació de la vida humana.

Atès que aquests quatre aspectes de la vida humana són irreductibles i inseparables entre si, no és possible continuar mantenint una teoria política unidimensional, centrada en un sol d'aquests quatre aspectes. El poder es diu de moltes maneres: hi ha el poder coactiu de la força i de les armes, però també el poder basat en la possessió dels recursos econòmics, i el poder sexual i generacional, i el poder dels codis simbòlics.

Les relacions entre aquests tipus de poder diferents són extremadament complexes i canviants. Michael Mann també ha defensat una teoria pluralista de les "fonts del poder social" i ha estudiat les seves interaccions mútues des de l'aparició dels primers Estats fins avui.

Donada aquesta diversitat de formes de poder, les formes de resistència i de responsabilitat han de ser igualment diverses. La vida humana ha de ser defensada enfront de diferents amenaces, que no són assimilables entre si. Tot i que puguin coincidir en una conjuntura històrica determinada, no es poden confondre les lluites contra l'opressió politicomilitar, contra l'explotació socioeconòmica, contra la dominació sexual i contra l'hegemonia cultural. En tot cas, es poden donar aliances contingents entre diverses d'aquestes lluites, com han afirmat Laclau i Mouffe. Per això, a *Escala de justicia*, Nancy Fraser distingeix tres tipus de lluita (per la representació política, per la redistribució socioeconòmica i pel reconeixement de les diferències sexuals i culturals), i també diferents escales territorials on s'han de dirimir (local, regional, nacional, continental, global).

En la mateixa direcció cal situar-hi el concepte de "seguretat humana", encunyat pel PNUD al seu *Informe sobre el desenvolupament humà* de 1994 (que també va establir, per primera vegada, l'Índex de Desenvolupament Humà). Aquesta proposta de "seguretat humana" ja no està centrada en la protecció de l'Estat, sinó en la protecció de cada ésser humà singular i de tota la humanitat vivent, donada la interdependència actual de la societat global. I no s'ocupa només de la seguretat física, sinó de tots els aspectes que garanteixen una vida humana digna i que són també interdependents: salut, educació, sosteniment econòmic, sostenibilitat ecològica, pau social, participació política, etc. Per això, els responsables de garantir-la ja no han de ser només els Estats, sinó una diversitat d'actors globals i locals.

Perquè, en efecte, la qüestió política crucial del nostre temps és que la democràcia (i, amb ella, la biopolítica com a defensa i afirmació de la vida) no està necessàriament circumscrita a l'Estat nació sobirà, ni sotmesa funcionalment al capitalisme modern: té una història mil·lenària que es remunta a la Grècia antiga i fins i tot a les primeres societats tribals, com ens va ensenyar Pierre Clastres, i pot tenir també un llarg avenir, si som capaços d'avançar en la direcció d'una democràcia cosmopolita i ecològica.

Bibliografia esmentada

- G. Agamben, *Homo sacer*, València, Pre-textos, 1998.
- H. Arendt, *Los orígenes del totalitarismo*, Madrid, Alianza, 1981.
- A. Campillo, *Variaciones de la vida humana*, Madrid, Akal, 2001, i *El concepto de lo político en la sociedad global*, Barcelona, Herder, 2008.
- R. Esposito, *Bios*, Buenos Aires, Amorrortu, 2006, i "Totalitarismo o biopolítica", a *Comunidad, inmunidad y biopolítica*, Barcelona, Herder, 2009.
- M. Foucault, *Historia de la sexualidad, I*, México, Siglo XXI, 1977; *Seguridad, territorio, población*, Madrid, Akal, 2008; i *Nacimiento de la biopolítica*, Madrid, Akal, 2009.
- S. Forti, *El totalitarismo*, Barcelona, Herder, 2008.
- N. Fraser, *Escala de justicia*, Barcelona, Herder, 2008.
- M. Hardt i A. Negri, *Imperio*, Barcelona, Paidós, 2002, i *Multitud*, Buenos Aires, Debate, 2004.
- D. Held i A. McGrew, *Globalización/Antiglobalización*, Barcelona, Paidós, 2003.
- Á. Heller i F. Fehér, *Biopolítica*, Barcelona, Península, 1995.
- M. Mann, *Las fuentes del poder social*, 2 vols. Madrid, Alianza, 1991-1997.

Futbol: la metàfora perfecta del nostre temps

El futbol és el mirall que reflecteix més bé la polièdrica personalitat humana, raó per la qual ha aconseguit convertir-se en objecte del desig o de reflexió de poètics, prosaics, generosos i especuladors. Els estadis de futbol són els circs moderns, on es desenvolupa una èpica de la qual els futbolistes són els amos.

Un planeta sense futbol?

Text **Daniel Vázquez Sallés** Escriptor i periodista

Les distintes edats de la història han tingut l'esport que mereixien les retines assedegades d'espectacle dels seus ciutadans. Els romans, el tubercle del nostre arbre genealògic, van convertir la mort en diversió i van gaudir de la lluita entre homes, o entre bèsties i homes, construint recintes enormes per posar a prova el seu nivell d'adrenalina. Per a això els va caldre portar a l'extrem la capacitat de patiment de persones sense rang que havien estat convertides en conillets d'Índies.

Ara, quan els circs romans han estat catequitzats en santuari de màrtirs i formen part dels museus urbans, hem arribat a sofisticar la crueltat fins a sotmetre-la a les lleis de l'home modern –per exemple, les guerres televisades– i crear uns altres espectacles, els esportius, que ens ajuden a suportar la nostra terrible lleugeresa. Sentir-nos triomfadors en una societat no apta per a perdedors és un regal per a la fràgil psique humana maltractada pel seu altre jo menys dòcil. Tant és així que podríem afirmar que, si no existissin espectacles com el futbol, hauríem d'inventar d'altres distraccions tan alienants o més.

Si busquem els orígens d'aquest esport, els d'un joc més dels molts jocs de pilota que practicaven els nostres avantpassats, ens hem de remuntar a l'antic Egipte i a un passatemps que era usat com a ritus de la fertilitat. La història d'aquest futbol arcaic continuaria a la Grècia clàssica, disciplina que anomenaven *esfaira* o *esferomagia* a causa de l'esfera feta de bufeta de bou amb què jugaven i la popularitat de la qual ha quedat immortalitzada gràcies a al·lusions literàries com la que fa Homer a la *Illiada*. De les polis, l'*esfaira* va saltar a les vies empedrades que travessaven la Roma Imperial i les ciutats nodrisses, carrers en què els ciutadans utilitzaven en el seu joc *harpastum* un element esfèric anomenat *pila*. Van ser els terços romans, comandats per l'emperador Claudi, el déu tiranitzat per la seva esposa Messalina, els que van portar l'*harpastum* a territori bàrbar, tot i que van haver de passar 1.700 anys perquè aquest esport ancestral anés polint les seves normes fins a esdevenir el futbol modern que practiquem avui dia.

A principis del segle XIX es va començar a cultivar el *dribbling game* a les escoles públiques, un joc de driblatge i habilitat que aviat irradiaria la seva passió a les prestigioses universitats d'Oxford i Cambridge, universitat en què es va redactar el 1848 el primer reglament futbolístic, el Reglament de Cambridge, pas iniciàtic per a la fundació el 1863 de la Football Association, i el divorci irreversible del futbol amb el rugbi. La mateixa paraula marcava la ruptura: *foot ball* (peu pilota).

Amb els anys, el futbol es va popularitzar i van sorgir noves associacions representants de territoris nacionals com Escòcia, Gal·les i Irlanda, per saltar l'estret a partir de 1880 i implantar-se a Europa i les altres nacions occidentals amb la creació de noves associacions als Països Baixos, Dinamarca, Nova Zelanda, Argentina, Itàlia, Bèlgica, Alemanya, Uruguai, Suïssa i Noruega. Davant d'aquesta pandèmia associativa, Bèlgica, Espanya, Dinamarca, França, els Països Baixos, Suècia i Suïssa fundarien la FIFA (Federació Internacional de Futbol Associació) el 21 de maig de 1904 malgrat les fortes reticències angleses. Al cap de vint-i-sis anys de la seva fundació, la FIFA va organitzar el primer mundial, un esdeveniment clau per convertir el *foot ball* en un esport que regnaria amb ceptre de rei absolutista en tots els continents.

Els circs moderns són els estadis de futbol. Els espectadors entren als camps amb ganes de diversió, tot i que ja no cal alçar o abaixar el polze com a prova de les seves filies o fòbies cap als vint-i-dos homes que corren per la gespa a canvi d'un salari. Aquests vint-i-dos homes no moriran, però durant els noranta minuts són propietat de les quaranta, setanta, cent mil ànimes que han anat al camp a la recerca de la seva dosi de felicitat. Encara que es pateixi i existeixin per als afeccionats certs riscos d'infart, el futbol allibera endorfines, i això és un luxe en temps de crisi.

Una enquesta realitzada per la FIFA l'any 2006 va demostrar que 270 milions de persones vivien per a i per un esport de manera professional o amateur. Però que la implantació del futbol a escala planetària, la consolidació d'un esport

© Pere Virgili

Una parella de nuvis es fotografia amb la copa de la Lliga de Campions, exposada al públic davant del Coliseu de Roma, el maig de 2009.

que per la seva senzillesa –futbolistes llegendaris van aprendre els malabarismes futbolístics amb una pilota de drap o ampolles de vidre– ha conquerit territoris *a priori* hostils és un fet. El futbol és el mirall que reflecteix més bé la polièdrica personalitat humana, raó per la qual ha aconseguit convertir-se en objecte del desig o de reflexió de poètics, prosaics, generosos i especuladors. “El més important de la vida i la moralitat humana ho he après del futbol”, va dir Albert Camus, recordant la seva etapa com a jugador *piéd noire* en un equip del seu Alger natal.

Els amos de l'èpica del futbol són els futbolistes. “Jo vaig créixer en un barri privat... privat de llum, aigua, telèfon”. Diego Armando Maradona, el déu ateu per excel·lència, és el paradigma de jugador superdotat que ha aconseguit amb la pràctica d'un esport tot allò que va somniar com a nen de raval. I com Maradona, d'altres futbolistes han assolit el paradís gràcies als seus peus d'or. “Correré com un negre per viure com un blanc demà”. Samuel Eto'o no és déu, però ha assolit l'honor de ser el gran arcàngel del futbol africà.

Rellegint la frase de Maradona, podríem considerar el futbol una branca de la filosofia de carrer, la simbiosi perfecta entre asfalt i barraca, o barraca i luxe messiànic, equilibri que desperta passions i que ha provocat tan bons escrits en un sector de la gent de lletres. La passió futbolística ha tingut com a adeptes un sens fi d'escriptors que han dedicat un bocí de la seva imaginació a escriure articles, assajos, contes, novel·les o poemes amb el futbol com a protagonista. Tot i que Borges l'odiava perquè el considerava estèticament lleig, d'altres homes habitants del mateix olimp van mostrar el seu amor per l'esport rei com una tornada al país

de mai més. Alberti va escriure una oda al porter Platko, i Neruda, García Márquez, Cela, Oé, Grass, Mahfouz, Vargas Llosa, Brossa, Nabokov o Eco són autors que han escrit sobre futbolistes, gols, amors i desamors a una samarreta, bona prova que l'esport de la pilota no el fan solament els grans jugadors, sinó també la gent que el converteix en metàfora escrita. *El penal més llarg del món* és un dels llegats més bonics d'Osvaldo Soriano.

Però el contingut i el continent del futbol muten alhora que la societat materialista de la qual s'alimenta. La popularitat d'un esport que mou milers de milions d'euros és font de desig d'escaladors econòmics professionals, delerosos de trobar un trampolí que els ajudi a assolir el zenit de la piràmide social. La popularitat és el verí i l'antídote del futbol. La notícia que prop de dos-cents partits, dotze dels quals són de la Lliga Europa i tres de la Lliga de Campions, han estat manipulats per part de màfies d'apostadors del futbol europeu és un avís que el futbol està encomanat del mal per antonomàsia de la societat moderna: la corrupció.

És molt probable que el futbol llanguexi una vegada hagi aconseguit d'arribar al cim. L'esport rei ha deixat de ser un passatemps per esdevenir un espectacle en cosa d'un segle i potser el futbol com a celebració morirà d'èxit. Déus i monstres difícilment poden conviure en un mateix espai. Però no hi ha dubte que en un futur sempre hi haurà una *esfaira* o una pilota movent-se sense descans enmig d'un remolí de cames. **M**

La metàfora perfecta del nostre temps

Espectacle partidista

El joc sempre ha tingut una prolongació natural en el fet que alguns comentin el que ha passat amb els que l'han vist i amb els que no. Premsa, ràdio i televisió han trobat en el futbol un filó per a la seva subsistència.

Una indiscutida hegemonia mediàtica

Text **Antonio Franco** Periodista. Ha estat redactor d'esports, director adjunt d'*El País* i director fundador d'*El Periódico de Catalunya*

El 20 d'octubre de 1974 es va celebrar a Kinshasa, capital del Zaire, un combat de boxa per al títol mundial dels grans pesos entre el campió, George Foreman, i l'aspirant Muhammad Ali, l'antic Cassius Clay. En el vuitè assalt Ali va tombar el seu adversari i va recuperar el títol perdut uns anys enrere després de negar-se a combatre al Vietnam.

Molts analistes consideren que va ser el combat de boxa més important de tots els temps, però a més hi ha unanimitat a assenyalar que va suposar l'arrencada definitiva de la globalització absoluta de l'espectacle esportiu. Dos nord-americans lliuraven l'enfrontament més esperat de la història lluny del seu país i davant solament de 60.000 assistents, però els milions de compatriotes que el van voler veure i l'audiència de més d'un centenar de països el van poder seguir en directe per televisió. No n'hi havia precedents. Encara no existien registres fiables i el ball de xifres ha impedit de fixar la quantitat de públic, però va ser superior a la de l'arribada de l'home a la Lluna, fins aleshores el rècord dels rècords.

L'esport va exhibir al Zaire la seva potencialitat com a força mediàtica. Mobutu, el president del país, buscava un cop d'efecte per esborrar la mala imatge de la guerra civil que va seguir a la independència de l'antic Congo belga. Va estudiar organitzar unes festes com les del mil·lenari de l'imperi persa, una cimera mundial sobre la pau o un certamen extraordinari de Miss Univers. Ho va encertar quan va optar per apropiarse del combat entre Foreman i Ali, encara que va haver de pagar totes les despeses: unes de fixes prèvies de cinquanta milions de dòlars als dos contendents, la bossa del vencedor i el cost de portar fins allí la complexa infraestructura de la televisió. A aquest preu Mobutu va fer realitat el somni de la negritud: que tot el planeta veiés l'Àfrica com a escenari de la baralla entre dos homes de color disputant-se l'hegemonia mundial de la força. Va guanyar Muhammad Ali, però Mobutu va ser vencedor *ex aequo* del combat.

Amb la televisió, el futbol ha assumit el lideratge de l'esport com a espectacle de masses i com a fenomen global. Les seves característiques com a joc i la seva plasticitat ho han

determinat. Si Mobutu no es va decantar per comprar l'organització d'una fase final dels Campionats del Món de Futbol, probablement va ser perquè geogràficament parlant els Estats Units eren –i encara ho són– un forat negre en el fervor planetari per aquest esport. Però això mateix, que el futbol superi en adhesió i espectadors mundials el bàsquet, el beisbol, el golf i l'anomenat futbol nord-americà malgrat no captivar en el país de la cultura de l'entreteniment, encara dóna més valor a la seva hegemonia.

Esportistes, espectadors, cronistes

Hi ha un combinat "esport / espectadors / cronistes" constatable des de l'antiguitat. L'esport és un idioma universal perquè pot ser comprès d'una manera directa i gairebé instantània per qualsevol, i des del primer dia ha tingut practicants i persones amb desitjos de ser-ne espectadors. Però hi afegeix una cosa més: després del joc sempre ha existit la prolongació natural que alguns comentessin el que ha passat amb el que l'han vist i amb d'altres persones que no l'han presenciat.

Tot això ha evolucionat al llarg de la història i ha conduït a l'especialització dels esportistes, a l'existència d'espectadors de pagament i al desenvolupament de la tasca (i després negoci) d'informar i opinar sobre els casos. També s'ha desenvolupat l'ús col·lateral de l'esport per a altres fins, des del *panem et circenses* romà (distreure la ciutadania perquè no pensi en altres qüestions més transcendents) fins a la pràctica moderna de posar-lo al servei d'idees o utilitzar-lo com a suport de publicitat.

En el futbol, els grans jugadors –ara rics, famosos i dictadors de modes– exerceixen socialment el rol dels herois i els grans guerrers del passat. Els espectadors, que al principi eren uns quants amics o acompanyants, són milions de persones que només es relacionen amb els futbolistes a través de la televisió i els altres mitjans de comunicació.

Pel que fa als cronistes, han passat d'explicar els partits a recrear-los. Traslladant les seves incidències al conjunt dels espectadors de la comunitat global, possibiliten la internacio-

© Josep Domínguez / AFB

nalització de les recaptacions i la remuneració milionària de les figures. I fan el seu propi negoci, perquè el futbol és un element clau per al compte de resultats dels *mass media*, i els drets de retransmissió dels partits són un dels grans negocis mundials.

Amb l'ajuda de la premsa, el futbol s'ha convertit en l'espectacle industrial de masses amb més capacitat de crear adhesió i desencadenar passions. Els futbolistes ofereixen espectacle, cedeixen als seguidors una part de la propietat dels seus triomfs personals i els garanteixen descàrregues d'adrenalina. A canvi, exigeixen que els paguin, que els estimin, que els animin i que a l'estadi pressionin per atemorir el rival.

Per als nens és molt senzill donar cops a la pilota amb el peu i jugar-hi. Quan després, ja adults, esdevenen simples espectadors, el fet d'haver jugat els facilita establir una identificació amb els grans asos. És un dels secrets del futbol: les masses viuen la ficció d'assimilar-se sense cap mena d'esforç a uns esportistes d'alta qualificació.

Al final dels partits sempre hi ha unes quantes peripècies i un resultat vàlid (encara que pugui ser discutible) que permet continuar l'entreteniment a través de la conversa, la crònica o el debat. A partir d'aquesta simplicitat i el seu atractiu, milions de persones van als terrenys de joc, i centenars de milions són addictes a les retransmissions per televisió. Moltíssima gent afirma que és millor veure el futbol televisat que als estadis. És el mèrit dels comentaristes, que es repeteixen les jugades, d'inserir dades estadístiques i d'oferir instantàniament declaracions de protagonistes a peu de camp.

La premsa, la ràdio i la televisió han trobat en el futbol un filó per a la seva subsistència. És senzill de descriure, resulta idoni per glorificar, qualsevol pot fer-ne valoracions tècniques o sociològiques subjectives... S'han desenvolupat tècniques per explicar-lo fonent en un mateix pla les jugades i les reaccions dels espectadors, conferint-li un aspecte de drama popular modern a cada partit. A base de transcendentalitzar-lo, els *mass media* també l'aproximen a una religió de multituds. La mundialització del futbol ha estat un dels avenços de la globalització general i, com que en els fons és un ritual de confrontació que es viu des d'una identificació partidista (local, nacional o de grup) amb una de les dues parts, en plena aspiració a una coexistència pacífica, als mitjans els ha resultat senzill convertir-lo en una guerra de mentida.

L'efervescència de la premsa esportiva

La premsa esportiva bàsica, de primer nivell, va néixer a Europa quan es va popularitzar el futbol després que a la Gran Bretanya, on es va estructurar formalment, es decantés a favor seu l'estira-i-arronsa que mantenia amb el rugbi per l'hegemonia del favor popular. Fins aleshores només existien premsa i ràdio generalistes, que prestaven molt poca atenció a l'esport. Al principi del segle XX les úniques especialitats que rebien un cert tractament regular en aquests mitjans eren ciclisme, automobilisme, tennis, atletisme i boxa.

Quan va començar l'especialització de la premsa, algunes publicacions setmanals o mensuals es van convertir en esportives. Els anys vint el futbol va començar a ser molt conegut,

© Nic Bothma / EPA / Corbis

Partit inaugural de l'Estadi de Ciutat del Cap, el 23 de gener passat. L'estadi acull aquest estiu la Copa Mundial de la FIFA Sud-àfrica 2010. A la pàgina anterior, encontre Barcelona-Uruguai, l'abril de 1925. A la portada de l'article, a dalt, partit Espanya-Alemanya a l'estadi de Montjuïc, el 23 de febrer de 1936, i Joaquim M. Puyal retransmetent el seu partit 1.500 –un encontre Barça-Saragossa de l'any 2004–, en companyia del realitzador tècnic Joan Gelabert.

va guanyar espai a les revistes i es va produir l'inici de les retransmissions radiofòniques en directe, molt populars.

Val la pena recordar que l'estructuració del futbol va ser lenta. El 1848 es van fixar les primeres regles de joc al Trinity College de Cambridge, però no se'n va celebrar un campionat professional britànic fins al 1885. Van ser els empresaris i empleats de les companyies britàniques que operaven a l'estranger els que van exportar a poc a poc el joc arreu del món. A països com Itàlia, Espanya, Alemanya i França va quallar de seguida i no va trigar a atreure l'atenció informativa. La primera gasetilla de futbol va aparèixer a Espanya el 1899 a la revista *Los Deportes*, que tractava fonamentalment d'atletisme, boxa i ciclisme. Explicava que el ciutadà suís Hans Gamper, futur fundador del Barça, buscava “companys per jugar al *foot-ball* a Barcelona”.

A principis del segle XX la premsa espanyola d'informació general va començar a incloure futbol, però el 1986 Itàlia ja publicava el primer diari estrictament esportiu del món: *La Gazzetta dello Sport*, de Milà. El 1906 va tocar el torn a Espanya amb *El Mundo Deportivo*, de Barcelona, i no va ser fins a 1919 que va sortir al carrer el primer diari monotemàtic de futbol, *Kicker*, a Alemanya. Gran Bretanya, mare del futbol, no hi va tenir tirada, ja que els editors de premsa guanyaven molts diners amb els tabloides dedicats a una barreja de successos i esports. Això va tancar el pas als diaris monotemàtics de futbol. Les contraportades invariablement esportives de capçaleres generalistes històriques com *The Sun* i *Daily Mirror* reflecteixen aquesta cultura periodística.

La vinculació entre els mitjans de comunicació i el futbol va assolir una altra fita amb la creació de la FIFA. I va ser precisament un periodista, Robert Guerin, del diari francès *Matin*, qui va fundar el 1904 una federació internacional per dirigir i potenciar aquest esport.

L'imperi de la televisió

La premsa escrita i la ràdio van ser els grans aliats de l'expansió del futbol fins a l'arribada de la televisió. Va començar una era de la comunicació quan la BBC va fer la seva primera retransmissió televisada d'un partit el 16 de setembre de 1937. Va ser una exhibició ocasional, naturalment en blanc i negre. Els partits televisats no van proliferar fins als anys cinquanta, entre d'altres raons perquè el parc domèstic de receptors era limitat i la tecnologia de les connexions necessàries per retransmetre resultava cara i rudimentària. En els anys cinquanta i seixanta els partits televisats es veien a tot Europa preferentment a bars i pubs. En la segona meitat dels setanta va arribar el color i això va suposar un gran salt qualitatiu cap a la supremacia comunicativa absoluta de la televisió sobre el futbol. La primera gran exhibició global de futbol a la tele va ser la Copa del Món de 1990, a Itàlia. Més de 150 països van comprar les imatges de la RAI per emetre-les a les seves respectives audiències.

S'emetien partits, però la incorporació del futbol a la resta de la programació de la pantalla petita no va ser ràpida. Durant uns quants anys la presència del futbol als telenotícies va ser merament simbòlica. Llavors la televisió tenia

“Quan els cronistes van comprendre que podien convertir els aficionats en màquines d’impulsar l’equip propi, va començar la seva edat d’or”.

encara una certa vocació de noblesa i, igual que passava en la premsa amb pretensions de culta, les seves directives consideraven que els esports eren una temàtica menor. L’afició va haver d’esperar fins als anys noranta per disposar d’uns espais informatius esportius regulars amb minutatge propi dins els butlletins generalistes. Llavors també es van multiplicar els debats i muntatges d’entreteniment entorn del futbol en la resta de la programació.

El periodisme futbolístic de la postguerra

En els anys trenta el desenvolupament professional de la premsa es va traduir gairebé en tots els països europeus en l’aparició d’uns “periodistes del futbol”, especialització que després a Espanya va adquirir notorietat. Immediatament després de la Guerra Civil va haver-hi un desembarcament massiu d’antics combatents franquistes a les redaccions dels diaris, que van passar a ocupar les cadires dels professionals partidaris de la República, als quals es va vetar la reincorporació en els mitjans. Com a màxima condescendència dels vencedors, es va permetre als periodistes republicans de reconvertir-se en correctors gramaticals de les notícies redactades pels sovint poc lletrats soldats que els van substituir.

A les sales de redacció, els excombatents amb una mínima formació cultural, aptituds periodístiques i incondicionalitat franquista van ser destinats a la informació general i política. En canvi, els qui arribaven sense un altre bagatge que els mèrits del front van acabar en molts casos a les seccions d’esports o en diaris especialitzats, com *Marca*, de la Prensa del Movimiento.

Com que a Francisco Franco li agradava el futbol, el seu règim va efectuar un acurat marcatge del que es deia sobre aquesta matèria. Així doncs, les cròniques i comentaris esportius que sortien de les plomes dels excombatents tenien una certa voluntat d’imperi i bastant salsa nacional-sindicalista. El cognom referencial de l’entrisme franquista en aquesta premsa es trobava a *Marca*, el gran diari nacional o *nazional* –com l’anomenaven els seus amics i enemics– fundat el 1938 en el qual es va aposentar la notòria família falangista Fernández-Cuesta.

La ressaca ideològica de la guerra va comportar fets curiosos als terrenys de joc, com ara la salutació feixista dels jugadors quan formaven abans dels partits. I també a les tribunes de premsa, com ara la dislèxia que en una Catalunya on la sensibilitat generalitzada d’espectadors i seguidors era barcelonista la majoria dels periodistes esportius fossin ferrosos seguidors de l’Espanyol i el Reial Madrid.

A Catalunya, durant els anys previs al conflicte i els que el van succeir hi va haver periodistes esportius bastant popu-

lars. En el solc de firmes històriques com Narcís Masferrer (*La Vanguardia*), Daniel Carbó (*La Veu de Catalunya*), Josep Torrens (*El Mundo Deportivo*) o el dibuixant Valentí Castanys –que havia treballat per a *Xut!* (publicació satírica d’èxit entre 1922 i 1936) i que va reparèixer després de la contesa amb *El Once*–, destaquen altres noms, com ara José Luis Lasplazas; Albert Maluquer, que va promoure el setmanari gràfic *Vida Deportiva* (1943), i José Zubeldía, impulsor de la revista dels dilluns *Barcelona Deportiva* (1944). Més tard, la renovació generacional va portar Julián Mir amb la revista *Lean* (per a l’escalament previ dels partits), el qual després, el 1952, va ser pare i director del diari gairebé estrictament futbolístic *Dicen*, una publicació molt popular nascuda per fer la competència al veterà *El Mundo Deportivo*, que tractava a fons els esports minoritaris fins que sota la direcció de Juan José Castillo es va adaptar a la demanda de més futbol.

La rigidesa de la censura deixava poc marge perquè els diaris generalistes tinguessin interès i, com que la vigilància integrista sobre els costums i els llenguatges va impedir que a Espanya reeixís el periodisme groc de successos i sexe que després de la Segona Guerra Mundial s’obria pas a la resta d’Europa, l’única premsa popular que s’hi va desenvolupar els anys quaranta, cinquanta i principis dels seixanta va ser l’esportiva. Per això Barcelona va tenir el rècord mundial d’arribar a acollir simultàniament fins a quatre diaris esportius (*El Mundo Deportivo*, *Dicen*, el més modern *Sport* i un efímer *ABB*). Aquests mitjans locals, a més, competien amb altres dos de Madrid (*Marca* i *As*, aquest més gràfic i menys ideologitzat) que arribaven cada dia als quioscos catalans per cantar les excel·lències dels equips de la capital d’Espanya.

Aquells anys hi va haver un gran auge de la fotografia esportiva. Mereixen un record especial Joan Rovira, fundador de l’agència gràfica *Sport*; Ramón Dimas, un professional d’ampli espectre i especialment dotat per captar el moviment; i el pare i els germans Pérez de Rozas, ocupants habituals de la gespa situada a dreta i esquerra de les porteries de futbol i excel·lents per la qualitat i la quantitat del seu treball.

Les hemeroteques recorden que en aquesta etapa el futbol també va permetre de lluir-se a una esplèndida generació de dibuixants i humoristes. Els precursors van ser Bofarull, Benigami, Junceda i el ja esmentat Castanys; després van arribar Muntañola, Peñarroya, Escobar, Sabatés i Cifré, pluriocupats en l’esfera esportiva després de la seva tasca habitual per als còmics de la factoria Bruguera.

Igual que passava amb les seves historietes sobre la vida quotidiana, aquests dibuixants tenien actituds sociològicament crítiques, més contestatàries que la majoria dels seus col·legues periodistes.

© Albert Armengol

Alhora, després de la guerra, la ràdio, que pel fet de ser gratis i càlida lliga bé amb els seguidors futbolístics, va fer famosos diversos locutors que narraven partits. Una referència dominant a Espanya era Matías Prats, màxim predicador del “nacional-futbolisme” de qui la gent es reia perquè combinava grans missatges grandiloqüents i retòrics amb petites dades insulses sobre els jugadors. Ell va mitificar “la fúria racial” dels futbolistes espanyols. Un altre nom propi és *Carrusel Deportivo*, el programa que atenia amb més habilitat l’avidesa dels seguidors a través de les seves connexions amb corresponsals situats en tots els camps de joc. Els vespres dels diumenges van ser seus fins que es va popularitzar la televisió. En la memòria particular catalana d’aquesta època queden els ressons de les veus i la narrativa clàssica de Miguel Ángel Valdivieso, José Félix Pons i els germans Fernández, mestres de la descripció realista dels aspectes tècnics del joc.

El partidisme: de consentit a impulsat

El periodisme esportiu d’aquells anys era senzill i esquemàtic. Mirava d’informar amb puntualitat i agregava o no ideologia dominant en funció del que pensava cada professional o les instruccions que rebia. Però va fomentar l’adhesió espectador-club, la devoció seguidor-figura i, sobretot, va atiar el partidisme dels espectadors. A partir del moment en què els cronistes i locutors van comprendre que tenien a l’a-

bast convertir els aficionats en màquines d’impulsar l’equip propi, pressionar l’àrbitre i intimidar els contraris, va començar per a ells una edat d’or. Deixaven aparcada la deontologia de la neutralitat a la porta de l’estadi perquè els aficionats al futbol no sols consentien el partidisme mediàtic, sinó que l’exigien.

Va ser llavors que la premsa va començar a utilitzar obertament diferents vares de mesurar davant la violència dels jugadors de casa i la dels visitants, igual que les grolleries de la grada s’acceptaven o no en funció de qui en protagonitzava. Tot Europa es va impregnar d’aquesta “excepcionalitat” diferencial respecte a l’objectivitat o neutralitat que s’exigia a la resta del periodisme. I va ser amb el futbol l’esport amb què els cronistes van assajar les primeres tècniques per expressar que “nosaltres avancem” quan ho feia l’equip favorit dels seus lectors o oients.

Aquí es va fer el salt de periodistes teòricament desapassionats a autèntics braços armats informatius dels clubs, un antecedent d’allò que més tard han fet –amb consentiment social– els periodistes polítics que cobreixen les cimeres diplomàtiques o els informadors econòmics que tracten sobre les importacions i les exportacions.

En aquests altres casos, el partidisme té gairebé sempre com a eix central el nacionalisme. En el futbol de seleccions nacionals o en les competicions entre equips de diferents països o regions, també. Però quan s’enfronten dos equips

Als anys 50 i 60 del segle passat els partits televisats es veien en tot Europa preferentment en bars i pubs. El gran salt en la difusió del futbol, no obstant això, va arribar els anys 70 amb la televisió en color. A la imatge, emissió d’un partit Arsenal-Porto al pub irlandès Temple Bar del carrer de Ferran.

“La major part dels seguidors del Barça i del Reial Madrid estan plenament d’acord que la clau d’allò que els oposa és política”.

A la pàgina següent, Matias Prats, màxim predicador del “nacional-futbolisme”, retransmetent un partit al final de la dècada dels 40, i José María García, un referent del periodisme esportiu madrileny dels anys 70 i 80.

d’una mateixa zona, els periodistes continuen utilitzant el partidisme per un equip, per complaure seguidors que no aprecien l’objectivitat, o al servei d’interessos econòmics concrets de les seves publicacions o emissores.

En sintonia amb el subconscient postbèl·lic, a tot Europa, però particularment a Espanya, la premsa futbolística es va apropiari sense cap pudor del llenguatge bèl·lic per subratllar el caràcter d’enfrontament dels partits. Amb això van connectar amb el més fosc dels sentiments dels ciutadans. És per això que l’ús de les expressions “atacar”, “defensar”, “aixafar”, “resistir”, “xut a porta”, “canonada”, “escut defensiu”, “contraatac”, “ofensiva total”, “línia de contenció” o “dominar” són poc innocents i han quedat establertes com les que expressen més bé la subliminalitat d’aquest joc.

Evolució sociològica per sota de la censura

A finals dels seixanta, a les redaccions dels diaris d’informació general, persistia la consideració que als periodistes més ximples, ingenus i inexperts se’ls havia de fer treballar en la secció d’esports, però les coses van començar a evolucionar i no sols per la millora gradual del coneixement tècnic de l’ofici.

Com que a Espanya el Ministeri d’Informació i Turisme mantenia un control ferri sobre els continguts polítics i socials de la premsa, en la pràctica hi havia més permissivitat cap als que escrivien de futbol que cap als que tractaven la resta de temes. Possiblement per això, en aquestes seccions aparentment menors dels diaris i en algunes publicacions esportives van començar a aparèixer cròniques en què, a més del minut i el resultat dels partits, s’incorporaven insinuacions a les institucions i personalitats del món del futbol i, a poc a poc, valoracions sociològiques o divagacions més generals. Va ser un suau lliscament des de la ideologització dels excombatents que escrivien sobre esports i d’alguna manera va resultar un avançament del que després va ser el to combatiu de la premsa política espanyola en la transició.

En aquesta direcció de treball van aparèixer perfils professionals alternatius. A Madrid la cara oposada del que havien encarnat Manuel Alcántara o Jesús Fragoso del Toro en l’etapa franquista més dura era, per exemple, la desimboltura de les reflexions crítiques que feia Julián García Candau (*El País*). I en aquest solc van començar a moure’s diversos redactors joves que després serien destacats periodistes moderns. Alfredo Relaño i Santiago Segurola es van fer així.

A la capital d’Espanya va néixer i es va desenvolupar un altre referent: José María García, *Butanito*, el rei de la ràdio de matinada. García era un populista que primer va tenir l’habilitat d’utilitzar un to crític inusual i insultant per arrodonir el mèrit d’aconseguir millor informació que ningú. Però

després, quan ja era el més influent, es va convertir en un dictador i manipulava tot l’esport espanyol. Amb maneres de predicador moralista va destituir entrenadors, va aconseguir la dimissió de presidents de clubs i va aclaparar molts dirigents federatius titllant-los d’ineptes o corruptes, però després es va permetre a si mateix combinar l’exercici del periodisme amb interessos econòmics personals organitzant proves esportives o participant en el negoci publicitari que envolta l’esport. Escoltar-lo era el vici nocturn de milions d’aficionats, però la seva pèrdua d’audiència va ser rebuda com a alleujament col·lectiu.

El model català de desmitificar l’esport

Catalunya va viure una mutació encara més profunda de la informació esportiva i en els anys setanta els lectors van detectar que es començava a tractar el futbol amb noves intencionalitats. Una crònica signada per Martin Girard a *El Noticiero Universal* sobre, per exemple, el que feien i deien a la Rambla els seguidors del Barça que s’hi aplegaven després dels partits no tenia res a veure amb les tòpiques declaracions als vestidors que es llegien fins aleshores (Martin Girard era el pseudònim que utilitzava de jove el cineasta Gonzalo Suárez, dedicat aleshores a aquests afers).

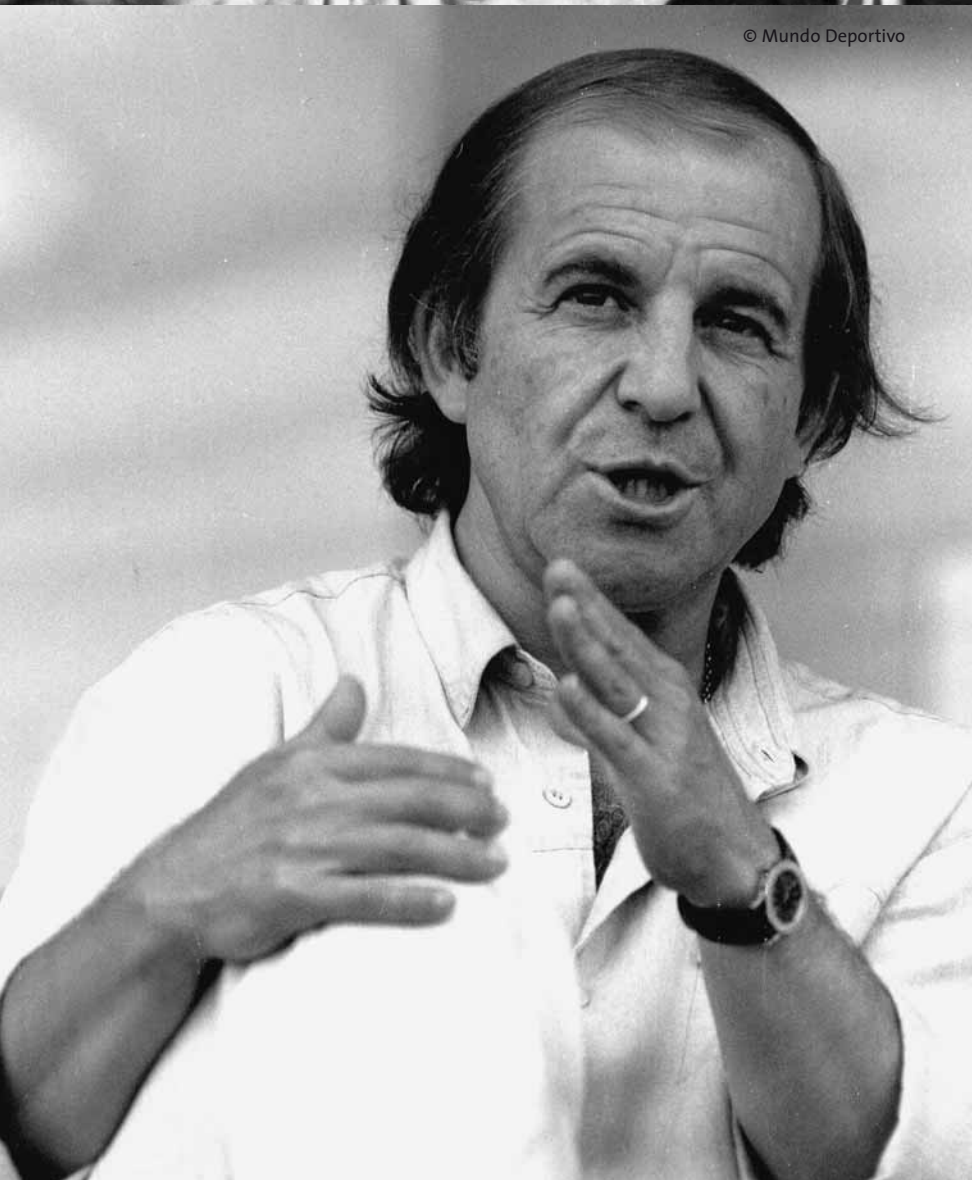
Uns altres exemples: les analogies que posava en circulació Alex J. Botines al *Diari de Barcelona* en comparar els excessos violents d’alguns defenses amb les intervencions de la policia en les protestes sindicals tampoc no s’havien vist fins llavors. En el context del diari esportiu *Dicen*, intel·lectualment pla, Santiago Codina publicava unes entrevistes subtils en què els futbolistes deien que els pals també juguen, però a més parlaven dels problemes que havien viscut als suburbis on van aprendre a xutar la pilota. I cada vegada que Morera Falcó descrivia en la seva secció “Bajo la piel del Estadio” d’*El Correo Catalán* el que passava el diumenge al vespre al Camp Nou, el lector trobava pinzellades sobre la manera de ser i les conviccions del català mitjà...

En unes altres latituds, de coses semblants en deien “nou periodisme”. Aquí eren simples esforços modestos però aguts per proporcionar a la gent coordinades sinceres sobre el seu país, i això era poc habitual en les altres pàgines dels diaris fins que va començar la transició.

El periodisme de futbol va deixar de ser de Segona Divisió, i a això hi va contribuir també l’arribada d’articles d’escriptors i sociòlegs que, com Manuel Vázquez Montalbán, en comptes d’especular sobre si era just el resultat, reflexionaven sobre si eren justos o no, i per què, els arbitratges, les reaccions de la grada i els comportaments d’aquells que seien a la tribuna d’honor.

© Mundo Deportivo

En l'etapa final del franquisme això es va accentuar amb la dinamita que va començar a llançar *Barrabás*, un setmanari esportiu satíric especialitzat a posar en relleu les contradiccions internes de l'esport espanyol i de tot el que l'envoltava. Era un treball en simetria amb el que feien altres publicacions d'humor –recordeu *Hermano Lobo*, *El Papus*, *Por Favor* i la supervivent *El Jueves*– amb temes més generals. Col·leccionant expedients administratius, pagant multes, patint tancaments temporals per decisió judicial i encaixant amenaces ultres, aquestes revistes van donar una bona empenta a la recuperació de la llibertat d'expressió a Espanya. *Barrabás* va desvelar els tripijocs econòmics i polítics que es movien en el futbol sense que els espectadors els veiessin. Tres dibuixants de llarg recorregut, Ivá, Óscar i Gin, van ser les ànimes d'aquesta publicació.

Per complicar encara més les coses als qui apostaven per un postfranquisme continuista, a Barcelona, i també a la ràdio, va sorgir l'altra cara de la moneda del *Butanito* de Madrid. Un jove anomenat Joaquim Maria Puyal va començar a retransmetre a Ràdio Barcelona partits de futbol en llengua catalana des d'una òptica cívica. Recolzat en la seva honestat professional i la seva habilitat comunicadora, Puyal va aportar en pocs anys a la normalització lingüística de Catalunya molt més del que havien aconseguit en diverses dècades anteriors tots els escriptors i poetes del país i tots els periodistes de les seccions de cultura.

Al costat d'aquell corrent de caire partidista va començar a difondre's des de Barcelona un altre periodisme esportiu, de normalitat, sòlid, desacomplexat, similar a l'existent als països europeus sense urgències històriques. Ha tingut recorregut, i val la pena citar entre els seus protagonistes Josep Maria Casanovas, Miguel Rico, Enric Bañeres, Santi Nolla, Emilio Pérez de Rozas, Josep Maria Artells, Quim Regàs i Ramon Besa. Amb ells la premsa escrita sobre futbol va aprofitar els bons anys –els vuitanta i els noranta– del creixement de les difusions i la rendibilitat dels diaris. Després, el retrocés de l'hàbit de la lectura i la millora tècnica de la televisió en el seu concepte informació-entreteniment-espectacle van transferir a aquest mitjà audiovisual el centre de gravetat del tractament dels esports.

Les dependències excessives

A l'inici del segle XXI els diaris i revistes es troben immersos en una crisi de confiança en el seu futur per la pèrdua sistemàtica de lectors i en plena etapa dubitativa sobre la seva pròpia funció social en la professió. Hi ha un retrocés de l'esperit professionalista i una nítida supremacia dels plantejaments periodístics dedicats únicament a obtenir diners com sigui per garantir la supervivència dels mitjans.

És així com arriba l'auge de les anomenades “promocions” per vendre exemplars: els diaris, en comptes d'invertir a elevar el nivell dels continguts, regalen o proporcionen per sota del seu preu productes atractius aliens al periodisme. Primer van ser llibres, discos i guies turístiques i gastronòmiques, és a dir, objectes amb un cert valor cultural. Després, des de bitllets de tota mena de loteries fins a bateries de cuina, bijuteria o aparells electrodomèstics. En la premsa esportiva aquestes pràctiques han acabat de sacrificar el poc que quedava d'independència respecte dels clubs.

© Mundo Deportivo

© AS

Com els complements preferits pels seguidors del futbol són els productes de marxandatge dels seus equips, els clubs, amos de les llicències d'exploració, habitualment les faciliten o no als diaris en funció del seu servilisme.

L'actual feblesa econòmica de la premsa i les seves excessives dependències han provocat una crisi del periodisme d'investigació que també arriba als esports. En la majoria dels casos, ara únicament es treballa en aquesta direcció per afavorir els amics o perjudicar els enemics. El Reial Madrid ha viscut fa poc una intensa desestabilització per una guerra sense quarter entorn de la seva presidència. El que va acabar forçant la dimissió del president Ramón Calderón va ser un reportatge de *Marca* que demostrava que la directiva de Calderón va deixar assistir i votar en una assemblea de socis madridistes bastants persones sense dret de fer-ho. Però les complicitats entre els diaris i les persones implicades en aquest *affaire* van comportar que molts lectors pensessin que aquest tipus d'irregularitats únicament surten a la llum quan convé. La crisi de credibilitat dels mitjans, reforçada per l'anunci continu de fitxatges que després no es produeixen, o per titulars exagerats en relació amb el que després expliquen els textos, està fent molt de mal a aquesta premsa.

Madrid i Barcelona

La clau de la guerra presidencial en el Reial Madrid era el disseny de la premsa de la capital que tornés a agafar les regnes del club Florentino Pérez, en el qual confiaven per sortir de la depressió causada per l'etapa triomfal del Barça. Convé subratllar que, quan el Reial Madrid no guanya, cauen les vendes dels diaris esportius de la capital d'Espanya. Dit d'una altra manera, els cops d'Estat contra els presidents perdedors tenen com a premi una millora dels ingressos dels diaris.

Aquest incident pot servir per intentar explicar les diferències entre els notoris partidismes de la premsa esportiva de Madrid amb el Reial Madrid, i de la catalana amb el Barça. Els periodistes barcelonins consideren que per raons històriques i polítiques el Barça és propietat de tots els catalans, incloent-hi ells. En conseqüència, mantenen des de sempre un estira-i-arroña amb els directius de torn del club per imposar-los les seves tesis sobre com ha de ser el Barça. En l'agitada i llarga etapa presidencial del constructor basc José Luis Núñez, a qui la premsa catalana considerava un estrany que no havia d'haver estat escollit mai pels socis per a aquest càrrec, la tensió es va traduir en un resistencialisme resumible en l'eslògan "Barça sí, Núñez no". El partidisme de la premsa catalana era total a favor de la marca de l'equip i dels jugadors, però mantenint distàncies amb els representants electes de la institució.

A Madrid, en canvi, capital del regne, el conjunt de la premsa és més experta a donar suport al poder i recolzar-s'hi, de manera que els periodistes esportius tradicionalment són pragmàtics i gairebé sempre s'avenen amb els influents directius del Reial Madrid i els fan el joc. Submissió

© Pere Puntí / Mundo Deportivo

El president de la Generalitat, Jordi Pujol, amb Joan Laporta i Florentino Pérez al Barça-Reial Madrid del 7 de desembre de 2003. La clau política de l'enfrontament entre els dos equips ha estat un tema tabú per a la premsa durant molt de temps.

cap a ells i en tot cas crítiques de cara a la galeria sobre el joc de l'equip o la qualitat o la personalitat de l'entrenador i els futbolistes.

Respecte de les relacions bilaterals entre Madrid i Barcelona, la premsa esportiva d'ambdós costats ha utilitzat tradicionalment un doble llenguatge per maquillar tant com ha estat possible el fet que la rivalitat dels dos equips representatius té sobretot una clau política que ve de lluny: la disjuntiva entre la "unitat uniforme espanyola" i la "pluralitat respecte de les diferències". Aquest pudor és coherent amb les tesis oficialistes que no s'han de barrejar política i esport, fent els ulls grossos al fet que ambdues coses sempre han anat barrejades. És coherent però inútil. La majoria dels seguidors del Barça i del Reial Madrid comparteixen plenament que és la clau política el que els oposa. L'antimadridisme és fonamentalment anticentralisme, i l'antibarcelonisme és una forma més de l'anticatalanisme. Però, durant molt de temps, quan la premsa ho ha plantejat així, ha estat mal vista.

La naturalesa d'aquest antagonisme no és cap excepció mundial. A Irlanda del Nord els seguidors del Celtic i del Glasgow Rangers viuen una dialèctica molt similar a partir dels seus respectius orígens catòlic i protestant. I en els anys del Nàpols de Maradona els ressentiments i menyspreus que sorgien de Roma i Milà contra l'hegemonia d'aquest equip responien més a l'animadversió tradicional que existeix a Itàlia entre el nord treballador i industrial i el sud rural amb fama de mandrós que a dubtes sobre la qualitat del joc del Nàpols.

De fet, el futbol ara és síntesi i reflex de moltes coses complexes. Ja ha quedat clar que aquest esport manté viu l'esperit de confrontació dins una societat que té vocació

pacifista; que els equips han esdevingut les banderes predilectes dels nacionalismes ara que és evident la irreversibilitat de la globalització; que el futbol és una demostració viva de la vinculació entre política i esport quan el que és políticament correcte és proclamar que ambdues coses han d'anar per separat; que el que era un simple joc d'entreteniment personal i esforç físic ha pogut esdevenir el gran espectacle universal de les masses...

Davant de tot això, el món de la comunicació, que pateix també les seves pròpies complexitats, ha trobat en aquest esport una de les claus de la seva possible supervivència. Però això està condicionat al fet que accepti abaixar el cap i renunciar a la forma com entenia abans alguns dels seus principis professionals, començant per renunciar a la neutralitat essencial, renunciar a la conveniència que els periodistes marquin distàncies respecte de l'objecte del seu treball, renunciar a la necessitat de mantenir nítides distàncies entre la informació i la publicitat, o renunciar a exercir l'actuació professional sense creuar-la mai amb els interessos econòmics propis.

Els *mass media* han potenciat el futbol fins a nivells infinits, però el negoci de la globalització informativa de l'esport que vam veure néixer amb el combat de boxa entre Foreman i Muhammad Ali al final ha modificat l'univers dels *mass media*. De vegades hi ha gols espectaculars, molt vistosos, transcendents, que tenen la curiosa característica que han estat marcats a la pròpia porta. **M**

La metàfora perfecta del nostre temps

Negoci global

Alguns fenòmens marquen l'actualitat del món del futbol: la crisi internacional, la implantació de les societats anònimes esportives, la reforma de la llei Beckham i els últims afers econòmics dels presidents. L'esport bull, però tot continua més o menys igual.

Esport i poder: cada club és una història/histèria

Text **David Castillo** Periodista

Durant anys hem sentit a parlar de la problemàtica dels clubs, dels directius vinculats a tota mena d'empreses. Amb la crisi tot ha canviat i els directius relacionats amb el boom de la construcció pateixen la ressaca de l'esclat de la bombolla i de la supercrisi internacional. Els clubs, també. En aquest article també ens plantejarem la implantació de les societats anònimes esportives, la reforma de la llei Beckham que afectarà els fitxatges de les megaestrelles i els últims afers entre el patrimoni dels clubs i l'economia particular dels seus presidents, que han tornat a les pàgines de la premsa. L'esport bull, però tot continua més o menys igual. El nou opi del poble continua enfrontant tots els diumenges onze jugadors contra onze, tothom paga i la massa calla. Qui veu algun problema? Qui qüestiona alguna cosa?

El matrimoni entre els clubs i els seus propietaris no deixa de resultar curiós. El cas més flagrant i popular seria el del president italià Silvio Berlusconi i l'AC Milan per no parlar de tot el xou d'empresaris russos i àrabs que han aterrat a la Premier League anglesa. Serien el cim, el més visible d'un negoci que mou milions d'euros cada any i rere el qual hi ha tot un seguit de paradoxes que comentarem centrant-nos en els equips espanyols, especialment els catalans de Primera Divisió. A Catalunya, el domini del Barcelona esclafa la majoria dels equips, on només sobreviu l'Espanyol. La ciutat de Barcelona no és com Londres, Buenos Aires ni tan sols com Madrid. Aquí s'imposa el pensament únic i el Barcelona és el rei indiscutible, sense cap mena d'eclipsi. L'arribada a Primera del Sabadell i del Lleida queda llunyana. Com ho és també el pas per segona del Terrassa, Sant Andreu, filial del Barcelona, Figueres i Palamós. Nàstic i Girona han accedit a la categoria de plata després d'anys d'esforç i d'intents infructuosos. El Girona ha arribat després de la dissolució del club de bàsquet de la ciutat. No hi ha cap lligam?

Escassa igualtat entre els clubs

El cas del Barcelona a Catalunya és extensible a la resta de l'Estat. A la lliga espanyola no hi ha un desig d'afavorir una competitivitat més gran entre els equips. I la rivalitat es mou, com si diguéssim, en el bipartidisme entre Barcelona i

Madrid, amb competidors no equiparables, com és el cas últimament del Sevilla, el Vila-real i el València, que no acaba d'aixecar el cap. Si observem la dinàmica de la competitiva lliga anglesa, podrem comprovar el repartiment equitatiu del pastís de la televisió, benefici indubtable per a l'emoció i la igualtat, com passa a l'NBA nord-americana. A Anglaterra, el Manchester United o el Liverpool reben més diners que el Wyndham, però s'afavoreix la rivalitat amb una entrada econòmica més justa per a cada club. Això no passa a Espanya, on les televisions negocien individualment i beneficien Madrid i Barça davant la resta, que calla perquè necessita els diners per garantir la supervivència. Aquesta realitat marca la discriminació i evita una igualtat que els aficionats de tots els clubs agrairien.

La segona gran diferència, derivada de l'anterior, és que la Premier League anglesa s'ha fet molt atractiva perquè el títol se'l poden disputar cinc o sis equips. No és estrany trobar al capdavant l'United, el Liverpool, l'Arsenal, el Chelsea i fins i tot el City, reforçat gràcies al capital internacional. Grans grups inversors han comprat molts equips anglesos i han donat un gir a la decadència que havien patit a les últimes dècades del segle. Després del domini d'Itàlia, els anglesos han copat les competicions continentals, amb excepcions comptades. La manca d'alternatives de la Lliga espanyola és un llast que caldrà reestudiar, afecta l'interès general i fa que la majoria de la població es decanti cap a un club o altre, mentre té el propi de la ciutat o de la regió com a segona opció. Bastant trist.

Societats anònimes esportives

Aquestes no són les úniques diferències. A la Lliga espanyola hi ha un fenomen que no es produeix enlloc. Tenim dos grups en la concepció dels equips. Els "clàssics", amb directives que segueixen els models tradicionals, i un segon grup, els que es van convertir en societats anònimes esportives. Entre els anomenats "clàssics" trobem Osasuna –quan es va fer la llei va demostrar que no tenia deutes–, Real Madrid, Futbol Club Barcelona i Athletic de Bilbao. Tots quatre funcionen com antigament, és a dir, eleccions clàssiques, amb

© Mundo Deportivo

els socis votant candidatures dels patricis interessats a presidir-los i amb prou capital per assumir alguns avals, com va ser el cas de les juntes directives de Laporta, les que han tingut més èxit de la història de l'entitat, tot i els problemes interns.

La resta de clubs són societats anònimes esportives, producte d'una legislació que es va fer per aconseguir que els directius tinguessin responsabilitats sobre els comptes. Dintre dels aspectes de la llei es va eliminar la clàusula que obligava els directius a avalar o posar uns diners per al presupost que havien de gestionar. Aquestes societats anònimes esportives han fet el procés clàssic de les societats anònimes: juntes generals d'accionistes, consells d'administració, divisió de capital i possibilitat que els socis puguin comprar accions.

Com a exemple podríem posar el cas de l'Espanyol, que té onze mil accionistes sense un accionista majoritari únic. El que en té més no té prou percentatge d'accions per manar sobre la resta. Fa pocs mesos hi havia el grup al voltant de José Manuel Lara Bosch, del Grup Planeta, però a l'estiu del 2009 es van desfer de les accions. El club periquito té l'Associació de Petits i Mitjans Accionistes de l'Espanyol, que agrupa aproximadament sis-cents socis, amb poc més

del quatre per cent del capital social. Aquesta distribució, molt democràtica amb el capital fragmentat i dividit, s'ha mostrat, tanmateix, en altres clubs singularment perversa. Podríem esmentar els casos més notoris de Sevilla, Vila-real, Atlético de Madrid, Depor, Betis, València... El funcionament és senzill: un amo, propietari de la majoria de les accions, i funcionament en la pràctica vertical, dictatorial. Aquest propietari pot portar el club com li doni la gana i decidir el que vulgui, fins i tot seure a la banqueta com va ser el cas d'un extravagant empresari rus que va passar pel nostre país i de qui obviarem el nom. Si un d'aquests personatges té un 51 per cent de les accions ja ho domina tot, però amb paquets més petits també és possible exercir un control absolut perquè a les juntes d'accionistes mai no es presenta el cent per cent del capital.

Aquest fenomen ha canviat ostensiblement la imatge, la filosofia i el tarannà de molts clubs de futbol. El romanticisme d'abans ha quedat substituït pel poder dels números. El paternalisme del model històric ha esdevingut la fredor de les juntes, dels consells, de les rebequeries dels màxims accionistes, ja siguin burgesos amb afany de notorietat, nous rics o directament delinqüents que acaben empresonats. La situació arriba a l'extrem que els diaris sovint no

“Les televisions negocien individualment i beneficien Madrid i Barça davant la resta, que calla perquè necessita els diners. Aquest fet evita una igualtat que tots els aficionats agrairien”.

saben on col·locar determinats tipus de notícies: a esports, a economia o a societat si es tracta de problemes amb la llei, cosa habitual des de les èpoques d'escàndols, com els de la família Gil, que encara cuegen, o els de Del Nido. Hi ha uns senyors que han comprat unes accions per invertir, per especular o pel que sigui, i altres perquè volen tenir aquest poder vinculat als clubs, la televisió, les rodes de premsa, la cosa obsessa del micro dins la fira de les vanitats futbolera. Hem de pensar que, per una inversió mínima de capital –en comparació d'altres negocis–, un empresari pot obtenir una visibilitat mediàtica extraordinària i, fins i tot, controlar el fabulós patrimoni urbà d'un club de futbol, normalment al centre de les ciutats més industrialitzades.

El negoci deficitari que es pot apreciar a primera vista és a la llarga llaminer per a un empresari que pugui col·locar entre set i trenta milions d'euros i comprar la majoria d'accions d'una societat anònima esportiva. No és difícil ser accionista majoritari d'un club de Primera Divisió de la Lliga espanyola. Un exemple seria el cas de Lopera al Betis, que es va fer amb el control del club. Després de fer una gran inversió amb la reforma de l'estadi –on va col·locar el seu nom en substitució de l'històric Benito Villamarín– i de comprar nombrosos jugadors de la seva butxaca, els mals resultats i el descens van provocar la catàstrofe i la insistència de l'afició en què abandonés el club.

La mentalitat dels aficionats és la de sempre, però no s'adonen que Lopera és el propietari i només deixarà la presidència si li dóna la gana o si cau dins el desastre absolut com va ser el cas de Jesús Gil y Gil. De propietari totpoderós de clubs de futbol, alcalde, president d'un partit i un llarg etcètera, Gil va acabar a les masmorres dels jutjats amb mil causes obertes i a la presó acompanyat de molts dels seus antics col·laboradors i de part de l'oposició, que es va acabar embrutant amb l'especulació promoguda per l'alcalde marbellí president de l'atletic. En definitiva, cal assumir que els clubs es compren per quantitats que sempre estan per sota del seu valor patrimonial, sense comptar els jugadors, que també s'haurien de considerar com una part important del patrimoni d'un club modern.

La crisi de la construcció

La crisi de la construcció ha afectat decisivament l'ambient de nous rics dels clubs espanyols, amb la problemàtica, així mateix, dels beneficis fiscals que obtenien els jugadors internacionals per participar en la competició espanyola. Han canviat, també, les qüestions derivades de les esponsoritzacions.

Hi havia molts presidents vinculats als negocis de la construcció que han abandonat els clubs perquè no disposen ja dels diners ni de la força que tenien. L'únic que es manté ferm i ha retornat a la presidència del Real Madrid és Florentino Pérez, amb la seva nova revolució galàctica. Florentino ha tornat amb la mateixa política de fitxar grans estrelles provinents de les competicions anglesa, italiana i francesa com Cristiano Ronaldo, Kaká, Benzemá, Alonso, Arbeloa i companyia. Un nou conjunt de grans figures, que afectaran la compra de samarretes i altres negocis de què depenen aquestes grans maquinàries econòmiques que són els grans clubs. Per exemple, el Deportivo de la Coruña va tenir durant anys com a esponsor Faresa, una de les grans constructores. Si observem les publicitats de les samarretes actuals, podem veure que el Getafe porta Burger King. Fa pensar si es tracta de la cadena estatal, la internacional o la de la localitat on s'ubica el petit club que s'ha consolidat a Primera no sense un treball i una ambició titànics.

En general, s'han perdut ingressos provinents de les televisions públiques i de les grans corporacions, però el negoci continua viu perquè és ple de paradoxes i, sobretot, perquè tothom s'ho mira. Es diu que, només al Getafe, Telemadrid deu prop de trenta milions d'euros. Diners públics que van cap a mans privades, però que representen les engrunes si ho comparem amb la repercussió que tenen aquests calés en la societat. Darrere un contracte televisiu hi ha una rendibilitat extraordinària. Diríem que tot l'espectacle que genera el futbol és encara un dels negocis importants per a les televisions: per índexs d'audiència i anunciants. Els deutes monumentals de TVC no estan provocats per les retransmissions del Barça o de l'Espanyol com sovint es comenta. Una retransmissió d'un partit és un esdeveniment que no resulta car, ni de producció ni de drets, en comparació amb la publicitat que genera. El gran circ futbolístic es mou i les televisions públiques i privades obtenen els seus beneficis.

La reforma de la llei Beckham

La reforma de la llei Beckham és un altre dels punts controvertits del futbol al nostre país en l'actualitat. És difícilment justificable que una sèrie d'estrelles multimilionàries tributin per sota del que haurien de tributar. És una discriminació contra tota la població, derivada d'una llei que en principi estava enfocada per motivar i atreure investigadors i professionals imprescindibles per al desenvolupament tecnològic, científic, cultural i econòmic del país. Molt interessant era l'article publicat a la secció d'opinió d'*El País* per Joan

Els presidents del Barça i de l'Atlético de Madrid, Gaspard i Gil y Gil, amb l'assessor jurídic del Barça, Josep M. Antràs, segueixen l'encontre dels dos equips al campionat de la Copa del Rei, la temporada 1999-2000. A la portada de l'article, lliurament del trofeu de la Lliga de Campions al Barcelona a l'Estadi Olímpic de Roma, el 27 de maig de 2009, i seguidors de l'Espanyol a l'Estadi Lluís Companys durant un partit de Lliga contra el València, el maig de 2009.

Herrera, portaveu d'ICV al Congrés dels Diputats. L'article s'iniciava amb una exposició de dades absolutament reveladora d'un estat de coses:

“Després d'anys d'insistència, denúncia i fins i tot algun sarcasme i molta constància en l'activitat parlamentària, hem aconseguit posar fi a una cosa insòlita: que estrangers amb sous milionaris, sobretot esportistes d'elit, paguessin el mateix IRPF que persones amb sous de 18.000 euros anuals. L'origen d'aquesta normativa va ser una reforma legal promoguda a l'any 2004 pel PP, amb el suport de CiU, que suposava que els ciutadans que, vivint a l'estranger, passessin a tenir residència fiscal a Espanya, tribuessin en les seves activitats econòmiques amb un tram únic d'IRPF del 24%, independentment de com d'elevat fos el seu sou, i durant un temps màxim de sis anys. Ens van dir que serviria per atraure científics, personal altament qualificat i alts directius amb la innocent pretensió que arrossegarien amb ells les seues d'importants empreses transnacionals. Però al final del 2009 podem afirmar rotundament que la llei ha fracassat. I és que el valor afegit es crea amb inversió i recursos, i no pas competint amb costos fiscals més baixos. Però en comptes del que s'havia anunciat, la llei Beckham va acabar per complir un altre paper: abaratir la càrrega fiscal d'esportistes d'elit i beneficiar injustament clubs de futbol i determinats futbolistes. Fa uns mesos, l'empresa Ernst & Young d'Auditoria i Assessorament Fiscal, Financer i en Transaccions va fer un estudi comparant la fiscalitat aplicada als futbolistes professionals. Malgrat la complexitat d'alguns models i de moltes exempcions fiscals que fan que les tributacions a cada Estat siguin difícils de comparar, la conclusió que se'n pot extreure és clara: els futbolistes estrangers a Espanya són els que paguen menys impostos. Menys que a Itàlia, amb un tram màxim del 43%, menys que al Regne Unit, a les portes de pagar per un 50%, i menys que a Alemanya o França”.

Dintre dels mateixos equips es produeixen uns greuges increïbles. Els grans clubs, però, estan interessats a continuar amb aquest estat de coses perquè el negoci és viu quan es poden contractar els grans astres que focalitzen l'atenció d'anunciant, públics i empreses internacionals. Els poderosos defensen aquesta línia discriminatòria de tributació perquè el Madrid sap que Cristiano Ronaldo no voldrà renegociar el seu contracte perdent diners. Per tant, el club no accepta un canvi de tributació que hagi d'assumir per poder retenir una de les seves estrelles més preuades. Serà un punt calent en el futur perquè hi ha mil condicionaments i s'han d'estudiar amb lupa les contractacions, el paper dels paradisos fiscals i tota la picaresca vinculada a la legislació que afecta no només els jugadors extracomunitaris sinó tota una munió de representants, intermediaris i propietaris dels drets de jugadors d'arreu del món.

Les ambigüitats han presidit la legislació, però la situació econòmica pot servir per ordenar el caos. Un cas curiós és el que es produeix als països nòrdics. Per exemple, a Dinamarca, la lliga és pobra. Per afavorir l'arribada de jugadors provinents de Suècia, Noruega, Finlàndia i Islàndia han creat una tributació especial perquè la seva competició

no torni a ser d'aficionats com ho era no fa pas gaires anys enrere. Han aconseguit atreure jugadors de països més grans gràcies a una legislació fiscal favorable. A l'Estat espanyol s'hauran de buscar fórmules perquè ningú no perdi diners i, alhora, la situació sigui justa o no massa injusta. El remei no crec que sigui fàcil. Hem de pensar que al voltant de moltes de les estrelles que circulen per la Lliga espanyola hi ha interessos de tota mena.

Més enllà del rendiment esportiu que puguin donar –sovint lluny de les expectatives generades–, les estrelles són un reclam publicitari en si. No obstant això, equips com el Real Madrid han desenvolupat al llarg dels últims anys uns fitxatges que tenen una lectura econòmica, com a mínim, curiosa. Els casos de Figo, Ronaldo, Beckham, Kaká i Cristiano Ronaldo són simptomàtics d'una manera d'entendre el xou empresarial del futbol. Després de llegir tota mena de premsa, entrevistes i estudis s'arriba a la conclusió que els diners invertits poc tenen a veure amb les entrades, les quotes dels socis i, fins i tot, les retransmissions televisives locals. Hi ha la publicitat, però també les connotacions polítiques i el desig de figurar com a nucli del món gràcies al futbol. Dins d'aquest paquet caldria col·locar el Barcelona, també amb grans connotacions polítiques i de representativitat dins la simbologia nacional del club i la Catalunya que representa. Són visions que, amb una mica de perspectiva, costarien d'entendre, però en definitiva, representen també el futbol actual, lluny ja del franquisme i de la criticada política de pa i futbol que exemplificava i que tant ens van repetir.

L'emblemàtic president del Futbol Club Barcelona durant l'últim tram del franquisme (1969-1977) explicava al diari *Avui*, amb motiu de la publicació del seu llibre de memòries, que “avui el Barça-Madrid continua sent un enfrontament Catalunya-Espanya”. L'equip de Montal, amb el fitxatge llegendari de Johan Cruyff, va apallissar el Madrid al Bernabeu i va provocar un petit sisme en la mentalitat de l'època. Montal afirma que tota la societat civil, cultural, empresarial i política es va sentir identificada. També reconeixia que per esquivar el règim era qüestió de fer “la puta i la ramoneta”. L'exemple més notori va ser la gran inversió en el fitxatge de Cruyff, el millor jugador mundial d'aquells anys i tres vegades campió d'Europa amb un modest Ajax d'Amsterdam que es va convertir en un dels grans referents del futbol modern, i per tres vegades consecutives campió d'Europa. Per aconseguir els serveis del davanter holandès, Montal reconeix que la legislació no permetia contractar una persona mitjançant divises: “Es va haver de fer la trampa i dir que no compràvem un jugador sinó un producte, cotó”.

Un negoci global

Ara el negoci és més complex i passa per una economia global. Quan es fitxa una gran estrella mediàtica saben que podran vendre els partits a televisions d'arreu del món: la Xina, el Japó, els Estats Units i on ho sol·licitin. El potencial del club augmenta perquè l'atracció de les estrelles és molt llaminera. La Lliga espanyola ha tornat a ser més interessant que qualsevol altra perquè en un enfrontament entre

Andrés Iniesta i Pedro León, en el partit Getafe-Barça de Liga, del 12 de setembre de 2009. A la dreta, els jugadors de l'Athletic de Bilbao celebren un gol contra l'Espanyol el 5 de novembre de 2005.

© Pep Morata / Mundo Deportivo

© Vicens Giménez

Barcelona i Madrid es poden trobar sobre la gespa un estol de figures més populars que els actors de cinema de Hollywood o les estrelles del rock. És més fàcil vendre una samarreta del Barça o del Madrid amb el nom de Messi o Cristiano Ronaldo que la d'un altre jugador titular equiparable en rendiment. Cada equip de les característiques del Madrid, Barça, Milan o Manchester ha de tenir dos o tres megacracks d'àmbit internacional que puguin provocar la venda massiva de samarretes i ser un bon reclam per als anunciant, és a dir, una estrella mediàtica per a les multinacionals.

El fenomen de la popularitat no es diferencia aparentment de quan jugaven Alfredo Di Stefano, Ladislao Kubala, Ferenc Puskas o Johan Cruyff, que en un àmbit més restringit protagonitzava l'anunci de Pintures Bruguier. Sí es diferencia en les formes i la capacitat global. El capitalisme s'ha sofisticat i ara una fàbrica de pintures no tindria prou caixet per contractar un mite de la dimensió del Cruyff que va arribar a Barcelona l'hivern del 1973. Les estrelles d'ara han de tenir una repercussió tan gran que qualsevol nen, de qualsevol país i seguidor de qualsevol club de qualsevol lliga del planeta, el pugui conèixer i voler adquirir-ne una samarreta. La marca que fabrica i distribueix la samarreta serà, així mateix, una de les beneficiàries de tota la roda.

Quan els mortals ens preguntem per les xifres de deutes que acumulen els clubs, la simbiosi amb les televisions i, fins i tot, les connexions polítiques, res no s'escapa de la implacable lògica del sistema i la seva perpetuació. Tot entra en una dinàmica, en què es reingressa automàticament. Un club pot perdre en un any tres, cinc o deu milions d'euros -o seixanta en el cas del Madrid-, però els ingressos de l'any següent els compensen. Són uns ingressos que,

fins ara, no han fallat en el cas dels equips grans. No és possible fer fallida perquè els ingressos que arriben tapen els deutes i donen interessos als bancs.

Un cas paradigmàtic seria el del "Superdepor" de Lendoiro, ara amb greus problemes econòmics, però amb resultats esportius positius. La possibilitat de negoci del Depor és marginal si la comparem amb la del Madrid, el Barcelona o el València. El Depor la va encertar plenament quan, a l'arribada de Lendoiro fa uns vint anys, va fitxar estrelles brasileres de grans resultats esportius -i econòmics- com Bebeto, Mauro Silva i Rivaldo, entre d'altres. D'un equip que havia passat dues dècades pels soterranis de segona i tercera divisió, el salt qualitatiu va resultar fabulós. Més encara per a una ciutat petita si la comparem amb les dels grans equips. A Corunya té dues-centes cinquanta mil persones, equiparable a Sabadell o Terrassa. Tota la gestió i inversió de Lendoiro va transitar per generar un equip competitiu, jugar les competicions europees, aspirar a títols i vendre car el que havia comprat barat. Si gastava l'equivalent de deu milions d'euros ho compensava amb uns ingressos de divuit, i generava superàvit. Amb poca sort se'n perdien dos, amb sort o molta sort es podien guanyar vuit o deu milions, que es reinvertien en el club amb el president cobrant un sou i professionalitzat.

La dinàmica es va trencar quan els Bebeto i companyia van desaparèixer de l'equip sense recanvis tan carismàtics ni generadors de plusvàlues. La fórmula era fitxar jugadors que no arribaven a un gran club però sí a un gran sou. Amb projecció, el jugador podia ser traspassat a un de gran. Malgrat tot, no hi ha receptes eternes i quan l'èxit es va torçar tot es va transformar. Lendoiro ha canviat de manera d'actuar i ara el que busca són jugadors que arribin de franc,

© Bert / Mundo Deportivo

Ladislau Kubala en un partit Barça-Espanyol, l'any 1958. A la dreta, el president del Barça, Agustí Montal, i un Johan Cruyff acabat d'arribar a Barcelona en una imatge del mes d'agost de 1973

els paga bé i els dóna la possibilitat d'una sortida econòmica si arriba un interessat. L'equip que va al nombre de quaranta jugadors a la plantilla professional ha canviat d'estil.

És un cas semblant al Sevilla de Del Nido –famos també pels seus problemes amb la justícia–. El Sevilla va encertar amb els directors esportius i amb un grup de jugadors, tant els del planter com els fitxats a preus assequibles. Són els casos de Reyes –de cost zero i venut per 36 milions a Anglaterra–, Sergio Ramos –també de les categories inferiors i venut al Madrid per 30 milions– i una llista inacabable amb Batista, Kanouté, Dani Alves, Luis Fabiano, que era suplent al Porto... El Sevilla ha esdevingut un equip campió, habitual de la Champions League, ple de jugadors que cobren sous milionaris i amb caixa fresca per continuar reinvertint. El cas contrari el veuríem en el Betis, al qual les equivocacions esportives li han passat factura i ha pagat els errors amb la pèrdua de la categoria. El 85 per cent dels clubs espanyols mantenen actualment una política semblant: amb el fre de mà posat o reduint les marxes. No es poden arriscar perquè darrere tenen un deute que els empeny i alenteix el mercat.

Una llei no escrita

Hi ha, a més, una mena de llei no escrita, que ha modificat el mercat. Els diners del Madrid per al fitxatge de Cristiano Ronaldo on han anat? Darrerament no s'ha fitxat ni un jugador car dels equips espanyols. Els diners del Barcelona han anat a l'Inter i els del Madrid a altres equips europeus, la majoria a Manchester, Liverpool i Milan. L'evidència és no voler reforçar el mercat interior, els equips rivals espanyols. Si el Madrid inverteix 50 milions en un jugador del Sevilla, el Sevilla se'n gastarà 30 en un del València. El València intenta-

rà fer-se amb jugadors del Saragossa o de l'Espanyol. La dinàmica dels últims anys ens indica que els diners van cap a fora, amb excepcions com la de Dani Alves, traspasat del Sevilla al Barcelona per 32 milions d'euros fa dues temporades. La sortida de divises, en els casos de Cristiano Ronaldo, Kaká i Ibrahimovic, va provocar les protestes fins i tot dels grups parlamentaris. Eren, però, argumentacions morals perquè no hi ha llei que impedeixi aquesta roda fabulosa de diners que mou el futbol. Les equacions es mouen més o menys així: Si els diners per Kaká o Ibrahimovic haguessin anat al València per a Villa, el club valencià s'hauria reforçat i no crec que entri dins els plans del Madrid ni del Barcelona capitalitzar la competència directa.

La cadena estatal s'ha trencat i la majoria es mouen amb jugadors que acaben contracte o barats, com va ser el cas de les sortides dels defenses del planter de l'Espanyol Sergio Sánchez –per tres milions i mig– i Marc Torrejón –per un i mig– al Sevilla i el Racing o l'arribada de franc a l'equip blanc-i-blau de Joan Verdú i dels defenses argentins més econòmics, que no han donat el rendiment esportiu esperat.

Els equips més petits de la Lliga sí que s'alimenten entre ells. El Getafe fitxa Soldado de l'Osasuna i paga sis milions i l'Osasuna se'n gasta tres en una promesa del Vila-real. Les grans fortunes circulen per fora mentre tot es transforma. Els vuitanta milions de dèficit que té actualment l'Espanyol haurien resultat preocupants en altres moments, però, com va manifestar recentment el president Daniel Sánchez Llibre, el patrimoni del camp de Cornellà-El Prat i la ciutat esportiva de Sant Adrià tenen un valor infinitament superior als deutes. El repte és revalorar-ho tot, aconseguir resultats i que el nou estadi i les instal·lacions aportin capital.

© Gibert / Mundo Deportivo

Un cas diferent seria el Vila-real, una aparició recent entre els grans de la Lliga espanyola i fix els darrers anys a les competicions europees. La ciutat té poc més de cinquanta mil habitants, tot i que darrere hi ha el capital de la família Roig, propietària de Mercadona. Van fitxar bé, es van recapitalitzar i van saber mantenir la classificació sempre a la part alta de la taula. Paguen car, però venen encara més car. Encertar-la amb els recanvis de les vendes ha estat la clau de l'èxit del Vila-real, com ho ha estat del Sevilla. Dos casos semblants en l'actualitat, malgrat la diferent importància històrica dels clubs.

La loteria no sempre toca, però els gestors i els directors esportius han marcat la línia. El cas de l'aposta per Guardiola seria el més edificant en la política de planter de l'actual junta barcelonista, amb moltes dimissions però amb un palmarès irrepetible a la història del club, agradi o no agradi als detractors i dissidents.

Planter o mediàtics?

Un altre dels debats entre els aficionats és la política de planter. El Barça dels set o vuit titulars del planter (Valdés, Puyol, Piqué, Busquets, Xavi, Iniesta, Messi i Pedro) és un orgull per a la Masia. Si els resultats no acompanyessin, tothom demanaria solucions d'urgència. En qualsevol cas, el Barcelona ha recuperat la política que li va donar grans resultats en els moments històrics més destacats, a l'època de les cinc copes dels anys cinquanta, a la de Cruyff dels setanta com a jugador i als noranta com a entrenador. És a dir, construir l'eix de l'equip a través de l'estructura i la manera de concebre el joc des de les categories inferiors, amb estrangers de solvència contrastada. Una fórmula apa-

rentment positiva si les llesves s'adapten a la primera plantilla. I si hi ha sort i paciència.

En definitiva, el futbol, amb tota la seva càrrega de passió i bilis, de testosterona i droga, no sé si és el substitut de la religió que Marx va veure com l'opi del poble. El que resulta innegable és la relació amb el poder i l'imaginari d'un poble, més a Catalunya on tota la simbologia del Barça resulta tan marcada. Sempre que somnio amb futbol penso en el *catenaccio* d'Helenio Herrera, en la màxima "aquest partit el guanyarem sense baixar de l'autobús", o en allò que amb deu jugadors es jugava més ample. O quan un periodista li va preguntar per què no s'enduia Canito convocat, Helenio Herrera li va contestar que no se l'enduia perquè no jugaria. Davant la insistència de l'informador sobre la possibilitat de la banqueta, l'entrenador, "el Mago", li va contestar seriós: "Com vol que assegui un jugador d'aquesta categoria a la banqueta?". A la mateixa època, un altre mag, José María Maguregui, va ser el que es va inventar el "futbol galàctic", molt abans de l'inefable Florentino: Nkono, el porter de l'Espanyol, xutava des de l'àrea tan fort i alt com podia per muntar l'atac de l'equip. Res de control i sortir jugant, pur atzar. Quan alguns parlem de futbol ens agrada recordar les anècdotes, les impagables d'Helenio Herrera, les de Cruyff i Rexach o les de Javier Clemente quan en una roda de premsa li van preguntar si sentia ansietat per la situació del club que entrenava en aquell moment, amb problemes classificatoris. Clemente es va mirar el periodista, va somriure i va començar a cantar el famós bolero: "Ansiedad de tenerte en mis brazos". Tota la resta, pura faramalla. **M**

La metàfora perfecta del nostre temps

La religió i els seus pecats

Multitud d'autors han descrit els “pecats capitals” d'un entramat cada vegada més mediàtic i menys esportiu, pecats que han convertit l'esport rei en una religió depauperada que ha perdut el nord.

Mals del futbol, mals de l'ànima

Text **David Barba** Escriptor i professor de periodisme

Diuen que el futbol és la religió contemporània, amb un poder laic –*O Rei Pelé*–, un *Dios* autocrucificat –Maradona–, un esperit sant –la FIFA–, profetes malastrucs –àrbitres, jutges de línia– i, per descomptat, uns seguidors que es comporten com a devots feligresos. També hi ha una nombrosa literatura d'anàlisi (Juan Villoro, Manuel Vázquez Montalbán, Nick Hornby, Christian Bromberger i un llarg etcètera) sobre les passions d'un esport que ha substituït la litúrgia del *fair play* pel culte a Mammon, el déu bíblic dels diners. I és que els *textos sagrats* del futbol són cada vegada més abundants i semblen transmetre un mateix missatge de fons contra la regnant heretgia mercantil: “No podeu servir Déu i Mammon” (Mateu, 6:24). D'una manera o d'una altra, els autors citats s'han apropiat als mals bàsics del món de la pilota amb una actitud crítica i, a grans trets, descriuen els principals pecats d'un entramat cada vegada més mediàtico-empresarial i menys esportiu. Des de la innocència antropològica de qui badalla davant el marcador, aquest article pretén descriure aquests *pecats capitals* que converteixen l'esport rei en una religió depauperada que ha perdut el nord, entenent aquí la citació de Mateu com la incompatibilitat entre l'*esperit del joc* –l'essència del futbol seria el *fair play*– i l'enfosquiment essencial derivat d'un espectacle mediàtic globalitzat, malvat i mercenari.

En la tradició de l'estudi de les *passions humanes* que comprèn des d'Evagrius Pòntico fins al Dr. Claudio Naranjo (de qui és profundament deutor aquest article)¹, s'entén que el concepte de *pecat* (etimològicament, distància d'error entre la fletxa i el blanc), tal com l'accepta la cristiandat, no és sinó una distorsió maniquea del sentit original del terme *passió*, que en origen significa patir. Pateix aquell que s'asseu a la grada a seguir el seu equip; pateix també, encara que ni tan sols se n'adoni, el qui, podent seguir la sendera de l'oracle d'Apol·lo (“coneix-te a tu mateix”) es lliura a activitats destinades a enfosquir-nos o distreure'ns d'aquesta mirada interior essencial que ens desperta. En aquest sentit, el futbol ha esdevingut, més que mai, un passatemps.

El Dr. Naranjo diu que els mals del món no són sinó el reflex ampliat dels mals de l'ànima; principi de la correspon-

dència entre el que és a dalt i el que és a baix². Em sembla, també, que els mals del futbol són un reflex de les passions personals, fins al punt que, com escriu Juan Villoro a *Dios es redondo*, “en el futbol es produeix una concentració de xacres de la societat”. La primera i més estesa no és cap altra que el mercantilisme.

“Vanitas vanitatis”: futbol mercantil i culte a Mammon

En temps del rei Pelé, el futbol era un espectacle gairebé artesanal, la telegènia brillava per la seva absència i els camps escassejaven de milionaris amb pantalons curts. Malgrat els seus 1.300 gols, el mateix Arantes do Nascimento va fracassar en molts negocis i amb prou feines va aconseguir convertir el seu nom en una garantia publicitària, com es dona per fet en ídols contemporanis, com ara el glamurós David Beckham, el més ric segons *Forbes*. Pelé va arribar al final de la seva carrera el 1977, just abans del *boom* del futbol-màrqueting, els fitxatges estel·lars i els drets de retransmissió milionaris. Uns quants anys abans, l'agent espanyol Pepe Gordo va dilapidar la seva incipient fortuna a través d'una sèrie d'inversions arriscades. En comptes de denunciar-lo, Pelé el va nomenar padrí de la seva primera boda.³

Víctima del frau, *O Rei* no perdia ocasió de denunciar els mals de la corrupció al Brasil, es va permetre el luxe de negar-se a anunciar cigarretes i alcohol, va reivindicar els *meninos da rua* i va oferir el seu amable rostre a l'ONU com a ambaixador de bona voluntat en moltes causes justes. Amb això, es va guanyar una noble fama. Avui, després d'anunciar Viagra (i d'insistir públicament que no en necessita), Pelé s'ha convertit en el rostre de Nomis, una marca suïssa de calçat esportiu, i entre els seus negocis, hi ha una cadena de cafeteries de la marca Pelé al Brasil, una possible pel·lícula biogràfica i fins i tot plans per a un videojoc. Tot això, sotmès als dubtes que per al mercat genera el poder de convicció publicitària del vell as. “En poques paraules, voldrà un nen de nou anys d'Espanya comprar sabates de futbol de Pelé o de Lionel Messi?”⁴

El mateix Messi és el jugador més ben pagat per un club. Tot i que no llueix els calçotets Armani de Beckham, l'argen-

“Com a models socials, aquests herois del futbol més aviat destaquen pels seus gustos cars, una escassa formació cultural i un compromís feble amb la justícia social”.

tí ha aconseguit disparar les vendes de la línia masculina de la firma de llenceria Lody. Un futbolista d'èxit ha de ser molt conscient del seu paper com a marca. El dissenyador Giorgio Armani assegura que “els futbolistes són els nous líders de l'estil. A diferència de les estrelles del cinema o de la música, ells combinen disciplina mental i física, cosa que els converteix en autèntics herois”. Però, com a models socials, aquests *herois* del futbol més aviat destaquen pels seus gustos cars, una escassa formació cultural i un feble compromís amb la justícia social, encara que es prestin a participar en campanyes contra la droga o la fam, que semblen dissenyades per conrear una imatge pública més amable. Són el sùmmum de la personalitat mercantil, i també de les relacions personals comercialitzades. Sobretot, quan la majoria dels astres de la pilota segueixen a ulls clucs el model de reproducció que els biòlegs coneixen com a “aparellament concordant”: si vostè té el cognom March o Koplowitz, té bastants possibilitats d'acabar casat amb un Gómez-Acebo o un Valls-Taberner; si es diu David Beckham, no serà estrany que porti a l'altar una Spice Girl: el món dels rics està organitzat de manera que només es trobin amb uns altres rics.⁵

Conscients del seu “capital corporal”, els futbolistes han esdevingut una peça clau per a la nostra cultura de l'avidesa i la insatisfacció, que produeix subjectes que desitgen (consumidors) alhora que promou la creació d'ídols desitjats (consumits). De passada, la glorificació del futbolista com a model social significa l'exalçament d'un món intolerant amb la fragilitat però revestit d'un eros filogai tant pel que fa a l'estètica dels jugadors com quant a l'ètica homoparental del vestidor; el futbol és un món sexualment homòfob –com ho demostren les gairebé inexistent *sortides de l'armari*–, però alhora conrea una estètica marieta. Tota una cabriola cognitiva on el que més importa, en tots els sentits, és la imatge: *vanitas vanitatis*.

Al capdavant, el futbol i els futbolistes s'han convertit a si mateixos en objecte de consum o, més aviat, en *experiència de consum*. En la nostra societat de mercat, “res no proporciona un gran plaer –segons José Antonio Marina–, i l'única solució és encadenar múltiples i veloços plaers”.⁶ El negoci del futbol ho aconsegueix com cap altra cosa. El filòsof hi afegeix que la nova economia es caracteritza no per oferir objectes, sinó experiències sotmeses al règim veloç del caprici, ja que “el mercat no pot aturar-se i necessita el combustible de la insatisfacció per funcionar”, fins al punt que l'agència de tendències Trendwatching ha encunyat el neologisme *transumers* per definir “aquells consumidors que no

busquen la possessió, sinó l'experiència”.⁷ No es podria fer una descripció més exacta d'un seguidor d'avui dia i de la seva refinada tirada als tripijocs i martingales.

La idiòcia del futbol: gregarisme, anomia i indiferència

Per si algú suposa que l'experiència del consum és, al capdavant, una experiència lliure i no gregària, cal recordar que les marques s'han tornat unes expertes en la gestació d'estratègies per “fidelitzar”. I no hi ha millors fidels que els seguidors de futbol: Manuel Vázquez Montalbán opinava que els estrategs de les marques esportives “se les empesquen per renovar cada any els seus dissenys i insígnies perquè els seguidors d'un equip hagin de canviar de vestuari fetitxe cada temporada”; els jugadors “ja no fitxen només per un club i, per tant, per una afició, sinó també per una marca esportiva”. Tant és així, que “el dia que a una d'aquestes poderoses multinacionals se li acudeixi de posar el seu distintiu a la bragueta dels calçons, ja veureu com els jugadors no es protegiran les parts amb les mans en el moment de posar-se de barrera davant un tret directe”.⁸

La globalització ha convertit els abans venerats jugadors de planter en sinònim de clubs pobres. A qui hem d'admirar, avui dia? A un legionari estranger en calçons –per usar la terminologia emprada per Montalbán– que canvia de club a cop de talonari? Amb una pobresa identitària cada vegada més acusada, ser seguidor d'un club avui s'ha convertit en una forma gregària de dissolució, una experiència d'enfosquiment òntic que ni tan sols proveeix d'arrels. El futbol de la meva infància permetia la identitat, però en el temps dels imitadors dels Harlem Globe Trotters,⁹ la identitat a través del futbol es converteix en un acudit de mal gust sobre els danys col·laterals de la globalització.

Des de la dècada dels vuitanta –i especialment en els anys noranta– el futbol mundial s'ha rendit a la Llei Bosman. L'homogeneïtzació és aclaparadora, tant en el joc com al carrer: ja és freqüent veure un bagdadí amb la samarreta de Raül o un camerunès amb la de Ronaldinho. En l'època de la identitat líquida, pots identificar-te amb qualsevol cosa, tant si pertany al teu món cognitiu o si t'és completament aliena. Així doncs, els feligresos ja no compten en aquesta església: “L'omplen, però el poder condicionant dels diners passa per les exclusives de televisió i la publicitat”. Els empresaris que dirigeixen els clubs contracten jugadors “per satisfer l'afany consumista de les masses, i els entrenadors dissenyen estratègies i demanen jugadors que s'adeqüin a l'esquema previ”,¹⁰ mentre que els seguidors no varien gens ni mica la passió pels colors: un rèptil no varia

© Pere Puntí / Mundo Deportivo

Samuel Eto'o i la seva dona assisteixen des de la grada a un encontre Barça-Getafe, el 17 d'abril de 2005. A la portada de l'article, el president del Brasil, Lula da Silva, en companya de Pelé, en motiu de la presentació a Brasília d'un joc de loteria, el febrer de 2008.

mai el camí après entre dos punts, encara que hi hagi una ruta més fàcil; un seguidor no abandona mai el seu equip, encara que s'hagi convertit en una multinacional apàtrida.

A sobre, l'anomia galopa darrere el seguidor de futbol: quan un espectador és d'un equip, aquest ser pot arribar a convertir-se en la màxima expressió del ser que moltes persones experimentaran a la seva vida. Naturalment, cadascú és lliure de fer amb el seu temps el que vulgui. Però el temps lliure va ser considerat per la tradició com un temps dedicat a la realització personal i al gaudi d'entregar-se als altres. El contrari consistia a ser un idiota, almenys en el sentit grec: *idiotes* era aquell que no s'ocupava dels afers públics, sinó únicament dels seus interessos privats.

El futbol identitari: fals amor i dependència

Parlem ara de les maneres estereotipades d'expressió amorosa cap als colors del club i de la dependència d'aquest estímul que cronifica l'infantilisme del seguidor de futbol. De la tradició clàssica que divideix en tres les formes d'estimar –eros, àgape i filia–, potser hauríem de començar per descartar l'eros: *no hi ha cap eròtica del futbol*, per més que algun carrossa celebri les victòries del seu equip intentant despertrar la seva vida conjugal del *rigor mortis*. L'orientació natural cap al plaer que defineix l'amor eròtic o instintiu podria tenir a veure amb la pràctica nua del futbol, però mai amb la seva expectació passiva a la grada o la tele. A *El fútbol a sol y sombra*, Eduardo Galeano assegura que “el gol és l'orgasme del futbol”. Però, “com l'orgasme, el gol és cada vegada menys freqüent en la vida moderna”. “El gol, encara que sigui un golet,

resulta sempre un goooooooooooooool a la gola dels relators de ràdio” –zité, potser, alguna cosa a veure aquesta tendència a l'exageració, sospito, amb els desplaçaments massius de prostitutes en cada mundial?

Descartem també l'amor àgape: la dimensió de l'amor maternal i emocional, basada en la tendresa, la compassió i la receptivitat, és incompatible amb la indústria del futbol. Per descomptat, de vegades poden donar-se formes succedànies d'àgape: Nick Hornby descriu en l'apassionat *Fiebre en las gradas* la relació tendra i edípica que manté des de nen amb l'Arsenal. El seu equip actua com una gran mare a la falda de la qual superarà el divorci dels seus pares, rebutjarà invitacions a bodes dels seus amics per anar a un partit o assimilarà el seu primer fracàs amorós a la pèrdua d'un fitxatge estel·lar.

L'antropòleg Christian Bromberger ha descrit felïçment l'ampli catàleg –segons el seu parer– d'emocions i reaccions que genera el desenvolupament aleatori d'un partit. Si més no, reconeix que aquestes convencions deixen “poc espai a l'explosió erràtica dels afectes: aplaudiments per marcar la satisfacció, xiulets per manifestar la desaprovació, abraçades i salts per demostrar l'alegria després del gol, fer la botifarra per assenyalar el goig que genera un revés de l'adversari, una 'onada' per expressar l'entusiasme col·lectiu, les mans damunt del cap per expressar desil·lusió (...)”.¹¹

Més enllà de succedanis passionals, ens queda concloure que el futbol és una forma d'amor admiratiu o filia, supeditat a valors com l'amistat, les ideologies, el respecte o la devoció espiritual. Aquest amor en consonància amb els valors paterns de vegades experimenta una hiperinflació,

© Pere Virgili

característica fonamental del sistema patriarcal en què vivim, que condueix a una acceptació acrítica d'una autoritat tòxica o venjativa, i d'un paternalisme castrador a tots els nivells, des del policia psíquic interior o superego fins al pater familias repressiu, passant per totes les formes d'autoritarisme polític.¹² Aquesta filia inflacionada en el futbol el converteix en un espectacle al·lèrgic a la neutralitat: si no estàs amb el meu equip, estàs contra mi.

L'amor a la pàtria i les actituds tribals també troben les arrels en la hiperinflació de filia. Massa sovint, la política i l'esport conflueixen per crear escenaris delirants on –malgrat l'esmentada política mercenària dels clubs– el futbol actua com un succedani de la guerra i de la defensa de l'honor nacional. A *El mundo en un balón*, una aproximació a la globalització a través del futbol, Franklin Foer es confessa seduït per la important càrrega ideològica del Barça i la seva orientació liberal burgesa amb un caire progressista: “Europa té massa clubs amb atroços passats feixistes latents en un present xenòfob”. Certament, “el museu del Barça conté quadres de Dalí i Miró”. A més, “de tots els clubs del planeta, el Barça és l'únic que no exhibeix publicitat a la samarreta”.¹³

Els qui siguin immunes al seu encant recordaran que el Barça ha estat un dels ariets del tsunami especulatiu que ha sacsejat l'urbanisme de Barcelona des dels anys de la febre olímpica. Els inefables José Luis Núñez i Joan Gaspart van exercir des del club una mena de presidència paral·lela de Catalunya. El primer, acusat de suborn, va vendre pisos a preus baixíssims a inspectors d'Hisenda. El segon va decapitalitzar el club després d'una gestió ruïnosa. Joan Laporta, acèrrim nacionalista que va arribar al club amb la promesa

d'acabar amb les velles pràctiques, almenys no és constructor, però va demostrar el seu nepotisme en catapultar a la directiva el seu cunyat, l'ultra Alejandro Echevarría, que finalment va haver de dimitir quan es va descobrir que era membre de la Fundació Francisco Franco. Embarcat en la promoció de referèndums d'independència que proliferen a Catalunya, Laporta considera que l'arrest per corrupció dels seus col·legues Macià Alavedra i Lluís Prenafeta és “humiliant” per a Catalunya. Al capdavant, els deu el favor, ja que va arribar a la presidència del club en “una operació de caràcter polític-nacionalista, l'Elefant Blau, dissenyada des dels despatxos de la Generalitat, governada aleshores per CiU”.¹⁴ Últimament, el president del Barça es va postulant com a presidenciable a la Generalitat.

Mentre els directius de clubs es dediquen a fer carrera a l'amorosa ombra dels colors del club, “ningú no s'ha d'estranyar si Armani, Adidas o Soros o el president del Bundesbank formen directament les seves esquadres i creen una superlliga prescindint una vegada per totes d'aquella llefiscosa sentimentalitat que ens va fer estimar el nostre equip com si fos una pàtria”.¹⁵ Montalbán va escriure que no volia ni imaginar què passaria en el Barça quan es retirés Guardiola, últim bastió dels jugadors de planter. Una de les jugades més intel·ligents de Laporta ha estat reinventar-lo com a guru o psicoterapeuta de jugadors. Àgil propagandista de la seva afició lectora en un medi hostil, Guardiola permet al Barça reeditar l'enlluernador model de reciclatge intel·lectual de velles glòries que ja va reeixir en el Reial Madrid amb Jorge Valdano, no sigui dit que els futbolistes no llegeixen.

Barcelonistes a la final de la Lliga de Campions entre el Barça i el Manchester United a l'Stadio Olimpico de Roma, el 27 de juliol de 2009. A la pàgina següent, partit de classificació per al Mundial de Sud-àfrica entre les seleccions uruguaiana i argentina a l'estadi del Centenario de Montevideo, octubre de 2009, i víctimes de la tragèdia de Heysel, a Brussel·les, ocorreguda el maig de 1985 quan una massa de “hooligans” del Liverpool es van llançar sobre els rivals del Juventus.

“El blanqueig de milions, les caixes B i la desfilada de corruptes de tota mena són el pa de cada dia en la Lliga BBVA (rebatejada inevitablement amb el nom d’un banc). A l’Amèrica Llatina, els diners del futbol encara són més foscos”.

Amb el *coacher* Guardiola, la reedició *cutre* de la Guerra Civil baixa en calories a través de la rivalitat Reial Madrid-Barça sembla que decanta la història, una vegada per totes, a favor del “no passaran”. L’equip merengue passa mals moments i no hi ha diners florentins que omplin el buit deixat quan va morir el sant patró del club: el general Francisco Franco, un fanàtic de l’equip que va fer dels seus triomfs una qüestió d’Estat i dels seus rivals –especialment del Barça– un objectiu a abatre. Com si no en tingués prou de subjugar i espoliar el país¹⁶, Franco també sentia una estranya passió per jugar a la quiniela –en la qual, pel que sembla, va arribar a guanyar prop de tres mil pessetes.

“Hooligans”: repressió, autoritarisme i violència

Plató considerava que els tirans eren individus pulsionals, consumits per les seves passions. I alguna cosa pulsional fa pudor en certs dictadoretts del món del futbol, com el difunt Gil y Gil o com Berlusconi, que encara belluga –perquè el Sr. Silvio és un Jesús Gil prosperat–. Hi trobem un model equiparable de president de club, caracteritzat per l’amor als diners, crescut a l’ombra d’una corrupció galopant i inquietantment ben relacionat amb les clavegueres del poder.

Un exemple extrem de la prosperitat que les actituds mafioses aconsegueixen de vegades en el futbol és el culte al cèlebre criminal de guerra serbi Zeljko Raznatovic, àlies Arkan, glorificat a Sèrbia, especialment pels seguidors de l’Obilic, un equip que sota la seva presidència va guanyar el títol de lliga gràcies a una política de constants amenaces, agressions i intimidació a jugadors rivals. El *hooliganisme* extrem dels Tigres d’Arkan, que en els bons temps del gàngster no sols van constituir un grup ultra, sinó també carn per a les files paramilitars i una ben organitzada xarxa de control del mercat negre, és només el resultat d’una política estatal –la del president Slobodan Milosevic– que va tolerar i va incitar la violència en el futbol i se’n va aprofitar.

Tradicionalment, existia la percepció que la violència *hooligan* del dia del partit era tolerable com un mal menor que canalitzava les ires contingudes per l’olla de pressió social. Aquesta percepció va començar a canviar especialment després de la tragèdia de l’estadi de Heysel el 1985, on 39 aficionats van morir i 600 van resultar ferits quan un nombrós grup de *hooligans* del Liverpool es va abalancar sobre els seguidors de la Juventus.

En aquell moment, estaven en auge els grups de *hooligans* anglesos, que, “a l’empara de l’anonimat que proporcionen les masses d’aficionats dels estadis de futbol, aprofitaven

© Iván Franco / EPA / Corbis

© Photo News / Gamma / Eyedea Presse

per consumir grans quantitats d'alcohol i promoure idees violentes, exhibir símbols neonazis i realitzar actes de vandalisme (...).¹⁷

Amb l'impuls a la globalització dels anys següents, la politització violenta de molts *hooligans* s'ha fet més evident. La simbologia laica dels ultres, plena d'esvàstiques, creus cèltiques i fascios, mitifica i resacralitza el passat sota un desig comú d'autoritarisme extrem i d'odi al que és diferent, en un còctel d'aparent violència gratuïta amb arrels en una societat repressiva amb la instintivitat i les emocions no *adequades*, incapaç de contactar amb el seu eros, sotmesa a un autoritarisme normatiu que es transmet de pares a fills i alhora incapaç d'evitar la venjança antisistema dels caràcters antisocials. Si l'asseveració de Freud fos certa –per viure en civilització “és inevitable limitar la vida sexual”–, més ens valdria tornar a caçar mamuts, si no els haguéssim extingit.

Narcisisme, corrupció i actitud “light”

Encara és recent l'últim, esgarrifós (i aquesta vegada involuntari) xou mediàtic del gàngster-clown de la política italiana. Amb la cara ensagnada, el Narcís esfullat es pregunta: “Per què m'odien tant?” No fa gaires dies, es vanava de “collons” davant la premsa, l'esquerra i els jutges, alhora que preparava una megallei d'immunitat que li eviti un altre cop el seu biòtop natural: la presó. Encara president del Milà, Il Cavaliere ha sabut utilitzar com ningú el futbol com a trampolí polític, especialment gràcies a una agressiva política comercial que inclou l'omnipresència de dones espatarrants en tot allò que emprèn, la facultat de crear espectacle permanentment, la compra i el silenciament de la premsa hostil i el repartiment de comissions. Quan es va llançar a la política el 1994, va crear un partit polític a mida dels seguidors, amb un nom copiat d'un lema futbolístic: “Forza Italia”.

A Espanya, les presidències de clubs també han estat un reducte de milionaris, concretament d'empresaris del totxo. Des de la relativa impunitat que ofereix el seu lloc, molts s'han dedicat a consolidar entramats de connivències financeres, urbanístiques i especulatives que han estat el motor de la bombolla econòmica espanyola de l'última dècada. Acabariem abans citant els pocs que no estan sota sospita de corrupció: als ja citats Núñez, Gaspart i Gil y Gil, caldria afegir-hi, per mèrits propis, Florentino Pérez i els seus antecessors, Ramón Calderón i Lorenzo Sanz, aquest últim detingut dues vegades per sengles delictes d'estafa i contraban.

El periodista Albert Castellón afirma que els diners del futbol “són l'eterna investigació pendent dels nostres jutges estrella”. El blanqueig de milions, les caixes B i la desfilada de corruptes de tota mena són el pa de cada dia en la Lliga BBVA (rebatejada inevitablement amb el nom d'un banc). “Cap president de cap equip de futbol espanyol no cobra oficialment cap sou per ocupar el seu càrrec. Tenen uns altres beneficis”. L'estrany és que cap equip espanyol no figuri a la llista dels més de dos-cents partits falsejats per les apostes en les lligues europees, en una xarxa que només ha esquitxat uns quants jugadors espanyols. “Aquí es roba en silenci i

amb permís de l'autoritat. Ja se sap que quan Jesús Gil va morir només tenia 854 euros als seus comptes”.¹⁸

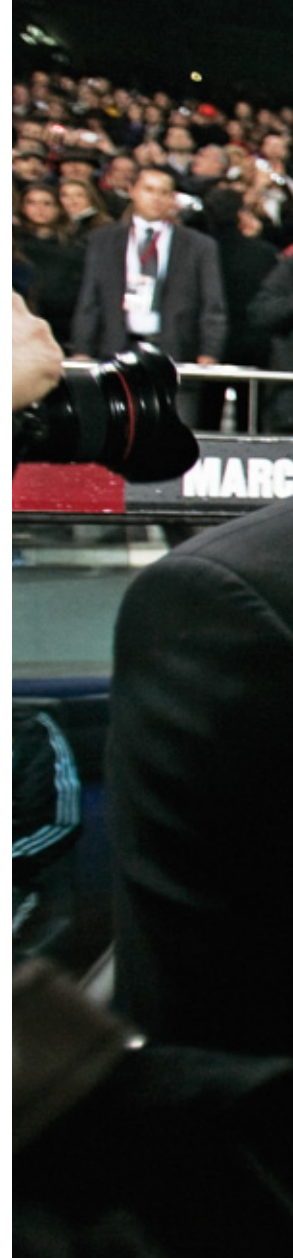
A l'Amèrica Llatina, els diners del futbol encara són més foscos. El Brasil, un dels regnes mundials de la corrupció, anomena *cartoles* (copaltes) a la multitud de pocavergonyes que troben refugi en les directives dels clubs. El mateix João Havelange, expresident de la FIFA, va ser un *cartola* que va arribar a dalt de tot. Un altre cas sonat és el d'Eurico Miranda, director del Vasco da Gama, que va saquejar els comptes del club per pagar la seva candidatura a diputat. “Com que necessitava diners, en els grans partits el Vasco va començar a omplir de gom a gom el São Januário amb aficionats. En l'últim partit de 2000, la directiva del Vasco va deixar entrar-hi 12.000 espectadors més del que permetia l'aforament”.¹⁹ Hi va haver 168 morts, però Eurico Miranda es va negar a suspendre el partit.

El 1994, el nou president del Brasil, Fernando Henrique Cardoso, va anomenar Pelé ministre d'Esports. *O Rei* va tractar d'adreçar Ricardo Teixeira, president de la CBF i gran *cartola*; un arribista que va fer carrera a l'empara del seu sogre, el totpoderós Havelange. Pelé no havia tingut abans una actitud contrària als poderosos, i mai no es va oposar a la utilització propagandística que la dictadura brasilera va fer de la seva imatge; fins i tot va fer amistat amb Henry Kissinger.²⁰ Tanmateix, la seva resolució contra la corrupció en el futbol va ser una agradable sorpresa. Poc després també va sorprendre, però negativament, el seu canvi de ban: al febrer de 2001, Teixeira i Pelé van celebrar una sobtada roda de premsa per anunciar, entre abraçades de reconciliació, el seu “pacte per salvar el futbol brasiler”. *O Rei* es va quedar despulat.

Una forma d'espiritualitat depauperada

Si, en vista de tot plegat, no hi ha salvació *per al* futbol, hi haurà salvació *en* el futbol? L'antropòleg Bromberger diu que aquest esport “es diferencia d'una religió pel fet que no aporta cap missatge sobre la salvació”. Cras error! A *Fútbol: una religión en busca de un dios*, Montalbán el defineix com “una nova religió laica organitzada per a benefici de les multinacionals i les televisions”, amb un clar contingut ritual. Així doncs, el futbol és una religió salvífica, si més no per a l'accionariat. No obstant això, Bromberger ens demana que usem la paraula ritual amb molta prudència²¹. I té raó: el futbol no és un ritual, com no ho és un míting polític o un concert de Madonna. Com a màxim, podríem dir que el futbol és un ritual depauperat.

Com a rituals vigorosos, ja tenim l'Església maradoniana: un culte al déu vivent del futbol que gaudeix d'una afluència creixent de fidels a l'Argentina. Maradona té el dubtós honor de concitar personalment moltes de les passions o pecats descrits en aquest article: exitisme, milionaritis, drogodependència, tendències autoritàries, amistats perilloses com Castro o Menem, fanfarroneria barata, absència absoluta de *fair play* i fraudulència galopant (recordeu, si no, “la mà de Déu” del Mundial 86). Tanmateix, resulta simpàtic. I els

© Pere Virgili

Manuel Pellegrini i Josep Guardiola se saluden al Camp Nou abans del començament del partit de Lliga entre el Barça i el Reial Madrid que va tenir lloc el 29 de novembre passat.

fidels de l'Església maradoniana l'adoren i diuen que vivim l'any 49 després de Diego. No fa gaire, els seus màxims sacerdots van oficiar els primers casaments en un estadi de futbol. La seva Bíblia, el llibre *Yo soy el diego de la gente*, s'ha convertit en un best-seller biogràfic la publicació del qual va precedir a l'estrena del programa de televisió *Maradona Show*. Alguns dels dotze manaments de l'església maradoniana donen suggeriments per a la salvació del seguidor tan concrets com el novè –“portar Diego com a segon nom i posar-lo als teus fills”– o l'onzè –“els que no creuen, que la mamin”. Ja ho sabeu: en aquest món rodó, qui no se salva és perquè no creu en les pilotes de D10s.

(“I si no hi volen creure –diu el dotzè manament–, que la continuïn mamant!”)

Notes

- 1 El Dr. Naranjo és el creador de la psicologia dels eneatis –desenvolupament, completió i adaptació a la psicologia contemporània de l'antic sistema de l'eneagrama–, una caracterologia holística que descriu nou tipus de personalitat humana basats en les passions dominants de l'ego.
- 2 Cf. a Naranjo, C.: *El eneagrama de la sociedad. Males del mundo, males del alma*. Ediciones La Llave. Vitòria, 2000. Tots els intertítols d'aquest article es basen en la descripció del Dr. Naranjo de nou malalties socials, associades a l'ego de cadascuna de les nou personalitats bàsiques que descriu la psicologia dels eneatis. Aquests nou mals socials són, segons la classificació del Dr. Naranjo: l'autoritarisme, el mercantilisme, la inèrcia de l'estatu quo, la repressió, la violència i l'explotació, la dependència, l'asocialitat i l'anomia, la corrupció i l'actitud *light*, i el fals amor. Per a un aprofundiment en el tema es fa necessària la lectura del volum citat.
- 3 Foer, Franklin: *El mundo en un balón. Cómo entender la globalización a través del fútbol*. Debate. Madrid, 2004. Pàg. 110.

- 4 Futterman, Matthew: “Pelé hace un nuevo intento por triunfar en los negocios”. *The Wall Street Journal, WSJ Americas*, 22/07/2009. <http://online.wsj.com/article/SB124822185820870413.html>.
- 5 Cf. a Conniff, Richard: *Historia natural de los ricos*. Taurus. Madrid, 2002.
- 6 Marina, José Antonio: *Las arquitecturas del deseo. Una investigación sobre los placeres del espíritu*. Anagrama. Barcelona, 2007. Pàg. 24.
- 7 *Ibid.* Pàg. 25.
- 8 Vázquez Montalbán, Manuel: “Liga de traficantes”. *El País*, 01/09/1998.
- 9 Vázquez Montalbán, M.: “Selección holandesa – Harlem Globe Trotters”, *El País*, 19/09/1998. Citat a <http://www.vespito.net/mvm/madbar.html>.
- 10 Vázquez Montalbán, M.: “Fútbol: otra droga de diseño”, *El País*, 28/8/1997. Citat a <http://www.vespito.net/mvm/liga9798.html>.
- 11 Bromberger, Christian: “El hinchismo como espectáculo total: una puesta en escena codificada y paródica”, a <http://www.efdeportes.com/efd36/ident.htm>.
- 12 Cf. a Naranjo, C.: *Sanar la civilización*. Ediciones La Llave. Vitòria, 2009.
- 13 Foer, F. Pàg. 168.
- 14 <http://comunicacion.e-noticias.es/enric-sopena-siente-repugnancia-por-laporta-34901.html>.
- 15 Vázquez Montalbán, M.: “Selección holandesa – Harlem Globe Trotters”.
- 16 Cf. Sánchez Soler, Mariano: *Los Franco, S.A.* Oberon. Madrid, 2003.
- 17 Wikipedia: “Tragedia de Heysel”, http://es.wikipedia.org/wiki/Tragedia_de_Heysel.
- 18 Castillón, Albert: “Fútbol y circo”. *La Vanguardia*, 30/11/2009.
- 19 Foer, F. Pàg. 105-106.
- 20 Foer, F. Pàg. 116-117.
- 21 Bromberger, Ch.: “Las multitudes deportivas: analogía entre rituales deportivos y religiosos”. A: <http://www.efdeportes.com/efd29/ritual.htm>.

La metàfora perfecta del nostre temps

Pa, futbol i mercadeig

Abans els clubs feien les vendes dels articles que no eren carnets o entrades com d'amagat i no treien profit de les infraestructures més que els dies de partit. Ara no tenen cap problema a esprémer els jugadors estrella com a font múltiple d'ingressos.

El futbolista com a producte estrella

Text **Jordi Argenter** Escriptor

De tant en tant m'assalta la idea del més que probable malbaratament –o si més no manca de control de la rendibilitat– de moltes de les inversions publicitàries televisives des de l'aparició del fenomen que coneixem amb el mot anglès de *zapping*. La proliferació d'alternatives amb la Televisió Digital Terrestre (TDT) i els altres canals digitals per satèl·lit o cable fa que el posseïdor del comandament canviï de canal fins que troba l'espectacle que més el satisfà. Aquesta operació l'anomenem *zapping* i representa el primer pas que provoca la pèrdua del control precís de la rendibilitat de les inversions publicitàries. L'espectador també la fa servir per saltar-se la publicitat i veure què fan en els altres canals, aquest *zapping* es calcula com a mitjana diària en el 30% de les persones que estan veient la televisió a l'Estat espanyol.

El segon pas, complementari del primer, ve determinat per l'ambigüitat de l'audímetre, l'instrument més idoni per comptabilitzar la mesura de les audiències televisives. Tanmateix, l'audímetre té inconvenients greus i, sovint, desconeguts per part d'alguns executius empresarials. Em refereixo en primer lloc a un parc d'audímetres de 1.500 unitats, nombre que sembla bastant pobre per a una població de quaranta-set milions d'habitants. Em refereixo, en segon lloc, al fet que aquests aparells han estat mesurant les audiències per franges horàries de trenta minuts sense distingir entre programa i tanda d'espots publicitaris i no detecten si, quan apareix la publicitat, el televident tanca o abaixa el so. Tampoc no se sap massa bé quin membre o membres s'asseuen davant del televisor. I per últim, per no insistir i resultar pesat, els audímetres fins ara no registraven els canals digitals. Tot plegat, una minúcia, que entre els autèntics professionals causava una gran inquietud.

La saturació de publicitat a la televisió

Una altra raó que reforça la nostra idea d'aquest malbaratament de la inversió publicitària en el medi televisiu és la saturació de missatges que es produeix. El president de la Henkel italiana, Giovanni Montorfano, ho explica molt millor del que podríem fer-ho nosaltres mateixos. En una

entrevista publicada a *Il Mondo* el desembre de 1988 diu: “Veritablement s'està exagerant. En publicitat, l'ús de la hipèrbole, quan supera un límit determinat, es torna contra-productiu. Em refereixo a la pressió forçada ja sigui en el contingut del missatge, ja sigui en la quantitat: quan l'aglomeració sobrepasa un cert límit, el record del públic disminueix pràcticament fins a zero. I alguns exageren també en la cursa per a l'acaparament dels espais *prime time* destinats a productes que no tenen cap necessitat d'aquest tipus d'espai. En el mercat es poden observar alguns casos evidents de *overspending*: empreses que sembla que no s'adonin que, per a alguns productes, una vegada aconseguits determinats nivells, és absolutament inútil augmentar la notorietat. És molt més eficaç confiar en el *marketing mix*... superant una certa mandra i inèrcia en la recerca de camins alternatius”.

Davant d'aquesta situació, la troballa dels creatius va consistir a fer aparèixer el producte a dins mateix del programa, constrenyent l'espectador que volia contemplar la funció a empassar-se alhora gairebé inconscientment la presència del producte. I va ser l'aparició de la televisió privada a Itàlia el que va portar al màxim grau de desenvolupament l'estratègia d'integrar el producte, la marca i la promoció de vendes en la pròpia transmissió televisiva. El resultat va ser la videopromoció, una autèntica innovació que uneix la plusvàlua promocional (un concurs i un premi) a l'espectacle (presentadors, cantants, ballets, jocs, humoristes, imitacions, entrevistes, escenografia, plomes, lluentons, etc.). I tot això, deixa clar, del televident a la seva butaca a benefici, és clar, del producte i de la marca. Ningú no obre la televisió per veure un spot, per impactant i creatiu que sigui, tanmateix molts l'obren per gaudir d'un xou, un concurs o un programa d'entreteniment. És el cas, per exemple, de “Premiatissima”, que neix el 1982 al Canal 5 italià de la mà del gran creatiu Paolo Girone i que bàsicament consisteix en un concurs entre els cantants italians més reconeguts, als quals els televidents poden votar amb les paperetes introduïdes en els tambors del detergent Dixan i participar d'aquesta manera en l'extracció de milions de premis setmanals i del gran premi final. Cal afegir-hi la

© Claudio Chaves / Mundo Deportivo

presència d'un tambor gegant de Dixan enmig de l'escenari. El que és curiós és que el que fa comprar al públic el tambor de Dixan, amb la papereta de votació a dins, no és tan sols la participació en el concurs i la possibilitat de guanyar sinó també la implicació en la tria del millor cantant. A Catalunya, TV3 va produir "Filiprim", un programa que s'emetia cada vespre els dies laborables i que contenia algunes videopromocions amb el seu corresponent concurs i un molt bon espectacle que dirigia Josep Maria Bachs, el presentador més popular del moment, i que tenia com a pedra angular el malaguanyat humorista Jaume Perich.

Un espectacle de masses

No hi ha dubte que el *panem et circenses* dels romans l'hauríem de traduir en l'actualitat per *pa i futbol*, si més no en una gran part del món en què aquest esport predomina per sobre del rugbi, el criquet, el bàsquet, el beisbol i d'altres. No entrarem a quantificar aquest fet perquè ens sembla absolutament palès. En aquest cas disposem també d'un dels dos components de la videopromoció: l'espectacle, que ens pot ajudar a salvar tots els problemes que atien l'espot televisiu i a despertar el consumidor del seu profund ensopiment.

Des de fa molt de temps, el futbol ha estat un espectacle. Al començament el seu públic eren els seguidors dels equips en el mateix camp on es jugava. Era un esport de barri. Recordo el cas particular de l'oncle de la meua mare, Joaquim Riera, una persona absolutament encantadora que m'explicava com en Joan Gamper el va veure disputar un partit de barri i el va contractar per jugar en el

Barcelona, club del qual era el president i fundador. La fitxa consistia a sufragar-li els bitllets de tramvia per traslladar-se al camp. Com han canviat les coses! El tombant decisiu es produeix quan l'espectacle salta a la televisió i esdevé cultura popular. I en el moment en què els sistemes de comunicacions per satèl·lit i per cable es fan operatius, les retransmissions televisives s'estenen a un àmbit internacional. L'espectacle s'ha convertit en un negoci que mou quantitats ingents de diners.

A l'efecte de la comunicació publicitària, que ha de superar la saturació d'espots i la poca atenció dels consumidors, els creatius de la comunicació van veure en el futbol un espectacle que, combinat amb un patrocini potent, suposava una gran oportunitat per sacsejar el teleespectador de la somnolència de les tandes de missatges comercials de la televisió. Quan parlen d'un patrocini potent volen dir un ventall de tècniques diverses que s'escapen del pur espot i conserven, en canvi, el decisiu cop d'efecte característic de l'espectacle.

El patrocini d'una competició

Una d'aquestes tècniques, la més simple, és el pur patrocini dels partits d'una competició determinada, com és el cas de la Primera Divisió de la Lliga de Futbol espanyola sota els auspicis del Banco Bilbao Vizcaya Argentaria. El banc que presideix Francisco González ha compromès 60 milions d'euros per a tres temporades d'aquesta lliga, a la qual ara dóna nom. Per la seva part, el Banc de Santander paga pel patrocini de la Copa Libertadores de Latinoamèrica uns set

Ronaldinho en la presentació d'una marca de calçat esportiu. Obrint l'article, David Beckham al Camp Nou el 6 de desembre de 2003, durant el partit del Campionat de Lliga entre el Barcelona i el Real Madrid.

“Els futbolistes excepcionals reben un tractament emblemàtic i unes remuneracions envejables, només superades per les primes autoconcedides als directius de les grans institucions financeres”.

milions d'euros a l'any, almenys fins al 2012, quan finalitza el contracte vigent. El seu president, Emilio Botín, en el sorteig dels rivals que s'oposaren als sis equips argentins celebrat a Asunción, va explicar: “Quan em van dir que teníem l'oportunitat d'arribar a 1.500 milions de persones a onze països d'Amèrica no en vaig dubtar ni un moment”. És una nova aposta per l'espectacle, l'espectacle del futbol.

Sis grans marques patrocinen la UEFA Champions League: Heineken, Sony, Unicredit, MasterCard, PlayStation i Ford. No hem pogut esbrinar l'import d'aquest patrocini, però la UEFA estima els guanys que li produeix la Champions League 2007-2008 en la mòdica quantitat de 824,5 milions d'euros. L'espectacle s'ho val.

Grans interessos estan també implicats en els grans esdeveniments del futbol, com la Copa del Món. Per regla general un grup de dotze patrocinadors que produeixen diversos tipus de productes (des de la xocolata fins als automòbils) pacten amb la FIFA un cànon per poder anunciar i relacionar els seus articles en exclusiva amb aquest gran esdeveniment.

El patrocini de clubs i seleccions

Un altre camí del màrqueting del patrocini, i més assequible a algunes marques, és el patrocini de tota mena de clubs, tant dels importants globalment o nacionalment com dels que actuen en un àmbit regional o fins i tot local. Seria interminable la llista dels patrocinadors de clubs i el volum de facturació que aquesta tècnica de comunicació genera. En aquest punt volem cridar l'atenció d'un cas especial que genera un patrocini a l'inrevés. Ens referim al cas del patrocini del Club de Futbol Barcelona per part d'UNICEF. Quan una marca comercial patrocina un club de futbol paga pel dret de figurar en la samarreta dels futbolistes d'aquest club i per alguns altres drets que s'especifiquen en el contracte. En aquest patrocini del Barça és el club el que paga per poder portar el nom del patrocinador en la samarreta. Es considera una aportació solidària del club a benefici de tots els nens del món protegits per la UNICEF. Un gran èxit del Barça des d'un punt de vista de posicionament en el mercat ha estat assolir una filiació local (la ciutat de Barcelona), una identitat nacional (Catalunya) i una potenciació internacional (UNICEF) perquè el mercat és global i ha de competir amb tots els clubs del món (Copa de la Lliga de Campions, Mundialet de Clubs, etc.). És la fórmula de moda en el món dels negocis i una estratègia d'èxit per al futur: la perfecta combinació d'allò que és local amb allò que és global.

Algunes seleccions nacionals accepten igualment patrocinadors encara que juguen molts menys partits que els clubs. Per exemple, Nike patrocina l'equip de la selecció nacional de Brasil.

Els grans fabricants de mercaderia esportiva, des de samarretes fins a sabates passant per pantalonets, gorres, mitjons, raquetes, canelleres, cintes, guants, pals de golf, etc. es disputen el patrocini dels clubs i dels jugadors individuals. La importància del testimoniatge dels esportistes és especialment significatiu en aquest patrocini. És com si l'esportista que porta una peça del seu equipament d'una marca determinada vingués a dir: “Jo (que vosaltres ja sabeu que sóc un dels millors esportistes del món) he escollit aquesta marca perquè és la millor del mercat. Compreu-la”. Les tres grans marques en competició són: Nike (EUA), Reebok (EUA) i Adidas (Alemanya).

La competitivitat entre les empreses de productes esportius va comportar un desplaçament de poder vers els jugadors o esportistes que patrocinaven aquestes marques. Aquest poder suposa un augment de les seves remuneracions, ja extraordinàriament altes, i dels drets de traspàs que, sovint, els clubs no aconsegueixen gestionar si no és amb un gran endeutament. Tots els ingressos que el club pot esgarrapar acaben anant-se de seguida per l'aigüera dels grans traspàs i les remuneracions majestàtiques. Les conseqüències de l'acumulació d'una fama àmplia i intensa sobre la seva persona han fet que alguns futbolistes no hagin paït aquesta riquesa tan sobtada en diners i en celebritat i s'hagin esllavissat pel pendent del lleure nocturn i, fins i tot, de les drogues, i hagin deixat abandonades les seves obligacions com a professionals. Un fet lamentable.

La globalització i els nous sistemes de comunicació

Avui dia, sembla que la televisió és el dolent de la pel·lícula perquè potencia l'increment del negoci del futbol en un context de lliure mercat. Encara que es tracta d'un lliure mercat relatiu, ja que les grans sumes de diner que es mouen per comprar l'exclusiva d'una lliga nacional obliguen a la concentració dels licitadors i fa que només dos o tres grups a cada país tinguin capacitat per finançar les quantitats que permeten guanyar la subhasta. Fins al punt que la mateixa Comissió de la Unió Europea ha hagut d'intervenir alguna vegada per salvaguardar el seu sagrat principi de la lliure concurrència. Al començament del 2003, el diagnòstic de la Comissió Europea sobre el fet que la Premier League anglesa vengués els drets exclusius d'emis-

“S’ha trencat l’equilibri que hauria de presidir la relació de la cultura del futbol amb les aspiracions comercials i remuneratives de tot l’entramat”.

sió directa a un sol canal de televisió, la BSkyB, va ser que es tractava d’una forma de fixar el preu i atemptar contra la lliure concurrència.

Aquesta explosió de les possibilitats dels mitjans de comunicació de l’era digital, l’impuls que dona a l’esport i la fama que atorga a les seves primeres figures permet als experts de màrqueting i comunicadors publicitaris fagocitar els futbolistes per salvar les deficiències produïdes per la saturació de publicitat en la petita pantalla, per l’hàbit del *zapping* i de la falta de rigor dels audímetres. Ara aquests experts passen de l’espectacle dels partits a la icona del club i del mateix futbolista en un procés de comercialització del futbol sense precedents.

Els drets d’imatge dels jugadors

David Beckham, l’any 2004, quan encara era jugador del Real Madrid, va ser el futbolista més ben pagat del món. Va ingressar 22 milions d’euros (*France Football*), 11 dels quals van ser en concepte de publicitat i *merchandising*. Els drets d’imatge, és a dir, l’apropiació de la personalitat d’algú amb els exponents de la seva imatge, veu, nom i signatura, van començar a funcionar a consciència a partir de la temporada 2000-2001. El futbol és una indústria i el jugador és el seu producte estrella. Els futbolistes excepcionals reben un tractament emblemàtic i unes remuneracions envejables, només superades pels *bonus* autoconcedits als directius de les grans institucions financeres. No parlem dels fitxatges que es paguen per traspassar un jugador d’un club a l’altre, esmentem simplement el rècord de 94 milions d’euros que va pagar enguany el Real Madrid al Manchester United pel jugador estrella Cristiano Ronaldo. Naturalment el senyor Florentino Pérez, president amb reincidència dels madridistes, va adquirir el jugador perquè juga bé i pot reforçar poderosament l’equip, però també perquè amb els seus drets d’imatge pot produir uns guanys notables en concepte de *merchandising* i pot permetre al club accions comercials extraordinàries.

Fa relativament molt poc, els clubs no realitzaven accions comercials adreçades als seus socis o simpatitzants perquè el partit era el seu producte fonamental i les relacions amb els seus partidaris s’estimulaven gairebé exclusivament amb les actuacions sobre el terreny de joc. El club feia les vendes dels articles que no eren carnets o entrades com mig d’amagat i no treia profit de les seves infraestructures més que els dies de partit. Com hem dit abans, el lligam dels seguidors amb els seu club i viceversa era un vincle emocional. Això s’ha capgirat totalment. Els clubs han començat a reclutar experts en màrqueting per al seu estat major en comptes de contractar exjugadors que necessiten feina. Han creat veritables departa-

ments de màrqueting que reforcen la imatge de marca del club, recullen informació sobre les característiques dels seus aficionats i potencien les estratègies de *merchandising*. La imatge de marca del club és una baula d’identitat que agermana els seguidors i entredreix el cor de cada un d’ells. Una extensa base de simpatitzants és molt interessant per als possibles patrocinadors del club. A més a més, produeix una gran rendibilitat gràcies a una millor explotació de les entrades de l’estadi (per exemple, la venda del seient lliure als socis i consumidors del Barça), de l’aprofitament d’algunes infraestructures (com el Museu del Barça, el més visitat de Catalunya), de l’explotació de productes i serveis aliens (per exemple, la targeta de crèdit amb el nom del club), etc. Generalment els clubs amb més èxit de resultats i amb més atractiu internacional són els que tenen una base d’aficionats més nombrosa i més possibilitats de comercialització.

Els drets d’imatge són un tema jurídic que planteja molts dubtes i conflictes. Corresponen al jugador o són patrimoni del club, per exemple? Fins on arriben aquests drets? Es pot prohibir en nom seu que una televisió doni notícies o imatges no autoritzades pel jugador? Pot negar un club l’entrada de les càmeres de televisió per gravar no el partit sencer, sinó alguns fragments per acompanyar les notícies de l’actualitat esportiva? L’únic criteri general vàlid és que predomina la voluntat de les parts, això en el benentès que hi hagi un contracte pel mig.

Va arribar un moment que els grans clubs, quan van prendre consciència de la importància dels drets d’imatge, van crear el seu propi departament per perseguir els fabricants de *merchandising* pirates. A Anglaterra, l’Arsenal va ser el primer que va registrar la seva marca; molts d’altres l’han seguit per tot el món. Però malgrat totes aquestes preven- cions, les discussions sobre drets d’imatge proliferen.

L’any 2000, els drets d’imatge van ser determinants, per exemple, en el conflictiu traspàs de Lluís Figo del Barça al Real Madrid per 61 milions d’euros. Una clàusula de cessió dels drets d’imatge, *merchandising* i *licensing* del jugador al club comprador va fer que el traspàs es realitzés amb tots els pronunciaments favorables. A l’any següent una circumstància semblant va fer possible que el club madrileny comprés Zidane al Juventus per 76 milions d’euros, i aquest contracte es convertís en el fitxatge més car de la història. El 2002 el Madrid va tornar a comprar amb la ment posada en la rendibilitat per *merchandising* que pot treure d’un jugador. Va ser el cas de Ronaldo Luis Nazário de Lima, que va ser traspasat de l’Inter al Madrid per 41 milions d’euros. Totes aquestes transaccions permeten al club comprador capitalitzar el valor comercial de les noves adquisicions, especialment la venda

© Albert Armengol

Imatges d'esportistes famosos serveixen de reclam publicitari als finestrals d'El Corte Inglés, a l'antic edifici de Can Jorba del Portal de l'Àngel barceloní.

de samarretes que porten el nom d'algun d'aquests tres jugadors. No és gens d'estranyar, doncs, que l'any 2001 el Real Madrid vengués més samarretes que qualsevol altre club de la zona europea, amb una facturació que superava els 44 milions d'euros.

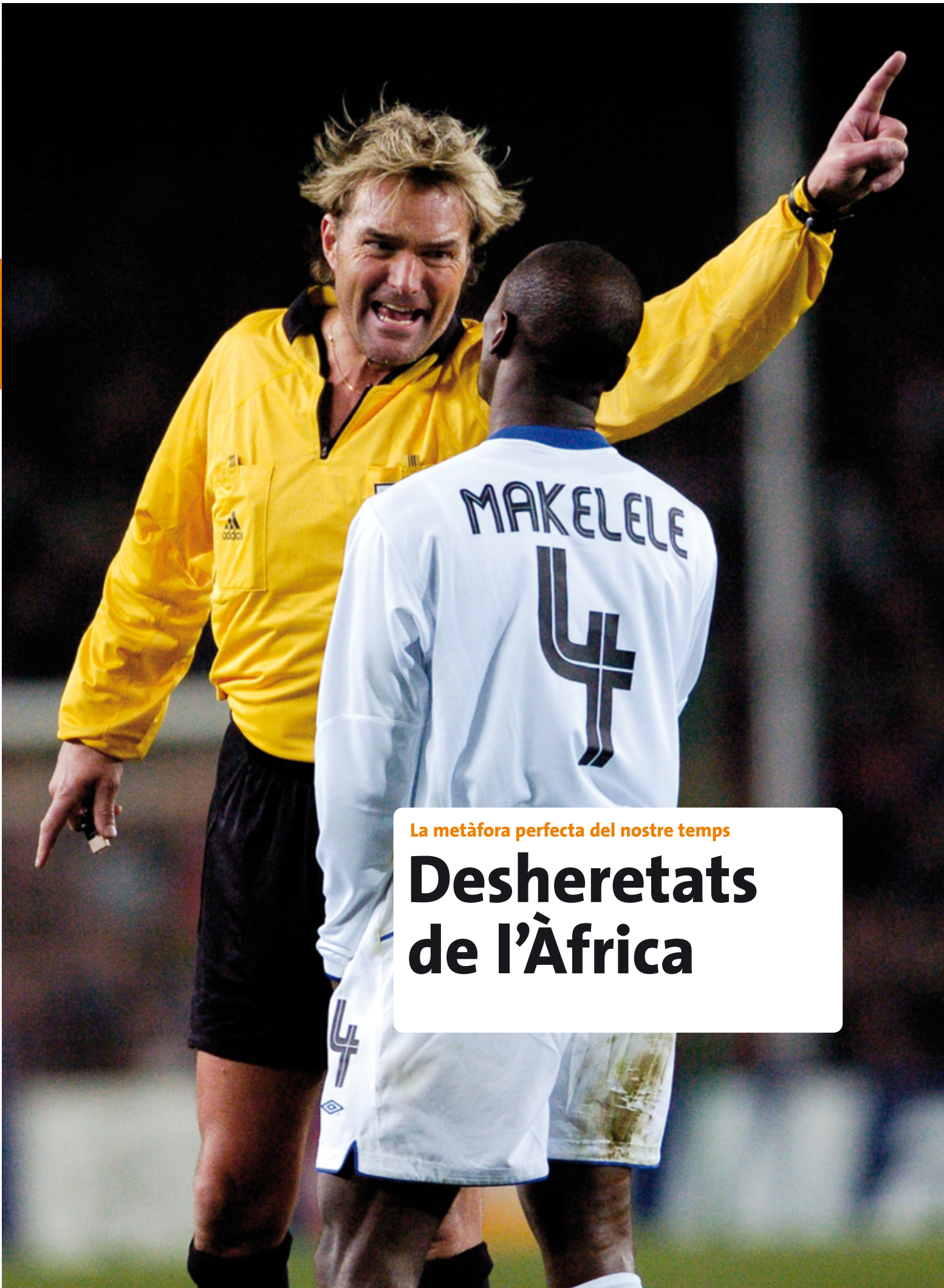
"Merchandising" i "licensing" futbolístic

Cal aclarir una qüestió de lèxic que, als que ja sumem uns quants anys, sovint ens sorprèn. En els manuals de màrqueting de la nostra joventut, el *merchandising* era el conjunt de tècniques que s'utilitzaven per treure rendibilitat al punt de venda. Ens parlaven, entre d'altres coses, de la botiga, la secció, el lineal, la gestió i rotació d'estocs, les ràtios de rendibilitat i l'animació de la botiga. Avui, si més no quan es parla d'algun esport, tots entenem per *merchandising* els drets de creació, fabricació i venda d'alguna peça de l'equipament de l'esportista amb el seu nom o el del club. Cent setze clubs de les sis principals lligues europees de futbol (França, Anglaterra, Alemanya, Itàlia, Espanya i Holanda) ingressen anualment per aquest concepte 615 milions d'euros. El 65% correspon a la venda de samarretes (*European Football Merchandising Report 2008*). El Barça és l'únic d'aquests clubs europeus a qui compren els seus productes aficionats dels sis països. I el potencial de creixement del *merchandising* és enorme.

El *licensing* consisteix a cedir temporalment a tercers el dret d'usar una marca d'un club molt reconegut (Manchester United, Barcelona, Milan, etc.) per a un article o producte determinat (colònies, vestits, begudes, articles alimentaris,

etc.) Les xifres que es mouen en aquest capítol són també importants, però no tant com les de *merchandising*.

El futbol és, per als entusiastes, un joc meravellós. Però no sabem si aquest espectacle podria ser tan meravellós si alhora no fos un negoci tan insultant. Al llarg d'aquest article han aparegut prou dades crematístiques per posar els pèls de punta. No volem fer demagògia, parlant del sou d'un mileurista o d'un obrer, però és evident que s'ha trencat l'equilibri que en principi hauria de presidir la relació de la cultura significativa del futbol amb les aspiracions comercials i remuneratives de tot l'entramat de clubs, seleccions nacionals, jugadors, agents, federacions, fabricants de productes esportius, plataformes de comunicació, etc. No sabem com es podria tallar aquest nus gordià que fa que, com més paguen les plataformes televisives per retransmetre els partits de futbol, més demanen les megaestrelles, en una autèntica espiral de l'absurd, sense que ni tan sols la crisi econòmica alleugereixi ni els seus fixatges ni les seves remuneracions ni els seus honoraris per patrocini, *merchandising* o *licensing*. No voldríem que es perdés aquest espectacle de tan gran bellesa, però sincerament ens avergonyim de col·laborar en aquest negoci pagant l'abonament com a socis del club dels nostres anhels o sent una unitat més de les audiències televisives que el lubrifiquen. **M**

La metàfora perfecta del nostre temps

Desheretats de l'Àfrica

Qui es fixi en la història dels futbolistes que han desembarcat a Europa voldrà veure-hi herois. Però és una història plena de misèria, en l'origen dels jugadors i en la pròpia biografia de la relació que han mantingut amb aquesta il·lusió de ser els més grans del món.

Córrer com a negres per viure com a blancs

Text **Juan Cruz** Periodista

Quan el camerunès Samuel Eto'o va celebrar corrent com un boig el gol que va marcar al Real Madrid el maig de 2003 vestit de jugador del Mallorca estava, de fet, esgrimint una frase que és seva i que forma part de la seva més que comprensible manera d'entendre la competició, que per a ell és la vida:

–Corro com un negre per viure com un blanc.

Eto'o és un emblema dels desheretats de l'Àfrica, legions de nois que creuen que la terra promesa és un camp de gespa europeu en el qual ells poden desembocar gràcies a la pastera que avui constitueix el món del futbol. Els veus allà, jugant en fanguers, buscant draps per fer pilotes, humils i orgullosos, marcant gols o parant-ne, com si la vida fos una competició que ells ja han guanyat. Són herois, però encara són nens. Es creuen els guanyadors d'un univers que encara no coneixen, en el qual domina la llum sobre les tenebres. I des de les tenebres la busquen.

Però el futbol és despietat i t'atreu o et destrueix, tant si ets negre com si ets blanc, en funció dels interessos dels equips, que algunes vegades coincideixen amb els interessos dels aficionats; t'aplaudeixen quan guanyes, t'insulten quan perds. El futbol és la vida, i és tremend contemplar des de la glòria l'abisme de la derrota, perquè mirar a l'inrevés no només dona sensació de buit, sinó que fa basarda. Et volen o no et volen. T'accepten o et destrueixen, i el futbol és molt cruel quan destrueix. Agafa diamants en brut i els converteix, perquè potser la genètica del futbol té aquests comportaments, en pedres i prou, o en pedres glorioses. Però, quan passa el temps, ni tan sols es manté l'or. T'arraconen, busquen en la teva història la raó del menyspreu i et fan suplent o no, no serveixes, ja has donat el que havies de donar i, tot i que encara siguis un nano, ja ets una deixalla. És la carrera més ràpida de l'univers, en la qual es compleix el dictat de Marx, l'humorista: vaig del no-res a la més absoluta de les misèries. No sempre és així, però els exemples abunden en aquell sentit.

Un dia jo mirava amb uns amics un Madrid-Barça a l'estadi Santiago Bernabeu. El camp rugia de passió blanca, i allí, empetitit, hi havia aquest aficionat culer, mostrant de tant en tant el seu entusiasme perquè aleshores jugava Luis Enrique,

i era una glòria veure com irritava els apassionats del Madrid aquest asturià que havia estat, amb glòria, de la seva plantilla. L'insult de llavors contra els futbolistes del Barça encara es recorda, perquè sonava bé, i deia una barbaritat. Cridaven com si l'insult formés part de la genètica del futbol, i aquells senyors, que segurament l'endemà anirien amb corbata i jaqueta a l'oficina, no se n'estaven gens ni mica d'escriu, cosa que feien alhora contra un munt de gent, els parents de tots dos insultats. Deien:

–¡¡Luis Enrique, tu padre es Amunike!!

Amunike era un futbolista africà molt prometedor; el Barça el va alinejar, el va arraconar, va tornar, es va lesionar i va viure la humilitat de la derrota com un oblidat del futbol, un que es va servir d'aquesta pastera fins que la directiva el va anihilar en l'ostracisme.

En aquell moment, al Bernabeu, servia per insultar amb un rodolí:

–¡¡Luis Enrique, tu padre es Amunike!!

Vaig tocar l'espatlla d'un dels homes que insultaven, el qual em va mirar, ja amb més cara d'oficinista. Li vaig dir:

–Mire usted, Luis Enrique es pariente mío...

Aleshores l'home va patir un procés de reflexió, i això en un camp de futbol és com si es produís un tro. Fins que la revelació el va portar a una altra banda i va dirigir els seus insults cap a Rivaldo o qualsevol dels altres... I, és clar, jo no podia continuar buscant-me parentius...

Amunike va néixer el 1970 a Nigèria. Va jugar al seu país, a l'Sporting de Lisboa, al Barça... Pertany a una de les millors generacions de futbolistes africans, però el recordem per aquest insult i perquè va anunciar un cotxe especial per a treballs agrícoles.

El 2004 va ser escollit millor jugador de l'Àfrica, i es va retirar; va guanyar ors, copes, plates, lligues..., tot el que va tenir a l'abast va ser matèria de triomf, fins que la derrota el va anar a veure i el va arrossegar als abismes del futbol. Un dia, quan es va lesionar, el Barça el va arraconar en la seva plantilla, el va disposar entre les seves despulles i el va convertir en part de la mitologia dels desheretats del futbol, els que haurien estat

© Alex Livesey / Getty Images

grandiosos però es van convertir en ferralla humana. Havia vist la llum en sortir de l'Àfrica, però aquesta llum seria engegadora, una il·lusió que duraria uns anys, com la llum de què parlava Lewis Carroll, l'autor d'*Alicia al país de les meravelles*: "M'agradaria veure de quin color és la llum d'una espelma quan està apagada". Amunike la va veure, ben aviat.

Hauria passat el mateix si no hagués estat africà? Si hagués estat blanc, hauria succeït el mateix? Potser sí; el racisme va funcionar més en els espectadors que en el club, encara que hom acusi el Real Madrid de desviar un dels seus migcampistes de més èxit, Makelele, perquè no s'adeia prou amb l'estètica de l'equip. És probable que sigui una llegenda urbana, però en futbol gairebé tot el que és llegendari ha estat veritat...

El cas d'Amunike avui dia és potser el més representatiu del que significa el somni del futbol per a multitud de nois africans, que arriben a la terra promesa i es troben aviat davant les conseqüències del que el mercat fa encara amb les seves ansietats. Aquest nigerià simpàtic el nom del qual usaven els aficionats del Real Madrid per tractar d'insultar Luis Enrique va acabar fent anuncis per a Renault, moment en què va despuntar de nou la seva popularitat, però per uns altres mitjans. Amunike ja estava amortitzat fins i tot per al món de les anècdotes.

Eto'o és una excepció, com el seu germà de l'Espanyol, Kameni, o com Keita... Però li va costar; el seu paper no era el d'aquella tarda a l'estadi Bernabeu, quan va marcar al Real Madrid i va tractar d'avergonyir (i ho va aconseguir) la directiva blanca, que l'havia rebutjat. Va ser una venjança, una manera de dir: "Vaig venir, no em vau voler, torno a ser aquí, avergonyiu-vos". És una actitud que Eto'o va utilitzar contra el Madrid, però no només és això. Va ser el seu emblema: va reaccionar així, amb rancúnia, quan l'escridassaven com si acabés

de sortir del regne de les mones, i, segons el meu parer, va fer bé quan va fer el gest d'anar-se'n del camp aquella vegada que els crits dels energúmens el van indignar a ell i ens van indignar a molts una tarda infausta i racista de Saragossa.

En l'origen de l'eufòria i posterior susceptibilitat d'Eto'o (un veritable destorb al vestidor del Barça, i suposo que en qualsevol vestidor) hi ha la seva història amb el Real Madrid i en el Real Madrid. Samuel és un prototip del jugador que ve de l'Àfrica, amb pastera o no, desembarca humilment i el porten a aprendre, per comprovar si les condicions que mostra no són només imaginacions dels qui l'han comprat. La història d'aquest tipus de futbolistes no difereix, en general, de la d'altres que vénen d'altres colors i d'altres hemisferis; ara parlem amb admiració del que li va passar a Messi a la Masia del Barça, però si es rebobina una mica es pot recordar un instant en què la directiva blaugrana es va oblidar d'emplenar la fitxa de l'escarransit futbolista de Rosario (Argentina) que havia estat observat per un cercapromeses quan era un nen que no creixia. La junta del Barça es va pensar que no creixeria mai, en cap sentit, i el va repescar tan sols quan va veure que la seva relació amb ell i amb el seu entorn familiar es posava negra.

Eto'o podia haver tingut un ingrés de luxe, però el van fer patir fins que finalment va poder presumir del que és, un dels futbolistes més complets que ha tingut el futbol espanyol, una taula de salvació del Barça. Un atleta que va jugar amb la seva melindrositat i amb els seus egos esvalotats, fins que Pep Guardiola, amb bon criteri, va dictaminar que ja estava bé de fer girar l'equip entorn d'un ego, per molt resolutiu que fos.

Però això és una altra història. El cert és que Eto'o va venir quan encara era gairebé un nen –tenia quinze anys– des de l'UCB Douala del Camerun i el 1996 va fitxar per a l'equip

© Pere Virgili

filial del Real Madrid. Aquí va començar a batzegades, fins que el Real Madrid B va caure en la desgràcia de la Segona B i ell se'n va anar, cedit, al Leganés. Dos anys més tard el va repescar la primera plantilla, que el va usar davant de l'Espanyol, precisament el club on se'n va anar després, rebotat una altra vegada des de l'altura de la indiferència dels qui encara no sentien per ell res més que una curiositat que ell creia que era un interès disfressat de mensypreu. Va desembarcar a Madrid, en un dels millors equips del món, que, a més, sovint va ser el millor, i això era complir un somni que a aquesta edat és gairebé tocar el cel amb les mans. El cel era la gespa, a la qual s'apropava després de jugar en els humils territoris del difícil Edèn de l'Àfrica.

Anar al Madrid era per a Eto'o, i per a qualsevol, com anar a una catedral, a rebre un baptisme que ja et marca per sempre. Era un destí daurat, al qual arribava com van arribar-hi molts altres jugadors d'Amèrica i d'Europa, i també de l'Àfrica. En el passat del futbol, de l'Àfrica n'arribaven pocs; un d'ells, Ben Barek, va venir del Marroc, més al nord que Eto'o, i es va convertir en un emblema de l'Atlètic de Madrid. Del Brasil va arribar Didi, per exemple, que es va convertir en un artista malenconiós del Madrid de principis dels seixanta, i van anar venint negres que van ser clau en alineacions històriques. Però el cas d'Eto'o va posar en primer pla les misèries i les desgràcies que esperen als futbolistes quan no saben que no tot són flors i violes, si més no el que creix a la gespa dels camps.

El seu cas podia haver estat semblant al de Makelele, però a Makelele el diluvi de la desil·lusió li va arribar més tard, quan ja era una estrella i el Madrid va decidir que sortís del seu firmament. Era un home simpàtic, que triomfava en societat i que triomfava al camp. Era una mena d'Iniesta del Barça, o de Xavi; recorria el camp amb una enorme saviesa i

era un perill latent per a tots els davanters i per als defensors. Una seguretat tremenda, un atleta, com Eto'o. Li deien Anaconda, un adjectiu que revela les seves qualitats com si fos una radiografia. Va néixer a Kinshasa, Congo, i se'n va anar a París quan era un nen, però a dins portava l'energia africana que després va regalar, a bon preu, en equips importants. Va jugar a l'Olympique i al Celta, i l'any 2000 va canviar de mil·lenni i de samarreta i se'n va anar al Madrid. Era un futbolista guanyador, i ningú no va entendre que tres anys més tard la directiva blanca el posés a les mans del Chelsea, que li va treure un rendiment extraordinari.

Africà o no, francès o africà, el cert és que Makelele va tenir la mateixa reacció que Eto'o, amb algunes diferències. De caràcter molt més assossegat (fora del camp), tenia un desig (potser natural) de revenja, i contra el Madrid va jugar alguns dels seus millors partits. Eto'o ho va celebrar, a més; estimant com estima (potser més que a cap altre equip) el Real Madrid, en el qual es va fer a empentes i rodolons, Eto'o va utilitzar el trampolí del Barça, que li va donar tanta estabilitat i tanta fama, per renyar els seus antics amos. Eto'o no es va resignar mai a abandonar la samarreta blanca, va anhelar tornar al Bernabeu vestit d'aquest color i la seva decepció va ser immensa quan el Mallorca el va posar en el mercat i el Madrid el va menysprear per tercera o quarta vegada.

Els seus crits contra l'equip blanc ja formen part de la llegenda; sobretot, perquè no es diu el que se sap en privat: que si hi ha cap equip a la Terra pel qual ell senti preocupació i també admiració, aquest equip és el Real Madrid. Diuen els que el coneixen bé que el primer equip pels resultats del qual pregunta (i preguntava també quan jugava al Barça) és el Real Madrid. Aquesta relació amor-odi l'alimenta com un dels símbols de la seva gran passió, o única, que és la passió pel futbol.

A la imatge de l'esquerra, nens d'un poble proper a Rorke's Drift, a la província de Natal a Sud-àfrica, juguen un partit de futbol (juliol de 2009).

Sobre aquestes línies, Samuel Eto'o celebra un gol amb Leo Messi en un partit de lliga del Barça davant l'Atlètic de Madrid, al Camp Nou (abril de 2008).

Obrint l'article, i també al camp blaugrana, l'àrbitre suec Anders Frisk s'adreça al futbolista congolès Claude Makelele en un partit de vuitens de final de la Champions League entre Barça i Chelsea (febrer de 2005).

© Pere Virgili

L'afició madridista va utilitzar el nom del jugador nigerià Amunike com un insult contra Luis Enrique quan va passar del Real Madrid al FC Barcelona. En la foto, aquest jugador rep l'agraïment dels aficionats culers, l'abril de 2004, el dia del seu darrer partit com a professional i que enfrontava el Barça amb el Racing de Santander al Camp Nou.

Eto'o és un privilegiat, algú que ha fet el cim amb èxit. Però és cert que el flux ha estat extraordinari; el futbol ha servit per convertir l'Àfrica en un planter d'emigrants humils o de luxe, tots atrets per la mecànica de vegades diabòlica del futbol. Però Eto'o segurament va arribar en un mal moment. Va entrar al planter de l'equip blanc, el van posar a prova i, quan semblava disposat a explotar com el futbolista que després arribaria a ser, el Real Madrid el va cedir al Mallorca. Allí, entre Luis Aragonés i el seu geni, Eto'o es va convertir en un dels davanters més aguerrits i resolutius de la lliga espanyola. Aquell vespre davant el Real Madrid Eto'o ja era qui seria després, però el Madrid el continuava rebutjant. Quan va marcar el tercer gol del Mallorca davant del que hauria d'haver estat el seu equip, va passejar el seu orgull com un posseït, es va treure la samarreta, va recórrer la banda i es va posar a gesticular davant d'una avergonyida llotja madridista.

Va ser un gest de venjança, i no seria l'únic que el Madrid percebria del seu futbolista fallit. Quan, ja en el Barça, aquest equip va guanyar la que seria la primera Lliga barcelonista d'Eto'o, va cridar aquella famosa jaculatória per la qual va haver de demanar disculpes:

—¡Madrid, cabrón, saluda al campeón!

La falta d'assossec d'Eto'o potser és un crit que compendia tots els que, més humils que ell, haurien volgut donar els qui es van quedar a l'estacada, al Real Madrid, al Barça o en altres equips més modestos. Amunike és un cas, d'això, i n'hi ha hagut d'altres. Pablo Iván ha escrit sobre el cas Dungani Fusani, que dona nom a una de les metàfores més cruels del tràfic de futbolistes d'un sol ús: "Dungani Fusani, un noi de catorze anys nascut a Costa d'Ivori, va ser qui va posar nom i cognom al tràfic de nois africans a Itàlia. Detectat a Abidjan per un agent italià, aquest noi va ingressar a Itàlia al juliol de 1999 sense complir cap tràmit d'immigració i va ser dipositat

en les categories inferiors de l'Arezzo, equip de la sèrie C-1, que funciona com una filial del Milà. Allí, sense rebre tan sols el viàtic, realitzava una sèrie d'entrenament vespertina com a única activitat. No anava a col·legi, ni aprenia l'idioma. L'allotjament que li proveïa el seu intermediari distava de ser l'ideal; dormia al soterrani d'un restaurant d'un amic. Un dia de setembre, tip d'aquesta *presó*, Dungani va fugir. El noi va ser trobat un mes després dormint a sota d'un pont. Segons els agents policials que el van trobar, no podran oblidar mai la desesperació reflectida en la mirada de Dungani.

Aquesta és la història; d'altres van néixer per a la glòria, enmig hi ha la desesperació de la vida. N'hi ha que, com Seydou Keita, estrella del Barça, van entrar amb més bon peu que Eto'o, encara que aquest hagi sortit d'Espanya enmig de les controvèrsies de la glòria. Keita és un cas especial, perquè, tot i ser potser (amb Alves) el fitxatge més rendible del Barça de Guardiola, ha deixat al club exempt de mals de cap davant els capritxos dels grans futbolistes. És de Bamako (Mali), i és molt jove, com Eto'o; ara té 29 anys, però va començar sent molt més madur que el seu col·lega camerunès. Al camp aquesta expressió ha pres carta de naturalització, i Keita és avui dia un dels futbolistes africans (o de qualsevol lloc) que mantenen en els estadis una reputació que infon respecte.

Kameni, camerunès, a qui Eto'o sempre va distingir amb el seu padrinatge (o amb *germanatge*; en tot cas, de germà gran), és un altre exemple de ràbia i de capacitat de superació, en les dificultats que la lliga espanyola li va imposar. Els anys vuitanta ja era un dels millors porters de l'Àfrica i del món, i en ell s'hi va fixar l'Espanyol de Barcelona. Va venir per molt pocs diners, com si l'haguessin adquirit en una barca o en una pastera, però va anar creixent en estima fins a convertir-se en el baluard de l'Espanyol. Al contrari que Eto'o o que Keita, el seu geni, o la seva ràbia, s'han vist al camp; a Kameni el van escri-

“Els futbolistes africans són legió; vénen amb avió, amb vaixell o amb pastera, i aquí, en aquestes costes del món promès, hi ha les seves llums de Bríndisi”.

dassar com a Eto'o, el van insultar pel seu color; l'insult fàcil dels camps d'Espanya, on el racisme impera encara en algunes zones com la reliquia de l'actitud més menyspreable. Però ell no ha respost com el seu paísà; en la història de l'Espanyol està fixat com una llegenda, i en la història de les porteries el seu geni no ha pogut ser superat a l'Àfrica, on és considerat el millor porter de la seva història.

Albirar les llums de Bríndisi

El futbol sempre ha estat una bona pastera, o una pastera, simplement. Els que avui es fixin en la història dels futbolistes que han desembarcat a Europa des de qualsevol lloc, voldran veure-hi herois, però en la major part dels casos, els que no es coneixen, a més d'heroisme hi ha misèria en l'origen dels jugadors i en la pròpia biografia de la relació que han mantingut amb la il·lusió, que de vegades es queda intacta, de ser els més grans del món. En Eto'o, al cap d'anys de pensar que era un consentit, he arribat a veure-hi un símbol de la rebel·lia pel tracte que es reserva als que encara no han arribat a conèixer la glòria i no hi arribaran mai. El cas Dugani és emblemàtic: representa els que han volgut venir i no hi han arribat mai i els que van venir i es van quedar a les portes.

Juan Cueto explica que, fa uns anys, quan els albanesos van arribar de cop a les portes d'Itàlia, esperant de ser rebuts com a immigrants, un d'aquells frustrats viatgers que van ser acomiadats de mala manera va pronunciar una frase bella que ha esdevingut cèlebre. Quan ja s'anava allunyant de les costes que va voler abastar, va declarar davant uns micròfons:

–Tant és; ja he vist les llums de Bríndisi.

Al Camerun, a Mali, a Nigèria, a les terres d'Eto'o, de Keita, de Makelele, hi ha molts nois que avui s'entrenen amb pilotes de drap, com vam fer nosaltres en la infància dels barrancs i els camins i els patis escolars, somiant amb un futur que viatja amb pastera i desemboca a la gespa lluminosa dels estadis que veuen a la televisió. De moment, per a ells aquestes són les llums de Bríndisi, la utopia per a la qual viuen, no sols com una ambició vital, sinó, la majoria de les vegades, com una manera de supervivència.

Quan el Barça va prescindir d'Amunike, aquest va trobar empara en la publicitat d'automòbils; la seva estada a la terra estava relacionada amb el futbol, però la mesquinesa dels camps i de les directives el va derivar cap a quelcom que no tenia a veure ni amb la seva ambició ni amb el seu geni. De vegades es demana dels futbolistes, joves o madurs, resistència davant l'adversitat, com si haguessin vingut a la terra (o a la gespa) amb el rosari a la mà, resignats; i hi han vingut a guanyar. Una derrota, és a dir, un desdeny, es paga després amb l'ostracisme o amb la ràbia; Amunike es va anar apagant com a futbolista, només va poder treure el cap per anunciar la

Renault Kangoo. Ara que ho penso millor, aquell Eto'o que no va poder brillar al Madrid i va barallar-se amb Ronaldinho per ser algú al Barcelona, consentit per uns i detestat per uns altres, em sembla un símbol de qui va triomfar malgrat tot i després es va prendre la seva venjança.

La seva última temporada al Barça va ser un exemple molt clar d'aquesta actitud: com si representés la rancúnia d'altres, va lluir la bandera del seu orgull contra Guardiola i contra tots; però ell no volia, en el fons, que la venjança tingués noms propis. Era una mena de Capitán Trueno de la negritud, dels qui havien vingut en condicions fosques i trobaven la llum de Bríndisi, però creien que brillaven més que aquella mateixa llum.

Fa dos anys, quan la seva relació amb el Barça ja era conflictiva, algú que coneixia Eto'o a Mallorca i sabia de les seves anades i vingudes em va explicar que va preguntar al seu fill, tot just entrar a casa, per a un aniversari del noi:

–Com ha quedat el Madrid?

És probable que el seu desig íntim fos el que em van dir: ell volia que guanyés el Madrid, és el seu equip. I no m'estranya. Les seves llums de Bríndisi van ser les del Bernabeu. El que va passar després d'aquest enlluernament és en la història dels seus desenganys, però al seu cor segur que queda el que va veure per primera vegada. I la seva incomoditat al Barça, aquesta manca de *feeling* de què va parlar Guardiola al final de l'última temporada del jugador en l'equip blaugrana, amaga aquesta íntima militància de la qual no es va poder desposseir mai.

És un símbol. I és una metàfora que ell va concentrar en una frase també rabiosa que queda com una pancarta del que senten els que representen el futbol que prové de la calor de l'Àfrica:

Correré com un negre per viure com un blanc.

Manuel Vázquez Montalbán deia que “de totes les religions dissenyades en el segle XX, la més poderosa és l'esport, i molt especialment el futbol, a Europa, l'Amèrica Llatina, part de l'Àfrica i Àsia”. Això ho va escriure el mestre a l'agost de 2002. En els set anys que han passat s'ha produït un gir que ara és en la religió universal del futbol: els futbolistes africans són legió; vénen amb avió, amb vaixell o amb pastera, però vénen volant: aquí, en aquestes costes del món promès, hi ha les seves llums de Bríndisi, i els portaestendards són aquí, Eto'o, Kameni, Keita... El futbol ja és de tots els colors; qui no vulgui veure-ho no sap ni de religió ni de futbol, i aquesta és una religió que s'aprèn aviat perquè només té un manament: guanyar per sobreviure. Ho sap Eto'o, per això s'enfada tant i per això corre: per venjar-se, per dir-nos on és la bandera que va portar. La bandera de vèncer, que encara és sinònim de córrer com un negre per viure com un blanc. ①

Propostes / respostes

Antonio Gómez Rufo es pregunta per què s'ha universalitzat el futbol fins a arribar a ser considerat com quelcom més que un simple joc. Deien que només era un joc, i l'autor argumenta que no és així. Rosa Regàs explica, a partir de vivències personals, el sentiment col·lectiu que desperta el futbol i constata que l'afició per aquest esport no canvia, tot i el pas dels anys. Finalment, Juan Villoro reflexiona sobre la discutida figura dels àrbitres, per concloure que en el camp no tots es troben en igualtat de condicions: els futbolistes juguen a ser déus i els jutges juguen a ser homes.

I deien que només era un joc...

Text **Antonio Gómez Rufo** Escriptor

El futbol, que va néixer com a joc recreatiu, ha assolit una dimensió només comparable a la música o, en un altre ordre de coses, a la guerra. Es tracta, en fi, d'activitats humanes les peripècies de les quals són seguides pels habitants dels cinc continents amb un instint molt similar, encara que tinguin pautes culturals, maneres de pensar i creences ben diferents. Un fenomen així té poca explicació, tot i que se n'hagin donat moltes. Però d'una cosa no hi ha dubte: si Sòcrates, Kant, Hegel o Engels visquessin en els nostres dies, estudiarien els dos fenòmens de masses més universals: la televisió i el futbol. Reflexionar-hi, per tant, no és un ofici de ximplers ni d'ignorants, com queda bé d'expressar en aquests cercles intel·lectuals tan passats de moda, sinó una obligació més de qualsevol pensador del nostre temps que no visqui al marge de la societat.

El futbol és un joc, com també són un joc els escacs, però la seva transcendència és molt més gran. I l'exemple dels escacs no és casual. Qualsevol que entengui les característiques del joc del futbol comprendrà que té tant de tàctica com d'estratègia, d'anticipació com de percepció, de matemàtiques com de física. Als escacs es guanyen les partides amb la captura del rei; en el futbol, amb la possessió de la dama en joc. En tots dos casos metafòricament, és clar: ni es derroca cap regne ni es posseeix cap dama en el futbol. Però alguna cosa d'això hi ha en la memòria inconscient ancestral de l'home (sobretot de l'home) perquè tots dos siguin jocs de conquesta en els quals sembla que es juguin l'honra de debò.

Després en parlarem. De moment, però, convé anteposar a qualsevol altra afirmació dues realitats difícils de rebatre. La primera és que tots els espanyols són seguidors del Real Madrid. La segona és que, quan es parla de futbol al nostre país, és impossible fer-ho amb solvència si no figura el Real Madrid com a punt de referència intel·lectual. I abans que tots els llops comencin a udolar i aquestes línies a engrossir la voluminosa paperassa llençada a la paperera, aclariré les dues afirmacions anteriors.

Deia que a tot Espanya, i en molts altres llocs, tothom és del Real Madrid. Tant és que parlem d'andalusos, castellans, bascos, gallecs, catalans, murcians o naturals de Peñagrande de Bracamonte. Tots són (som) seguidors del Real Madrid. L'únic matis, anecdòtic, és que els uns són madridistes i els altres antimadridistes. Al Madrid se'l pot venerar, admirar, odiar o avorrir, però l'única veritat és que no deixa indiferent a ningú (i

encara menys als qui aixequen la veu per assegurar que a ells sí). Milers de fets ho corroboren, i el més significatiu és que si un diari esportiu de Barcelona informa sobre una derrota futbolística del Barça, no s'absté mai de subtitular-la amb el fet que el Madrid també ha perdut (en el cas que sigui així), com si això fos un bàlsam. I és que ho és! Tanmateix, poques vegades s'accepta que els seguidors del Real Madrid no som antibarcelonistes, ni antiatlètics, ni anti-cap equip. En el millor dels casos (cosa gens infreqüent), a qui critiquem amb raó o sense és al nostre propi equip, del qual esperem tant (perquè l'estimem tant) que no ens fixem en ningú més. I si ens hi fixem, com s'ha demostrat mil vegades, és per aplaudir el bon joc del rival. Molts equips contraris han sortit ovacionats de l'Estadi Bernabeu, incloent-hi l'"etern rival", el Barça. És pot imaginar res d'igual al Camp Nou? No, perquè el Madrid no té enemics, només rivals esportius.

De totes maneres, a ningú no li hauria d'estranyar tot el que s'ha dit fins ara. La realitat és tossuda i, sigui quina sigui la interpretació històrica, els fets i els títols ens diuen que el Real Madrid és el millor club de futbol del món. Amb les seves èpoques bones i dolentes, com és natural en la vida de qualsevol ésser o entitat, però el balanç és irrefutable: el millor club de futbol de la història del futbol.

La segona afirmació és tan indiscutible des del punt de vista argumental com la primera. Si en pensar en París ens ve a la ment la Torre Eiffel; en pensar en València, les Falles; en pensar en Burgos, el formatge; en pensar en Sicília, la màfia; en pensar en Manhattan, Woody Allen, i en pensar en Madrid, les obres, en pensar en futbol el primer que ens ve a la ment és el Real Madrid. Qualsevol discussió sobre aspectes futbolístics té una referència intel·lectual, abans o després: el Madrid. Potser és així perquè els mitjans de comunicació esbomben qualsevol insignificança sobre el club com si tingués interès o importància de debò; però el cas és que és així, de manera que un gol anul·lat, un penal, un canvi d'entrenador o un campionat es jutgen i valoren depenent de la implicació que tingui el Madrid en el cas en qüestió o en un altre de similar. I això és així tot i que la majoria dels mitjans formen part d'aquest nucli de seguidors del Real Madrid als quals es podria classificar d'antimadridistes. Però les audiències són les audiències, el mercat és el mercat i, per sostenir nivells d'interès, el Madrid és un element insubstituïble. I, si ho és, deu ser per algun motiu.

No es pot argumentar que el Real Madrid va ser l'equip del règim franquista, com si el fet que l'Atlètic de Madrid fos l'equip de l'Aviació Espanyola o el Barça l'equip de la burgesia catalana més protegida pel franquisme facilités els èxits en tots i cadascun dels països del món, al marge de qualsevol component ideològic. I si s'accepta aquesta bestiesa, una veritable aberració per a la intel·ligència, hauríem de concloure que el Barça de l'any passat va guanyar tres títols perquè el president del Govern d'Espanya és seguidor de l'equip blaugrana. Una cosa és que es produeixin favoritismes esporàdics (com no clausurar mai el Camp Nou tot i ser suspès pel Comitè de Competició) o que es passin per alt algunes accions (com demostrar a Di Stefano que el seu equip era el Madrid, que no el confonguessin; com han fet amb Iniesta, d'Albacete). Però res diferent del joc i de la regularitat (i també dels diners, naturalment) no ha fet la història de cap club.

I una vegada aclarides les dues afirmacions principals que havien de ser considerades, ens queda tractar de reflexionar per què s'ha universalitzat el futbol fins a ser considerat alguna cosa més que un simple joc. Perquè deien que només era un joc, però no és així. Primer convé conèixer la definició que va fer de futbol l'inoblidable alcalde de Madrid, el professor Enrique Tierno Galván, al seu ban municipal de l'11 de juny de 1982, amb motiu d'aquell Campionat Mundial: "Football, expresión anglicana que en nuestro común castellano equivale a que once diestros y aventajados atletas compitan en el esfuerzo de impulsar con los pies y la cabeza una bola elástica, con el afán, a veces desmesurado, de introducirla en el lugar solícitamente guardado por otra cuadrilla de once atletas, y viceversa". El que sabia el professor i alcalde era, expressat sarcàsticament, que el joc consisteix a penetrar la virginitat d'una obertura que és guardada amb zel pels defensors de la seva honra i honor, els quals al seu torn pretenen una acció idèntica amb l'obertura oposada. Simbologia sexual? Potser sí. I tal vegada això és el que ha fet universal un joc que no és solament un joc, sinó un acte de conquesta per la força o de seducció per l'art. Perquè el futbol sembla que és indústria, però també és comerç i, en alguns moments, art. I, si a més és l'honor col·lectiu el que se subhasta sobre el camp de joc, l'explicació esdevé comprensible. **M**

Propostes / respostes

Inamovible afició

Text **Rosa Regàs** Escriptora

Jo no entenc de futbol, no crec que hagi anat en tota la meua vida a més de tres o quatre partits de primera divisió, tampoc no n'he vist per televisió –almenys sencers– i em veuria incapaç de comentar una jugada o un gol, encara que no he tingut altre remei que sentir infinites jugades i fins i tot gooooools a les ràdios veïnes i pròpies i a la televisió que ningú no volia apagar per més que jo repetia una vegada i una altra que el sopar era a taula. També em veuria incapaç de comentar les extremes rivalitats entre els aficionats d'un equip i els d'un altre, ni tal sols unir-me al cor dels admiradors del líder en una competició, tot i que sincerament m'alegro quan el Barça guanya perquè és el club de Barcelona, la meua ciutat, però sobretot per no veure l'expressió de desemparament de la gent del meu entorn.

Perquè haig de dir que durant tota la meua vida, sense exceptuar un sol dia, he estat envoltada d'amics, fills, néts i persones molt estimades que han fet del futbol un dels atractius més apassionats de la seva vida, tot i que els hagi il·luminat la ideologia de poderosos líders polítics i religiosos, o hagin dedicat les seves hores a aconseguir un estatus econòmic i social superior o hagin viscut lliurats a una vocació irrenunciable o tinguin la pruija d'haver passat els anys plàcidament situats en una posició entre còmoda i cínica, sense treballar, sense protestar, sense compartir.

Però tots han tremolat d'ansia moltes vegades, per posar un exemple, quan amb el marcador zero a zero veien com s'acabava un partit que indefectiblement havien de guanyar per passar a unes altres competicions europees. Les situacions que provoquen tremolor en el futbol són infinites. Però no són menys nombroses les que sumeixen l'estadi sencer en un entusiasme devorador, fins i tot sense arribar a l'èxtasi que assoleixen quan l'equip, fent gala d'un joc pel que sembla sublim, comença a golear i, segons tots els indicis, no sembla pas que hagi d'acabar mai. Aleshores és la glòria, la veritable glòria del plaer col·lectiu, de l'absoluta complicitat entre tots els jugadors i tots els individus que formen el públic, incloent-hi els que el veuen per la televisió o l'escolten per la ràdio. És així com jo he viscut el futbol, per l'afició. El meu germà petit va aprendre a llegir per conèixer els resultats de futbol que s'escriuien en un mirall del bar del carrer on vivíem. I segons que explicava ell mateix, quan el meu pare va tornar de l'exili i el portava al Camp de les Corts, contemplava ple d'admiració com no aixecava mai el braç seguint els acords de l'himne

nacional amb el qual obrien tots els partits. Era obligació escoltar-lo dempeus i fent la salutació feixista.

En el viatge de noces el meu marit em va sorprendre dient-me un dia que havíem de tornar a casa aquella mateixa nit, quan encara havíem d'anar a Holanda, perquè jugava el Barça. “Però no ho sabies quan vam organitzar el viatge?”, li vaig preguntar. “El que jo no sabia ni estava previst és que el Barça guanyaria tres partits seguits i demà diumenge jugaria la final de la Lliga”.

Durant tota la infància i l'adolescència dels meus fills hem viscut la Lliga, la Copa, la Recopa i una sèrie de campionats els noms dels quals sóc incapaç de recordar encara que es repeteixen any rere any. Seien a terra amb l'esquena recolzada al sofà i no s'hi movien fins que el partit havia acabat i havien vist per enèsima vegada la repetició de la jugada, els comentaris i el gol que els havia donat la victòria o el que els havia enviat a un lloc inferior. I quan no hi havia partit jugaven amb un tauler immens que havia estat dels meus germans i que jo em vaig emportar a casa quan em vaig casar; no sé ben bé si vaig ser jo qui va prendre la decisió o van ser els meus germans els qui em van obligar a fer-ho perquè ells estaven fent la mili i tenien por que quan tornessin algú de la família l'hagués donat a l'escombraire. Era un tauler amb un camp dibuixat que es col·locava al terra del rebedor. Els jugadors eren botons que els fills, agenollats, feien relliscar pessigant-los amb un altre botó més gran i més pla. Coneixien fil per randa els botons de totes les peces que es guardaven als armaris de casa, se sabien de memòria el contingut de les capses de botons del costurer amb potes que corria sempre per la cuina i jo havia d'amagar els abrics dels amics perquè no es quedessin sense botons. Les filles i les seves amigues es divertien empolvorant des de dalt el tauler amb pólvore de talc. “Què passa? Neva, o és que no neva en els camps de veritat?” L'Ana, la gran, havia aconseguit d'irritar-los amb la seva defensa constant i apassionada de l'equip de Las Palmas, que, segons que vociferava, era el millor de tot Espanya. “Calla —li deien—, què en saps tu, si no l'has vist jugar mai, i encara que l'haguessis vist per televisió, no tens ni idea de quins són els colors del club”, referint-se clarament a la nostra televisió, que aleshores era en blanc i negre.

En David, un dels meus fills, va passar les proves per jugar amb els “benjamins” del Barça i de vegades, quan el seu pare no podia, era jo qui l'acompanyava els diumenges al matí. No es tractava d'un partit, sinó d'un entrenament, i jo encara era menys capaç d'entendre'l i gaudir-ne, de manera que m'empor-

tava un llibre i dissimuladament, asseguda en una grada, avançava pel camí de la lectura.

Els amics d'aleshores eren partidaris de dos equips almenys i, per molt que discutissin entre ells durant el partit a la casa on ens havíem reunit per veure'l —mentre les dones intentàvem passar l'estona com més bé podíem—, quan ens n'anàvem estaven tots tan contents com si no hagués perdut ningú. Com que encara ningú no tenia cotxe, caminàvem plegats fins a casa del qui vivia més a prop i amb el desig de no acomiadar-nos encara ens acompanyàvem els uns als altres una vegada i una altra durant hores sense que ningú s'adonés del pas del temps perquè estaven abstrerts i lliurats al que més els agradava de fer: comentar el partit fins a l'extenuació.

En una de les meves primeres activitats professionals un diari local em va encarregar un article sobre la roda de premsa que van donar una sèrie d'empresaris quan el Barça els va vendre el Camp de les Corts. Jo, en la meua inconsciència, vaig acceptar l'encàrrec creient que sense saber res de futbol podria donar la meua visió d'una transacció en la qual intervenia aquest clamorós i peculiar patriotisme, tan estès a la ciutat com al país i arreu del món. Però no ho vaig aconseguir, per més que m'hi vaig entestar i que vaig voler aprofundir en els secrets d'un tipus d'afició tan peculiar que s'estén no solament a la competició, sinó també als negocis i a les vides, decisions i comportaments de directius, entrenadors i jugadors. I amb molt de pesar vaig haver de renunciar-hi després de reconèixer que, per parlar d'aquesta transacció comercial o financera, si no era capaç de vincular-la sòlidament amb el futbol i el complex món en què es mou i que aquest mateix mou, la roda de premsa i, per descomptat, el meu article mancarien d'interès.

Han passat els anys, ja no tenim dictadura i podem parlar de política tant com vulguem sense cap mena de perill. Els carrers de les ciutats s'han omplert de cotxes i els amics ja no s'acompanyen els uns als altres fins a altes hores de la nit per continuar comentant la jugada. Els fills han deixat de ser nens i s'han convertit en senyors que porten els seus propis fills al camps de futbol. Però l'afició, la veritable afició, no ha canviat; continua sent aquest sentiment col·lectiu que indefectiblement oscil·la entre l'eufòria i el pesar, el frenesí i la por, la victòria i la derrota. Com ha de ser. **M**

Propostes / respostes

Futbol i justícia

Text **Juan Villoro** Escriptor i periodista

Cada vegada que un àrbitre s'equivoca, els fanàtics es recorden de la senyora de cabells grisos que va tenir la mala fortuna de parir-lo.

Un Dia de la Mare vaig coincidir en una cantina de la Ciutat de Mèxic amb el cèlebre àrbitre Bonifacio Núñez. Aquell 10 de maig havia organitzat un banquet amb *mariachis* i desenes de convidats: "Haig de compensar el que li criden al camp", ens va comentar, assenyalant l'abnegada vella que feia mitja.

Molt sovint es diu que el bon àrbitre no es nota. No hi ha res més fals: l'aficionat detecta la manera com s'administren les sentències. Però encara que el senyor del xiulet l'encerti, no es guanya cap ovació. Només provoca enrenou com a brètol. És possible que el protagonista Pier Luigi Colina, el qual va dominar durant anys la justícia a les gesses italianes, s'hagi rapat el crani com un alienígena per no passar inadvertit.

La prova que la justícia futbolística és fal·lible es troba en els dramàtics esforços dels jugadors. Desitjosos d'afectar la subjectivitat del jutge, fingeixen lesions de suprema ranera.

El futbol és la forma de la passió més ben repartida del planeta. En conseqüència, les pressions que pateix un àrbitre són immenses. La FIFA li aconsella estar a dos metres de la pilota, però la realitat li dona pilotes bombades de vertigen i rebots parabòlics. En una fracció de segon, amb la vista ennuvolada per la suor, ha d'impartir justícia. La seva decisió desencadenarà odis i calúmnies. El capritx més arrelat del futbol consisteix a demanar objectivitat a l'àrbitre i valorar-lo amb subjectivitat.

Per què accepta algú un ofici tan inclement? La raó és ben senzilla: ningú no és tan aficionat al futbol com un àrbitre. Es tracta del seguidor més secret i resistent, l'aficionat absolut que per amor al joc no mostra el seu amor a una samarreta. Òbviament, preferiria ser davanter i arribar a l'estadi en un flamant cotxe esportiu. Per desgràcia, les seves facultats donen per seguir jugades, però no per inventar-ne. Així, s'accontenta de ser el testimoni més pròxim de la gesta. Sap que el partit seria impossible sense la seva presència i suporta comentaris que no són deutors de la raó, sinó del so i de la fúria.

Idèntic a la vida, el futbol se sotmet a un principi d'incertesa. Un àrbitre ens regala un penal i un altre s'acosta al nostre ídol amb passos d'afusellament i treu de la butxaca la targeta del rubor i la ignomínia. El responsable de fer valer la llei és l'atribolat representant del factor humà. El futbol seria menys divertit i menys ètic si no s'equivocqués.

La recent eliminació d'Irlanda va reobrir la polèmica sobre la precarietat de l'arbitratge. De manera injusta, França es va qualificar per al Mundial. Tothom va veure que Henry acompanyava la pilota amb la mà per donar una passada que acabaria en gol. Tothom, menys l'àrbitre. Per acabar-ho d'adobar, es va tractar d'un error típic. Els àrbitres solen equivocar-se a favor de les equades poderoses que juguen a casa seva. Uns dies després, el Reial Madrid es va enfrontar al Bernabéu amb el feble Almeria d'Hugo Sánchez. L'equip andalús defensava un heroic 2-2 quan el seu porter es va llançar als peus d'un atacant i li va treure la pilota. El jugador madridista va ensopegar i l'àrbitre va decretar penal. Cristiano Ronaldo va xutar la pena màxima i el porter va aturar el tret. La pilota va anar a parar a Benzema, el qual, de manera il·legal, es trobava dins l'àrea en el moment que es xutava la falta. El francès va marcar i les il·lusions dels pobres es van esvaïr davant la doble malifeta dels milionaris. Una ignomínia que obliga a passar la nit en blanc (un càstig addicional per als qui detestem aquest color en el futbol).

Ha de canviar, això? Els comentaristes de televisió demanen que s'utilitzi el *replay* per revisar jugades. Es tracta d'una opinió interessada que donaria encara més poder a la televisió. Els desavantatges d'aquest mètode són molts. Per començar, les càmeres no són objectives: una presa pot mostrar que la jugada passa en fora de joc i una altra suggerir que el davanter està en posició correcta. Les màquines també tenen fantasmes. D'altra banda, revisar la jugada interrompia un esport que corre alhora que la vida. En casos de molta confusió, els partits durarien com una òpera de Wagner.

El futbol és l'esport més democràtic. N'hi ha prou que les porteries tinguin xarxes perquè un pla se sotmeti a la mateixa justícia que Maracanà. Si això es modifiqués, a les pistes amb tribunals electrònics s'hi practicaria un altre esport.

La sanció més difícil d'entendre per als llecs és el "fora de joc". Fa alguns anys, les noies s'interessaven menys en el futbol i els festejos solien passar un ritus de pas: quan ella entenia el "fora de joc", la relació es consolidava.

El "fora de joc" va sorgir per evitar derrotes d'escàndol, produïdes per un caçagols sense cap altre mèrit que esperar pilotes al costat del porter. Es tracta d'una norma magnífica, però la seva aplicació és ben complicada. L'àrbitre auxiliar ha d'avaluar la posició de qui rep la passada, no en el moment en què es completa la jugada, sinó quan és una mera intenció; és a dir,

quan sorgeix l'enviament. Es tracta de quelcom gairebé metafísic. Un dels recursos dels grans passadors consisteix a no delatar cap a on enveran una passada. Quan detecten un buit al qual podria arribar un company, hi dirigeixen la pilota. Davant aquest toc de desorientació, l'assistent ha d'avaluar en quina posició es troben els qui sorprenentment poden rebre'l.

Però la cosa no acaba aquí: el primer àrbitre pot ignorar la decisió del seu auxiliar. La bandera alçada és un suggeriment que espera de ser avalada pel titular. Tot això passa en un tres i no res. Durant dècades, el futbol ha existit amb aquesta norma inverificable en temps real, i els picardiosos d'alta escola han après a usar-la. Alguns davanters cauen voluntàriament en fora de joc, amb tossuda insistència es fan els inútils, fins que la defensa s'acostuma al seu error, creu que es cuiden sols, i en una badada els deixa en llibertat i en una perillosa posició legal.

És obvi que els àrbitres han de perfeccionar el seu treball i que les espifiades que cometen mereixen sancions posteriors. El que s'equivoca, no va al Mundial; si ja hi és, no xiula la final. Per la seva banda, el jugador trampós és suspès. Les barrabassades no queden del tot impunes i reben el més important dels veredictes: la memòria de la tribu.

Però la justícia futbolística no pot ser perfecta per una raó encara més important: l'àrbitre no és un enviat de Déu ni del Govern. Té un paper molt més significatiu: *juga* a complir la llei. Com els futbolistes, se serveix de les regles a la recerca del rendiment més alt. De vegades l'encerta i de vegades falla. Estem davant un exemple superior de l'elecció individual. Pressionat per la seva circumstància, actua d'acord amb la seva consciència. No vol fallar, però pot fer-ho. Sota la nostra mirada voraç, improvisa una sentència.

El futbol va sorgir per enlluernar una espècie competitiva; els seus triomfadors esdevenen ídols. Però la seva jurisprudència depèn d'algú que és com nosaltres.

Homer, primer cronista esportiu, va deixar una definició èpica del que és humà. Quan Hèctor s'enfronta a Aquil·les sap que no vencerà al protegit dels déus. Conscient de la seva mortalitat, accepta el desafiament, el precari regal de ser home.

El futbol es va inventar perquè Aquil·les marqués els gols i Hèctor decidís si són vàlids. No té sentit de modificar un atreviment tan singular: vint-i-dos futbolistes juguen a ser déus i tres jutges juguen a ser homes.

L'adéu

Adéu, oh Barcelona, ciutat alegre i vera
com una noia clara de les que hi fan l'estar!
Tos arbres lluenteges del doll de primavera,
cada turó que et guaita és ara un ginestar!

Adéu, oh tu que dones la clara llum que et banya
a tantes finestres i a tants flancs divins;
adéu, o gerda amiga del mar i la muntanya
sota la boira fina que et vela als dematins!

Oh tota aquella fressa que hi ha a la Boqueria
oh peixaters, floristes, urbans ensinistrats,
oh cloquers de Santa Àgata i de Santa Maria
entre les penjarelles tan blanques dels terrats.

Oh carrerons amb testos de roses i berbenes,
grans places amb xicalla, botigues de molt preu;
oh fresca marinada on clamen les sirenes,
magnòlies escondides als claustres de la Seu.

Oh bella pau sedosa que cap horror no esquinça
a l'hora del migdia quan tot el sol hi plou.
Oh dames que caminen suaus, embadalint-se,
oh adolescents que passen mirant un llibre nou.

Arbredes que degoten el dia en fulles grasses,
oriental seguici de carros en la pols,
i aures que renoven totes les hores lasses,
i fina llunyania de l'horitzó més dolç!

Adéu, oh Barcelona, ciutat alegre i vera
com una noia clara de les que hi fan estar!
Em dol avui deixar-te, en temps de primavera,
quan tota tu, vestida de goig, et fas amar.

Em reca abandonar-te, del fat a la comanda.
Per l'or de les diades que són el meu orgull
arriba matinera vora la nau que branda
i dóna'm una rosa del davantal curull!

© JOSEP CARNER (1884-1970)
DEU ODES A BARCELONA. EDITORIAL AYMÀ

OSSERVATORI

Es busca “Això és Barcelona”

Text **Valeria Bergalli** Directora d'Editorial Minúscula

Foto **Pere Virgili**

Tot editor desitja incidir en la societat en la qual viu. I la societat en la qual viu condiona l'editor en les seves decisions. Els llibres que un editor opta per publicar no són els mateixos si, posem per cas, la seu de la seva editorial és a Milà, Buenos Aires o Londres. Així doncs, permeteu-me que us faci cinc cèntims de la que dirigeixo, que es troba a Barcelona. Una de les col·leccions que publiquem es diu “Paisajes narrados” i s'hi presenten obres literàries, tant de ficció com d'assaig, que ofereixen un punt de vista original sobre un indret real o imaginari. En el seu marc hi han vist la llum –igual que d'altres que ho faran en el futur– llibres que parlen, d'una manera o una altra, sobre ciutats. París, Berlín, Roma, Nova York, Venècia, Nàpols, Praga i Trieste són algunes de les urbs “narrades” en aquests textos. El fet que Barcelona no estigui present en cap no respon tant a una decisió editorial com al fet que de moment no n'hem trobat cap que s'ajusti als criteris de la col·lecció.

És ben conegut el debat entorn de la necessitat o no de “la gran novel·la de Barcelona”, i aquest no és el lloc per reprendre'l. Aquesta tasca és competència, si de cas, d'algú més expert. Tanmateix, el més significatiu de l'esmentada controvèrsia sembla que és l'existència de la discussió mateixa, la qual posa damunt la taula la pregunta sobre el perquè de la dificultat de la dita novel·la i el complicat camí que, al llarg del nou-cents, ha recorregut la construcció literària de Barcelona.

Les ciutats han estat una presència constant en la literatura moderna. La narrativa és una part fonamental de la construcció d'una personalitat urbana recognoscible per la majoria dels seus habitants i els seus visitants, i si, en general, se sol tenir en compte només la novel·la i el conte com a formes literàries que aconsegueixen perfilar aquesta personalitat, no és menys cert que els altres gèneres, com ara la poesia i l'assaig, també poden fer-ho.

Si la fascinació pel que és urbà és consubstancial a la història humana des de l'aparició de les primeres ciutats, el temor a la ciutat en estat pur també ho és i adquireix força renovada després de la Revolució Industrial. No debades Balzac es va referir a París com “el més deliciós dels monstres” i no vam haver d'esperar gaire perquè Zola parlés en termes orgànics del “ventre” de París. Joseph Roth, que va ser

un cronista extraordinari a més de novel·lista, es va referir a la persecució a la qual van ser sotmesos els “literats de l'asfalt”, terme emprat despectivament pels nazis, que odiaven la cultura urbana.

Dels escrits que gosen traçar un balanç de la ciutat com a ciutat, preguntar-se en què contribueix el que és urbà a crear un estat específic de les potencialitats humanes i a disminuir o engrandir els riscos que les poden tenallar, destaca *Esto es Nueva York*, d'E.B. White.

L'estiu del 1948, durant una onada de calor, E.B. White –un dels articulistes més brillants de *The New Yorker* i autor d'alguns llibres infantils imperibles com ara *Stuart Little* o *La teranyina de la Carlota*– es va posar a escriure un assaig breu (unes quantes pàgines, set mil cinc-cents paraules, per ser més exactes) sobre Nova York després de passar uns dies suant la cansalada a l'hotel Algonquin. En el text, que va fer per encàrrec de la revista *Holiday* i el títol original anglès del qual és *Here is New York*, aconsegueix l'impossible: amb una senzillesa esbalaïdora descriu tot Manhattan. I no solament això, sinó que s'endinsa en el centre mateix de l'experiència urbana, en la mesura que aconsegueix retre compte de les seves característiques més destacables, de les invariants de fons i dels factors de canvi. Aquest és el tema del vibrant text de White i el que permet que avui, més de seixanta anys després de la seva publicació, el llegim no solament com una evocació suggeridora d'una època que l'autor considerava esplendorosa, sinó també com el retrat d'una ciutat única.

“Nova York concedirà el do de la soledat i el do de la intimitat a qualsevol que estigui interessat a obtenir aquestes recompenses tan estranyes.” La primera frase del text de White no solament és magistral perquè revela, sense resoldre'l del tot, un dels enigmes de la ciutat (després de llegir-la, ja no tornes a pensar en Nova York sense recordar aquest començament); també és extraordinària perquè en la seva enganyosa senzillesa convida a l'emulació. Un efecte que es manté al llarg de tot el llibre; tant, que vénen ganes de fer un experiment agosarat i aplicar el mètode de White a les ciutats que coneixes. Que quedi clar: no parlem d'imitar White en el to, que en el seu cas és sobretot elegíac, ni tampoc, com és obvi, en l'estil, sinó de procedir com ell i considerar la ciutat

“En aquesta ciutat, on es posa un èmfasi especial a separar la vida pública de la privada, es combinen les trobades urbanes dictades per l’atzar amb una vida social circumspecta”.

A Barcelona sembla que li és imposada una vegada i una altra la condició de ciutat subsidiària i fins i tot és acusada de ser massa gran, massa “ciutat”. A la imatge que obre l’article, el carrer de Milans, al Barri Gòtic.

per se. White creu en la gran ciutat com a concepte, i el llibre és un al·legat en favor de la que considera “capital de tot”.

En la pugna per ser gran i controlable alhora, a Barcelona se sol apostar per una diguem-ne “escala intermèdia”. Com si Barcelona no pogués ser ella mateixa, com si només se l’hagués de jutjar en relació amb la suposada adequació o inadequació de la seva mida i de la seva activitat al paper de capital de Catalunya o de centre d’una euroregió mediterrània.

Londres, París, Berlín o Madrid no es veuen tan obligades a mesurar les seves forces en relació amb els seus països; ben al contrari, es dona per fet que del seu capital humà i força econòmica i cultural com a grans metròpolis depèn la seva capacitat per exercir una influència innegable sobre una àrea que cada país desitja que superi els límits nacionals, per ser tan global com sigui possible. A Barcelona, en canvi, sembla que li és imposada una vegada i una altra la condició de ciutat subsidiària –una ciutat en funció d’altres àmbits– i fins i tot de vegades és acusada de ser massa gran: massa “ciutat”?

No sembla que aquest judici afecti els qui s’hi han anat incorporant al llarg del temps. Durant els darrers deu anys s’ha intensificat l’arribada al gresol barceloní de treballadors i comerciants d’altres continents, estudiants i professionals, escriptors i artistes. Per això no és estrany comprovar que després de canviar el subjecte, és a dir, després d’escriure Barcelona en lloc de Nova York, la primera frase del text de White continuï sent, almenys en part i deixant de banda la gran distància, vàlida.

Barcelona és potser, de les ciutats de l’àrea de la Mediterrània, la que més concedeix als seus residents els dons que White atribueix a Nova York. En efecte, una de les particularitats de Barcelona és el que en podríem dir “el do de la discreció”. En aquesta ciutat, els habitants de la qual posen un èmfasi especial a separar la seva vida privada de la pública –cal tenir amistats molt íntimes per ser convidat a dinar a una casa barcelonina un diumenge–, es combinen les trobades urbanes dictades per l’atzar amb una vida social circumspecta.

Segons White, els rars dons de la soledat i la intimitat i les conseqüències que se’n deriven exerceixen “un efecte positiu en la capacitat creativa dels novaiorquesos, ja que la creació consisteix en part a renunciar a les grans i petites distraccions.” Els dons en els quals White es fixa poden “destruir una persona o satisfer-la; depenen en gran manera de la sort”. Es tracta, per tant, de dons no solament rars, sinó també peri-

llosos, dels quals no tots estan disposats a gaudir. Les “estranyes recompenses”, com les anomena el nord-americà, més aviat sembla que interessin a les persones “que van agafar els trastets i van anar a la ciutat a la recerca d’asil, de l’acompliment dels seus desitjos o de qualsevol altre Grial de més o menys importància”. La ciutat que les ofereix, per tant, hauria de ser un lloc adient per als que vénen de fora.

Per això el potencial creatiu de Nova York, que White relaciona amb la diferent naturalesa dels seus habitants: en primer lloc hi ha els nadius, que li imprimeixen “solidesa i continuïtat”; després hi ha els que viuen a les seves portes i només la veuen de pas a la feina, els quals li atorguen el seu diari “desassossec mareal”, i, finalment, hi ha els que hi han arribat darrere la promesa d’una vida millor, responsables “de la naturalesa inquieta” de la ciutat, perquè són els qui “li atorguen la seva passió”.

En el cas de Barcelona, la incorporació a la ciutat –a la ciutadania– dels nouvinguts va ser més ràpida i reeixida als anys seixanta que en el primer terç del nou-cents, marcat per l’extrema duresa del conflicte social. Els setanta i els vuitanta van ser una època d’entusiasme urbà, en la qual el combat de la perifèria per la incorporació a la ciutat es va reflectir també en el seu suport a les aspiracions polítiques i culturals de Catalunya. Després van venir els Jocs Olímpics i amb ells l’aposta per fer mundialment visible Barcelona. En aquell període es pensava en l’arribada d’una immigració que vindria per dalt, per l’elit, quan en realitat la que ha arribat ha estat molt més nombrosa i ha accedit a la ciutat per la base, tot i que una base més dinàmica i més ben formada que en el passat.

És innegable que a Barcelona li agrada presumir d’“inquieta”, per fer servir l’expressió de White. Ho és, realment? Per respondre potser caldria aclarir un interrogant previ: fins a quin punt hi ha a Barcelona predisposició per admetre noves incorporacions i canvis en la composició de les seves elits? Ja que, mentre algunes persones ens volen fer creure que les grans ciutats són, irremeiablement, postmetròpolis fragmentades, una mera suma de mons inconnexos, i d’altres s’obstinen a considerar-les solament un vistós aparador, el cert és que no han deixat de ser allò que sempre han estat: l’espai de l’atzar i la llibertat, el punt de trobada que estimula la creació i propicia l’anhel d’una justícia més gran. I, per tant, mereixen ser una vegada i una altra inventades i interpretades. Algú s’atreveix amb Barcelona?

OBS ZONA D'OBRES

Narrar el mal. Una teoria posmetafísica del judici reflexionant

María Pía Lara

Gedisa
Barcelona, 2009
288 pàgines

En termes generals, la reflexió sobre el mal com a ocupació filosòfica ha arribat de la mà de les disputes teològiques, o ha irromput en el panorama filosòfic a l'abric de greus esdeveniments naturals o socials. Per dur a terme aquesta reflexió, el punt de partida bàsic ha estat teològic o metafísic. D'aquesta manera, les suposades veritats de fe expressades als llibres sagrats o als suposats principis metafísics de partida, respectivament, estableixen el marc per al seu desenvolupament, sia sobre la base de l'*hermenèutica* teològica, sia sobre la base dels judicis de caràcter general *determinants*. Tanmateix, el llibre de María Pía s'aparta d'aquests enfocaments i presenta una *teoria posmetafísica* sobre el mal.

Semblant atreviment es fa des de l'assumpció del gir lingüístico-comunicatiu de la filosofia contemporània, en aquest cas seguint en l'estela de la recent *teoria crítica* de J. Habermas, A. Wellmer, N. Frazer o S. Benhabid; el corrent de la *filosofia pràctica* contemporània que ha

suportat més bé entre les diverses tradicions d'aquesta l'accelerat pas del temps històric i els complexos esdeveniments intel·lectuals. D'altra banda, la reflexió sobre el mal realitzada per María Pía pretén desenvolupar les brillants aportacions sobre el tema de Hannah Arendt, que considera *inacabades*. En aquest sentit, l'eix en el qual coincideix la reflexió sobre el mal de caire arendtí que reinterpreta amb aquest fi el judici reflexionant d'origen kantí, per aplicar-lo a les formes en les quals es presenta la *narrativitat* sobre el mal, amb la dimensió moral i política del debat intel·lectual sobre les dites històries en l'*espai públic*, configura el marc de reflexió postmetafísic sobre el mal.

L'autora afirma que en el curs de les narratives sobre el mal emergeix un *nou significat*. El fonament del dispositiu de creació de significat arrela antropològicament en el caràcter social de l'ésser humà i en el mitjà intersubjectiu del llenguatge, l'àmbit comunicatiu del qual es constitueix en la *praxi* històrica de la interacció.

Com que la pragmàtica oberta del llenguatge és la font que possibilita la *creació de sentit*, la reflexió crítica i pública sobre els elements expressivo-morals que apareixen en les *articulacions narratives* que giren entorn de la temàtica del mal ofereix un material *concret revelador d'una nova significació*, tant a través de les històries de vida narrades en primera persona com per mitjà de representacions literàries, teatrals o cinematogràfiques, o bé filtrades en les narratives historiogràfiques.

Les propietats de les *figures retòriques* del llenguatge posades en joc en les narracions sobre el mal, exposades amb intenció comunicativa per a un públic capaç de judici, en posar-se en circulació, associen la dimensió expressivo-estètica de la *imaginació* amb la interpel·lació moral-normativa, i esdevenen *judicis reflexionants*. L'àmbit públic, *fallibilista* i crític, de construcció d'aquests judicis reflexionants aporta la dimensió *crítico-cognitiva* a la narració. D'aquesta manera,

els judicis situats històricament i exposats narrativament connecten la imaginació amb la *comprensió* moral i política.

En circular públicament, els judicis reflexionants permeten d'associar en els seus diversos recorreguts més dimensions expressivo-morals a aquests, adquirint i ampliant críticament i comunicativament la dimensió moral i política. En el curs d'aquesta transformació, els judicis que es posen en joc esdevenen noves categories del llenguatge amb efecte il·locutiú. Cadascun dels termes que sintetitza un judici reflexionant ha tingut una *gestació discursiva* a través del debat públic sobre narracions d'actes que adquireixen la categoria *arquetípica* de *grans danys morals* que reclamen *reconeixement públic* i generen *aprenentatge moral*.

Les controvèrsies sobre la *memòria històrica* són decisives per revelar i codificar, en particular, cadascun dels judicis reflexionants. Aquest ha estat el cas de la codificació de termes que han esdevingut arquetips que sintetitzen aquests judicis: "genocidi", "holocaust", "etnocidi", "crim contra la humanitat", "antisemitisme", "xenofòbia", "desaparegut", "dany moral", "violació múltiple", "banalitat del mal", "totalitarisme", "neteja ètnica", "solució final", etc. El consens públic assolit entorn d'aquests termes *exemplars* particulars funciona *críticament* produint sentit moral i polític universalitzable.

Els judicis reflexionants connecten per mitjà de la narració l'espectador, o el lector, amb el sentit concret de l'acció expressivo-estètica referida i, per mitjà de la reflexió crítica intersubjectiva sobre el seu sentit, amb la dimensió moral-normativa que *compromet i responsabilitza* els participants en aquesta. Les històries sobre el mal i els termes exemplars, críticament, generen *sentit moral* compartit pels participants en el curs de la reflexió i produeixen memòria històrica amb *densitat moral i política*. El sentit col·lectiu del mal el produïm nosaltres en narrar i convertir la història dels danys a la humanitat en objecte de debat públic i judicis reflexionants. La relació reflexiva a través

“Les controvèrsies sobre la memòria històrica són decisives. El sentit col·lectiu del mal el produïm quan narrem i convertim la història dels danys a la humanitat en objecte de debat públic i judicis reflexionants”.

de les narratives sobre el mal genera *auto-comprensió col·lectiva*.

El patiment humà provocat pel mal només adquireix sentit referit als *altres*, les *víctimes*, respecte de les quals tenim vincles i ens sentim *solidaris i responsables*, i desperta en nosaltres *sentiments morals*. El patiment esdevé *dany moral*, perquè, en últim terme, remet a la dignitat humana danyada de la qual ens sentim participants.

De la mà d'Arendt és possible avançar, segons María Pía, en el que en diu *judici polític*. Per entrar per la via de la transformació que ens permeti enfrontar-nos amb les ferides deixades pel passat cal comprendre'l; no per reconciliar-nos-hi, sinó per, críticament, endinsar-nos-hi per l'altra senda. En el curs del procés d'*aprenentatge moral* predisposem el desenvolupament de la nostra interacció recíproca per a l'*autotransformació*. La comprensió compartida de la narrativa crítica sobre el passat dona pas a la formació del judici polític en el debat plural sobre alternatives, sobre la justícia i les transformacions socials. Els judicis polítics veritables requereixen, des de la pluralitat de perspectives existent, el procés de formació polèmic-discursiva del sentit compartit.

Per tal com els judicis reflexionants adquireixen categoria moral i política, denotant específicament aquells actes que van provocar danys individuals i col·lectius molt greus, d'una banda requereixen la imputació de *responsabilitat moral* als causants, i, d'una altra banda, la nostra comprensió moral compartida a través del debat públic insta la iniciativa política democràtica a la creació d'un marc jurídic i institucional d'imputació que ventili la responsabilitat *penal*. D'aquesta manera es pot encarrilar l'irreversible dany moral cap a l'àmbit de la *justícia*, i adquirir així, també, una dimensió *preventiva*. No podem impedir que les noves accions terribles s'esdevinguin. Però podem comprendre'n la gestació i desenvolupar a través de l'*aprenentatge col·lectiu* la consciència moral i política amb intenció pràctica compromesa amb les víctimes. I, en conseqüència, podem

desenvolupar instruments per fer-hi front; construir el dret pertinent i les institucions judicials per a aquest fi.

María Pía interpreta diverses narratives emblemàtiques sobre el mal per il·lustrar i comprendre la seva teoria postmetafísica dels judicis reflexionants d'una manera oberta i fal·libilista:

–El treball d'elaboració d'Arendt de dos conceptes. Un, el de “totalitarisme”, per sintetitzar la construcció perversa que realitzen dels enemics interns, respectivament, el nazisme i l'estalinisme, despellant les víctimes dels seus atributs, i destruint el seu espai intersubjectiu, primer, com a ciutadans, privant-los de llibertat, manutenció i veu..., i, després, com a humans, privant-los de dignitat i de personalitat, corrompent-ne el caràcter fins a despollar el seu propi cos de significat, per justificar així els processos endegats per a la seva total destrucció, que legitimen fàcticament per mitjà de la massiva propaganda ideològica amb l'objectiu d'assolir la complicitat del públic. I dos, el de “la banalitat del mal”, com la forma quotidiana, normalitzada, superficial, rígida, de la vida del buròcrata mancat de qualitats especials i de caràcter moral, capaç de perpetrar un mal aparentment inevitable a una víctima deshumanitzada. Semblant prototip d'individu comú, sense atributs ni perfil moral, més pallaso que monstre, no pot donar raons de les seves decisions morals, però pot cometre els crims més terribles.

–La singular narració autobiogràfica dels camps de concentració que construeix Primo Levi, on sorgeixen conceptes a partir de l'experiència viscuda, en dotar el dany moral patit en primera persona d'un sentit nou per l'efecte de la creació d'associacions de significació que interpel·len el lector i el públic a construir *el seu propi* judici moral. La narrativa de Levi descriu angles, perspectives, imatges, experiències de la vida i els personatges en els camps de concentració en què el perpetrador del mal i la víctima apareixen entrelaçats en la fractura moral. Es despulla la víctima alhora del seu caràcter,

memòria, capacitat d'elecció moral, humanitat, de manera que l'enemic no solament és a fora, sinó que a través del col·lapse moral batega al seu interior, fins al punt que perd la capacitat de resistència que *in extremis* dignifica, i desapareixen els límits entre el bé i el mal, entre la víctima i el botxí; tot són “zones grises”, tots entren en la relació de corrupció, es deslimita la diferència que humanitza, al final tots són còmplices.

María Pía destaca l'ús que Arendt fa de la novel·la de Joseph Conrad, *El cor de les tenebres*. S'hi narra el *descens moral* que impregna la figura del protagonista Kurtz i els soldats europeus bòers en destruir el món humanitzat del qual procedeixen a mesura que s'endinsen en l'Àfrica a la recerca d'or i riqueses. En penetrar cada vegada més en el nou món de possibilitats i deixar enrere el seu origen, s'esvaeixen per a Kurtz i els soldats bòers la cultura i les institucions europees per passar a un món sense ancoratges de sentit en el qual esclaten les possibilitats de l'horror, el plaer, el riure, els crims, etc. A mesura que s'endinsen en el cor de les tenebres es corromp el seu caràcter moral i travessen la frontera entre el bé i el mal i són capaços dels pitjors crims.

A través de l'obra de teatre d'Ariel Dorfman portada al cinema *La muerte y la doncella*, l'autor i el director exploren els diversos matisos a través dels quals es crea el vincle pervers entre botxí i víctima, i el dany moral que aquesta última arrossega sense poder superar-lo. La trama té lloc al Xile posterior a la dictadura pinochetista en què l'autoamnistia que es van concedir els militars havia impedit d'ajustar comptes amb el passat. El botxí és un metge, un antic torturador. La víctima és una dona torturada per aquest. La coincidència casual de tots dos posa en mans de la dona la possibilitat de fer confessar el doctor, amb el marit com a tercer que participa en un judici privat. Atemorit, el torturador confessa el plaer que sentia en experimentar el poder sobre les víctimes i anhela sentir-lo de nou. **Bernat Riutort Serra**

“María Pía interpreta diverses narratives emblemàtiques sobre el mal per il·lustrar la seva teoria, com l'elaboració d'Arendt dels conceptes de totalitarisme i de la banalitat del mal”.

Por una universidad democrática

Francisco Fernández Buey

Ed. Intervención Cultural - El Viejo Topo
Mataró, 2009
320 pàgines

Francisco Fernández Buey ha publicat un oportú i necessari llibre sobre l'estat de la universitat en els darrers cinquanta anys, des dels precedents de la fundació del Sindicat Democràtic d'Estudiants de la Universitat de Barcelona (SDEUB) fins a l'aplicació del Pla Bolonya. El llibre pren el títol *Por una universidad democrática* per assenyalar i explicar el paper protagonista del moviment universitari en la lluita per la democràcia a Espanya i en la transformació democràtica de la mateixa universitat heretada del franquisme. Aquesta lluita per la democràcia influeix en la revolta universitària a Europa i els EUA de 1968 i, alhora, rebrà el seu impacte.

El Maig del 68 va ser l'última contestació estudiantil de caràcter general contra el capitalisme i l'imperialisme, curiosament quan les societats posteriors a la Segona Guerra Mundial s'havien aclimatat a l'ordre econòmic i polític internacional que els havia pertocat

en la divisió del món en dos blocs. En ple auge (final) del *Welfare State*, amb amplis sectors de la classe treballadora plenament integrats, en confluència amb les polítiques col·laboradores dels partits socialdemòcrates i comunistes de les democràcies occidentals, la contestació universitària va fer impacte. El punt de contacte de les mobilitzacions universitàries del 68 era la negació del sistema capitalista i la guerra del Vietnam com a símbol antiimperialista.

Aquest ambient contestatari a la universitat tenia les seves derivacions interiors, segons les circumstàncies polítiques de cada país. Des del moviment pels drets civils als EUA fins a l'oposició a la invasió de Praga, l'agost de 1968, per les forces militars del Pacte de Varsòvia, ens trobem en una època marcada per la guerra del Vietnam, però també per la dominació soviètica de l'Europa oriental, per les dictadures mantingudes per les democràcies, per la continuació de la guerra freda entre els dos blocs vencedors de la Segona Guerra Mundial.

Ara bé, el Maig del 68 és a Barcelona un parèntesi de no més de dos anys, en el qual diversos grups d'extrema esquerra (maoistes, marxistes-leninistes, comunistes internacionalistes, troskistes, etc.) prenen el protagonisme en la lluita universitària tot relegant el PSUC i d'altres forces polítiques socialistes, que havien estat protagonistes en la fundació de l'SDEUB.

La dictadura franquista era el factor principal en l'explicació de l'origen i evolució del moviment d'estudiants i professors per una universitat democràtica i pel restabliment de la democràcia i l'autonomia. La universitat fou la institució on es va consolidar més aviat un moviment antifranquista, alhora que fou planter de quadres, els quals passaven a tenir un paper activador d'altres moviments socials (organitzacions sindicals i moviment veïnal), així com del món de la cultura i els col·legis professionals. Entre la fundació de l'SDEUB, el

març de 1966, i la constitució de l'Assemblea de Catalunya, el 1971, hi ha una línia de continuïtat que no es pot comprendre sense el PSUC i els universitaris comunistes influents en diferents moviments socials i institucions cíviques i professionals. Els universitaris i el moviment universitari van tenir una importància clau en les mobilitzacions dels setanta contra la dictadura i en el procés intern de transformació democràtica de la universitat catalana.

En aquest marc cal situar el debat sobre el desenvolupament econòmic en els anys seixanta i setanta, l'expansió de les classes mitjanes, l'accés dels fills de la classe treballadora a la universitat i els intents de reforma tecnocràtica de la universitat.

L'hegemonia cultural de les esquerres a la universitat i la politització de la comunitat universitària, en paral·lel al declivi de la dictadura i la força creixent que prenia l'oposició democràtica, marquen un debat sobre la transformació de la universitat en el marc de la societat del benestar, que no s'atura en la imprescindible reforma democràtica de les institucions universitàries, sinó que entra de ple en la defensa d'una universitat pública i oberta, sense que hi pugui haver cap discriminació per condició social en l'accés a l'ensenyament.

Es defensa la universitat pública contra els intents d'impulsar la creació d'universitats privades al servei de la "funció de manar", com a seguretat de la continuïtat del sistema econòmic i de la divisió social del treball; es promou l'autonomia universitària enfront del poder econòmic i polític, per tal de protegir la llibertat de càtedra en la realització de les funcions bàsiques de la universitat, com són la recerca científica i la transmissió de coneixements; es defensa una universitat plenament integrada en el seu entorn social, activadora de la cultura i compromesa amb la llibertat i la democràcia; i, finalment, es promou una universitat catalana, amb la plena recuperació de la llengua catalana i el

seu ús en l'ensenyament, una universitat identificada amb la història del moviment universitari a Catalunya.

Actualment vivim la contradicció entre, d'una banda, la volguda i proclamada universitat pública, autònoma i democràtica d'aquells temps, i fonament dels processos estatutants de les universitats democràtiques després d'aprovar la Llei de reforma universitària (LRU, 1983), i d'una altra banda, una universitat que, en comparació, ha esdevingut, en temps de democràcia, menys autònoma, menys pública i amb menys compromís polític. Què ha passat?

El marc cultural i ideològic hegemònic en les últimes tres dècades ha estat el neoliberalisme o, més exactament, el neoconservadorisme, que ha exaltat el paper dirigent del món empresarial en l'economia i en la societat; que ha fet creure en l'individualisme econòmic com la via de realització personal i de generació de riquesa col·lectiva; que ha elevat el mercat a la categoria de déu infal·libre en la fixació del preu just i en la distribució dels béns i recursos; que ha deixat anar sense traves ni controls el capitalisme financer com el motor de l'economia mundial, i que ha sotmès la política a la gestió de l'economia. Les universitats no són illes impermeables, sinó institucions ben permeables al que passa al seu entorn. El neoliberalisme també ha penetrat en la concepció i el funcionament de la institució universitària.

Ha estat un procés lent, que va començar amb un discurs gerencialista partidari d'aplicar criteris de gestió empresarial en el govern de la universitat, que ha multiplicat i distorsionat la via oberta per l'article 11 de la LRU, pel qual el professorat pot contractar (mitjançant els departaments o instituts universitaris) treballs de caràcter científic, tècnic o artístic, un article que ha resultat ser l'origen de la confusió entre recerca científica i treballs professionals (ben retribuïts). És una universitat en què el professorat ha entrat en una cursa competitiva, obsessionat més pel currículum

que pel saber. Tot plegat ha anat configurant una universitat pública mercantilitzada, basada en paraules buides com la repetida *excel·lència*, i molt burocratitzada. Aquest diagnòstic no equival a disminuir gens ni mica el canvi positiu que va representar la LRU en la cultura universitària, en les estructures de govern i d'organització universitària, en la racionalització i l'estabilització del professorat universitari, en la promoció de la recerca científica, en la mateixa dedicació i motivació de la comunitat universitària per millorar el funcionament de la institució. Però la LRU no va tenir continuïtat, ni s'han resolt els déficits de l'aplicació de la llei, especialment la insuficiència de recursos, les beques universitàries i la imprescindible reforma dels ensenyaments.

El procés de Bolonya s'inscriu en aquest escenari de cultura neoliberal i de confusió sobre el futur universitari, i a això s'hi afegeix el gran pas enrere que va suposar la Llei orgànica d'universitats (LOU), de desembre de 2001, una llei orientada al canvi d'estructures de poder universitari (sortosament fracassat) i a l'empitjorament del ja mal sistema d'oposicions (que també ha passat a la història). *L'Informe Universitat 2000*, realitzat per un grup de professors encapçalat per Josep M. Bricall, hauria pogut ser l'activador d'un debat molt necessari per a la reforma universitària. Des d'una visió socioliberal, plantejava un seguit de mesures que convenia discutir, algunes de les quals formen part del Pla Bolonya.

L'aplicació del procés de convergència universitària europea ha estat una oportunitat perduda per afrontar la reforma dels ensenyaments des de la revaloració de la docència, com a funció bàsica de la universitat. Ha preocupat més l'adequació de la reforma de graus i màsters a suposades necessitats del sempre mal anomenat mercat, i des de concepcions pedagògiques pretesament innovadores. Aquesta primera dècada del segle XXI ha estat un període de pro-

funda desorientació sobre el sentit i les funcions de la universitat, que s'ha concretat en uns governs de les universitats sobrepassats per la gestió i sense criteri de direcció. Una època caracteritzada per una despolíticació de la comunitat universitària i pel corporativisme i l'absentisme del professorat. Una universitat desmotivada i apolítica no és la institució que es necessita per donar resposta a aquestes qüestions.

Benvingut sigui, doncs, un llibre que ens cal per reprendre un debat molt necessari, per saber d'on venim i què volem fer com a universitaris.

Miquel Caninal

**Decidir la ciutat futura.
Barcelona 1859**
Glòria Santa-Maria Batlló

**Edicions del Museu d'Història de
Barcelona
Barcelona, 2009
220 pàgines**

Els homes i les dones que habiten a Barcelona, així com els milions de turistes que la visiten cada any, poden passejar o transitar en cotxe per l'Eixample de la ciutat i gaudir, gairebé sense adonar-se'n, de la minuciosa racionalitat amb què s'enxarxen places, barris, jar-

dins i passeigs, de l'amplitud alliberadora dels carrers, de l'ordre perfectament mil·limètric en què estan disposats els blocs de cases, i també de la sensació de sana lluminositat i obertura que transmeten, discrets però imprescindibles, els xamfrans.

Tant els ciutadans quotidians com els turistes puntuals, però, ben poques vegades tenen la més remota idea de l'agitadíssim brou de cultiu –agres disputes polítiques, dures pugnes personals, acalorats debats mediàtics, entrebancs econòmics greus, expectatives de tota índole, i complicacions de tota espècie i pelatge– en què, ara tot just fa 150 anys, va néixer i va començar a concretar-se el projecte de reforma urbanística que havia d'acabar convertint una Barcelona encara postmedieval (en ple segle XIX!) en la base de l'urbs moderna que és avui dia.

Al llibre *Decidir la ciutat futura. Barcelona 1859*, la historiadora i professora de filosofia Glòria Santa-Maria Batlló ofereix un compendi complet i laboriosíssim de totes les vicissituds que suscità el projecte de reforma de Barcelona impulsat pel consistori (1858-1863) de l'alcalde liberal progressista Josep Santa-Maria i Gelbert, el qual aspirava a crear una nova ciutat “radicalment distinta de l'antiga”, higiènica i habitable, “oberta a l'immens espai d'un pla només limitat pels dos rius Besòs i Llobregat i per la serralada de Collserola”.

Tal com bé resumeix Ramon Grau en la breu presentació que obre el volum, Glòria Santa-Maria emprèn l'estudi i la reconstrucció d'aquells fets des de l'òptica de l'Ajuntament: els enfrontaments i malentesos que s'originaren entre les forces municipals i el poder central de Madrid, les tenses relacions que s'establiren entre el consistori i l'enginyer Ildefons Cerdà, i sobretot les temptatives i els afanys dels responsables municipals per tirar endavant una reforma d'envergadura prou important perquè no es quedés en una simple operació de

maquillatge sinó que realment suposés una transformació –una millora radical, integral– de la ciutat.

Fins i tot per al lector poc familiaritzat en temes d'urbanisme, si una cosa queda clara llegint el documentadíssim estudi de Glòria Santa-Maria és que, tot i els fracassos i les expectatives frustrades que evidentment sofriren (recordeu que Cerdà era percebut com el candidat imposat per Madrid), els membres del consistori barceloní van tenir el mèrit d'adonar-se que d'ells depenia resoldre per sempre els problemes d'espai i d'higiene de la ciutat aprovant un projecte d'eixample il·limitat, i que qualsevol altre pla –més modest, menys ambiciós– només faria que perpetuar sense fi els entrebancs per crear una Barcelona moderna.

Tal com explica l'autora, “l'any 1859 és el punt d'arribada d'un llarg recorregut del municipi de Barcelona en lluita durant dècades per obtenir l'eixample”. Un dels punts més calents d'aquella lluita havia girat al voltant de les muralles de la ciutat, demolides definitivament l'any 1854, després d'anys de disputes entre els progressistes (que les volien enderrocar) i els conservadors (que volien preservar-les). No va ser fins que el govern de Madrid va abolir la condició de plaça de guerra de la ciutat, però, que el projecte de reforma començà a ser viable. Això fou possible gràcies a l'arribada al Govern Central de la Unión Liberal de Leopoldo O'Donnell, que durant cinc anys (1858-1863) va apaivagar, almenys fins a un cert punt, el clima sempre convuls de la política espanyola del segle XIX, en la qual els governs eren de tan escassa durada que no es podien plantejar ni encara menys executar projectes de gran abast.

Com ja hem dit, l'estudi de Glòria Santa-Maria té el mèrit –i la utilitat– d'oferir una vasta panoràmica global, i alhora detalladíssima, de tot aquell procés. Aquests són alguns dels aspectes més rellevants que l'autora explica i analitza: a) els objectius primordials de

la reforma, que lligaven les ànsies modernitzadores amb la necessitat de millorar les condicions de vida dels ciutadans; b) la doble lluita que hagué d'emprendre l'Ajuntament per tirar endavant el projecte, d'una banda, contra els propietaris dels terrenys que caldria expropiar i, de l'altra, contra els òrgans estatals; c) les maniobres que, amb èxit, va dur a terme Cerdà, d'esquena a l'Ajuntament, movent-se per les altes esferes de Madrid per aconseguir que el seu pla fos l'aprovat; d) les tortuoses disputes que hi hagué entre el Ministeri de Foment i el de Governació; i e) el concurs públic que organitzà l'Ajuntament per triar el pla més adient, un concurs que creà una expectació general i que fou molt concorregut i polèmic però que no acabà tenint efectes pràctics. La impressió que té el lector profa quan acaba de llegir l'estudi és que ha après gairebé tot el que podia aprendre sobre el tema.

Decidir la ciutat futura. Barcelona 1859 és un llibre extremadament rigorós, prolix en informacions interessants i puntejat per lúcides interpretacions. A més, inclou tota mena de documents i de material gràfic, sovint magnífics. El més important, en tot cas, és que aquest és un llibre que posa llum sobre les enormes complexitats d'uns fets que marquen per sempre més el destí de Barcelona. **Pere Antoni Pons**

“El mèrit del consistori va ser adonar-se que havien de resoldre els problemes d'espai i higiene de la ciutat amb un projecte d'eixample il·limitat, i que qualsevol altre pla més modest només perpetuaria els entrebancs per crear una Barcelona moderna”.

Cincómonos

De basar de regals a espai d'art en llibertat

Text **Gregorio Luri** Fotos **Eva Guillamet**

Els dos Eixamples de Barcelona continuen separats per un mur difícil de definir i, sens dubte, no és qüestió de caure en comparacions odioses. Però sembla que és veritat que l'estructura del Passeig de Gràcia, la Rambla de Catalunya i el carrer de Balmes afavoreix més el trànsit de vianants vertical (eix mar-muntanya) que l'horitzontal. En tot cas, per imposar el meu desig personal al de l'urbanisme, he pujat des de la Plaça de Catalunya fins a Cincómonos (Consell de Cent, 283) traçant una línia trencada. Primer Rambla Catalunya amunt fins a Diputació; després, Enric Granados i Consell de Cent.

Davant de la porta del seminari recordo la seva magnífica biblioteca, oberta al públic, i la seva antiga clausura, quan l'edifici estava protegit per uns murs alts, semblants als que encara impedeixen de gaudir visualment dels jardins de la Universitat de Barcelona. No deixa de ser sorprenent que la universitat, vista des del carrer de la Diputació, ofereixi una imatge més hermètica que la del seminari. Al xamfrà del seminari que dona a Enric Granados i Consell de Cent hi ha penjada una gran pancarta: "Festa de la Castanyada. Danses i música tradicional. Organitza: Ballets de Catalunya". Són les sis de la tarda d'un dia de finals d'octubre i ja es fa fosc.

Entre Enric Granados i Aribau, el carrer del Consell de Cent té una personalitat singular, ja imposada pels seus límits. A una banda, el seminari, a l'altra, l'Hotel Axel, el cor

de l'anomenat "Gaixample" ("el flirteo desde que sales de la habitación está asegurado", diu la publicitat de l'establiment; llegint-la, m'adono que existeix una mena de "filosofia hetero-friendly" de la qual fa gala l'hotel) i la Cadena Els Tigres ("60 instal·ladors, instal·lem tot el que venem"). Entre aquests dos extrems hi ha espai per a El Gato Negro (que anuncia "cruji-coques paellador"), el Forn de Pa l'Eixample, La Ternerita (que no anuncia res perquè té la persiana metàl·lica abaixada), la Fruiteria Alcaley, el Café Outside, el Basar Amigo ("regals, joguines, robes, bosses, ferreteria, papereria, perfumeria, cuir, maletes, 0,60 euros y més", amb la "y" en l'original), Le Petit Cabaret ("entrepà + refresc 3,60"), un Total Laser ("Olvida los métodos tradicionales de depilación y descubre la comodidad y los asombrosos resultados del láser de Alejandrita"). Donant el to cool, també hi ha diverses galeries d'art (Kalós, Art Nou Mil·lenni, La Galeria, Contrast) i per recordar els temps d'incertesa econòmica que vivim, no falten tampoc els locals que s'ofereixen amb rètols llampants: "Local disponible".

Al centre d'aquest món, equidistant del seminari i de l'Axel, hi ha Cincómonos, que en certa manera és la síntesi del carrer.

La primera impressió en aturar-me davant la porta és de desconcert. No sé ben bé què diables hi trobaré, a dins. Els

cartells publicitaris palesen un tràfec cultural considerable. Recordo bé que la primera vegada que hi vaig entrar, ja fa uns quants anys, em vaig trobar amb una estranya barreja de llibreria i botiga de regals que no semblava destinada a la glòria comercial. Ara tot és diferent, però Cincómonos sembla que continua fidel a la seva vocació de mixtura. La mateixa disposició del lloc ja és un advertiment: “Cartesians, vigileu on poseu els peus”.

Són diversos els espais que ofereix Cincómonos, però tots conflueixen en la sala del fons, amb capacitat per a cinquanta persones i un escenari digne d'aquest nom. Hi ha un bar, una galeria d'art, un laboratori teatral, un cafè teatre..., i hi ha, sobretot, poc academicisme. En realitat, la millor manera de definir el que veig és anomenant-lo tal com s'anomena a si mateix: “Cincómonos. Espai d'art”.

La Lucía i en Jorge són l'ànima de Cincómonos. Van venir de Buenos Aires amb cinc maletes i tres nens, en Pablo, en Christian i la Claudia. O, segons com es miri, hi van tornar, perquè l'avi d'en Jorge era del Poblenou. Aquests camins d'anada i tornada fan palès que les pàtries poden ser electives.

Com se us va acudir muntar Cincómonos?

Jorge: Perquè som bojos!

Recordo que quan hi vaig anar la primera vegada era una mena de basar.

Lucía: Va ser un fracàs. Veníem llibres i objectes de regal, amb molt poc èxit.

Jorge: Era un projecte molt benintencionat, però amb molt poc rendiment econòmic.

Lucía: Això havia estat una antiga fàbrica de persianes. Estava fet un desastre. El nostre objectiu era transformar-lo en alguna cosa que encara estava per definir. Ara, mirant enrere,

veiem que aquest espai té la seva pròpia història; s'ha anat fent a si mateix a poc a poc.

Jorge: Cincómonos va començar a caminar l'any 1998 i des d'aleshores hi han passat tota mena d'artistes: poetes, pintors, dramaturgs, escultors, dissenyadors, cantors, escenògrafs, escriptors, fotògrafs, mags... Però el nucli sobre el qual giren totes les activitats és el teatre. Ara tenim una programació més estable.

Què us comenta la gent?

Lucía: S'hi senten còmodes. El lloc els sembla càlid, acollidor.

Jorge: Ens veuen més *freaks* que *sudaques*. Però estan d'acord que el nivell artístic és molt bo i el local se'ns omple de gent.

I la premsa?

Jorge: Hi passa de llarg!

Com us definiríeu?

Jorge: Com un espai al qual es pot anar a fer coses. Nosaltres obrim les portes. Hi ha molta gent que hi passa i ens adopta, des d'Estopa, Buenafuente, Lluís Llach o Zubizarreta. N'hi ha que hi arriben, prenen una camamil·la i se'n van. Volem acollir tant el de la camamil·la com el creador. No som un espai contracultural, sinó cultural.

Quin és el vostre objectiu?

Jorge: Poder continuar obrint la porta.

Lucía: Cada dia rebem quatre o cinc propostes per fer coses. Intentem acceptar-les si estan ben treballades. No es tracta de donar veu a l'ocurrència, sinó a la idea. Ens agradaria continuar així. Nosaltres vivim de l'entusiasme de la gent.

Jorge: Som afortunats fent el que fem; és a dir, arriscant.

Lucía: Hi ha pocs llocs que arriquin.

Sens dubte, d'entusiasme no van pas escassos. Em parlen dels seus projectes nous: una tertúlia cultural, sessions de *jam-teatre*, seguint el model de les sessions de *jam-folklore*, “que funcionen d'allò més bé”. Volen desenvolupar també diferents propostes sobre vídeo, curts, cinema; organitzar convocatòries artístiques, etc.

Al final parlem de la cultura, gran error per part meua. Al llarg de la conversa va estar present l'escriptor uruguaià Federico Nogara, que va resultar un polemista fenomenal, a més de devot d'Onetti. Es va mostrar visiblement enfadat perquè “la gent consumeix la cultura que li donen mastegada”. Em vaig adonar que a aquest lloc indefinible convé anar-hi sense presses, sobretot si es té la intenció de discutir. En acomiadar-nos, m'expliquen que volen crear un espai en el qual l'art, com a recerca, reflexió i risc, i no solament com a producte de consum, s'afirmi a si mateix en llibertat. **M**

Cincómonos

Consell de Cent, 283 (entre Enric Granados i Aribau)

08011 Barcelona

Telèfon: 93 451 74 15

E-mail: cincomonos@cincomonos.org

Web: www.cincomonos.org

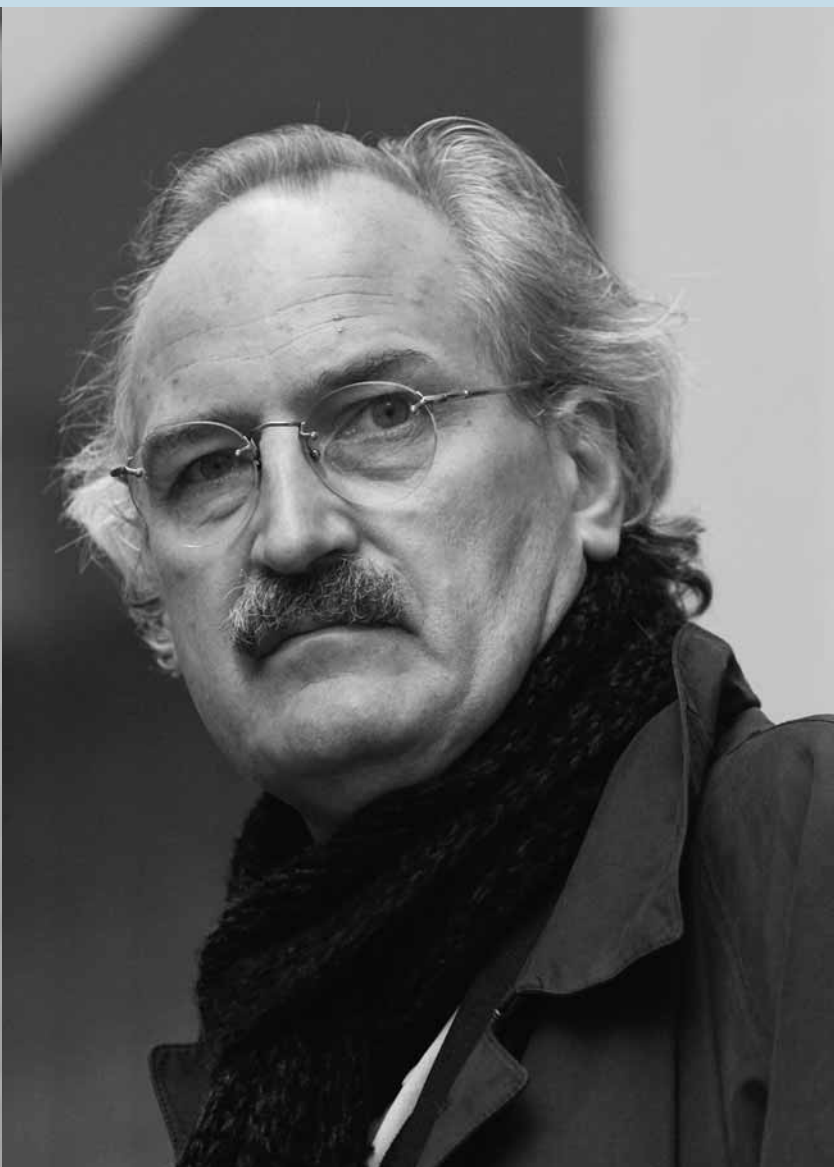
En transk

Axel

“No hi ha hagut mai tants
intel·lectuals com ara”

Honneth

Entrevista **Daniel Gamper**
Fotos **Pere Virgili**

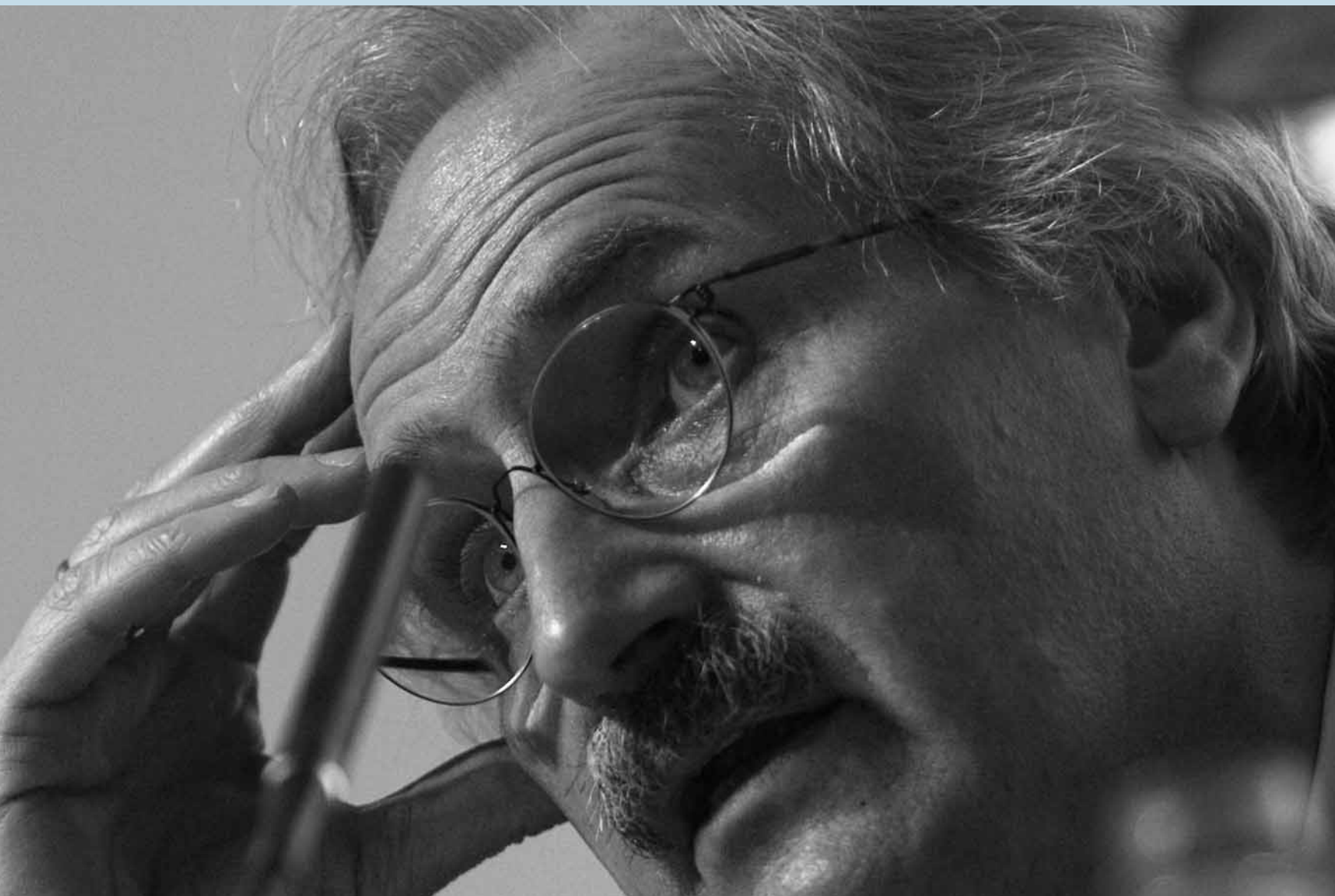
Durant la seva visita a Barcelona, convidat pel Centre de Cultura Contemporània (CCCB) dins del cicle "Impureses. Apunts sobre la condició humana", Axel Honneth va impartir una conferència amb el títol "Reconeixement i menyspreu. Sobre la fonamentació normativa d'una teoria de la societat". A la seva presentació va parlar de la transició produïda en la filosofia política de les últimes dècades, una transició que en part ha estat influïda per la seva pròpia tasca com a filòsof.

Segons el professor Honneth, la discussió acadèmica filosòfico-política ha modificat el seu focus d'atenció. Fa més de tres dècades l'èmfasi es posava en la redistribució com a forma de reduir la desigualtat social. El problema que suscitava la indignació moral i que, per tant, fomentava el debat filosòfic, era la distribució desigual dels béns i de les oportunitats, una distribució considerada injusta perquè no obeïa a la lògica dels mèrits. Per reparar aquesta injustícia, calia una reparació en forma de redistribució. Però en els anys vuitanta es va produir una modificació que va posar en el centre de la reflexió el concepte de "reconeixement", el qual va substituir el de "redistribució". Aquest canvi va suposar que es considerés que la solució no consistia exclusivament a redistribuir els béns que estaven repartits de manera arbitràriament

injusta. El que importava passava a ser el reconeixement de la dignitat malmesa de les persones i dels grups minoritaris. En aquest nou paradigma, no es tracta de redistribuir els béns i les oportunitats, sinó de garantir que la dignitat de les persones sigui respectada.

El pensament d'Axel Honneth està íntimament vinculat amb l'anomenada Escola de Frankfurt, ciutat en la universitat de la qual exerceix com a catedràtic. Des de fa anys se'n parla com del representant més destacat de la tercera generació de l'Escola, és a dir, com a hereu de la tradició moderna iniciada amb Theodor W. Adorno i Max Horkheimer i continuada per Jürgen Habermas, mestre i mentor del mateix Honneth. Després de passar per la Freie Universität Berlin, va tornar fa uns anys a Frankfurt, on dirigeix l'Institut d'Investigacions Socials (Institut für Sozialforschung), que va oferir el caldo de cultiu dels filòsofs esmentats i d'altres, com ara els influents pensadors dels anys seixanta Herbert Marcuse i Erich Fromm.

El que els caracteritzava a tots ells era una percepció de la situació social, que analitzaven i sobre la qual volien influir, com un estat de negativitat social. El problema que els unia no era la injustícia social, sinó les barreres interposades a l'assoliment de la vida bona. El voca-

“Els contextos sociopolítics han canviat, però això no vol dir que hàgim d’abandonar una concepció de la lluita pel reconeixement que inclou alguna cosa més que el simple reconeixement de l’especificitat cultural dels col·lectius minoritaris que conformen les heterogènies societats contemporànies”.

bulari que utilitzaven i les expressions amb les quals han passat a la posteritat il·lustren el punt de vista metodològic que van adoptar, així com la força evocativa amb què es van propagar fins avui dia. N’hi ha prou de recordar conceptes com ara “organització irracional” (Horkheimer), “món administrat” (Adorno), “societat unidimensional” o “tolerància repressiva” (Marcuse) i “colonització del món de la vida social” (Habermas).

La societat descrita amb aquests termes és deficient perquè no permet la veritable autorealització dels individus, que solament troben obstacles per esdevenir el que volen ser. El dèficit que observen aquests autors és de tipus social: les vides estan malmeses i no troben cap guariment possible a causa de la manca de racionalitat; en això, doncs, segueixen l’argument hegel·lià que, amb el temps, els mateixos autors de l’Escola de Frankfurt modificaran. L’èmfasi en l’emancipació, tot i les deformacions de la racionalitat social, continua sent el fil conductor dels hereus actuals de la teoria crítica.

Professor Honneth: al seu llibre *Patologías de la razón. Historia y actualidad de la Teoría Crítica* (Katz, 2009), vostè escriu sobre el paper dels intel·lectuals en el panorama actual. Què el va motivar?

Les meves reflexions sobre els intel·lectuals i el paper que han de tenir en els debats polítics estan motivades pel fet que al meu país, la República Federal Alemanya, cada quatre anys més o menys es discuteix sobre si tenim intel·lectuals o no. Aquest debat em posa molt nerviós, justament perquè es repeteix tot sovint.

Quin és el lloc específic dels intel·lectuals en els mitjans actuals?

No és veritat que els intel·lectuals hagin desaparegut. No hi ha hagut mai tants intel·lectuals com ara. Els intel·lectuals són en llocs de responsabilitat, escriuen en els bons diaris; jo mateix participo sovint en els debats d’actualitat. Es tracta d’un fenomen propi de la nostra època, en la qual un percentatge molt alt de persones ha accedit a l’educació superior, cosa que ha comportat que els intel·lectuals accedeixin als mitjans de comunicació de masses i puguin exercir una influència que abans no tenien. Tanmateix, crec que el filòsof que parla en públic sobre assumptes públics ha de transcendir la tasca dels intel·lectuals tal com els he descrit. El filòsof que participa en la deliberació ha d’aportar les eines específiques de la seva disciplina, cosa que el porta a qüestionar la seva pròpia legitimitat, a posar en dubte el mitjà en què col·labora, els problemes davant dels quals suposadament ha de reaccionar, l’ordre del dia polític. El filòsof transcendeix d’aquesta manera les tasques tradicionalment atribuïdes als intel·lectuals, ja que es pregunta pels pressupòsits ocults, els conceptes sempre acceptats, els punts de vista considerats obvis, etcètera.

El seu pensament ja està connectat de manera ineluctable amb el concepte de reconeixement, en concret amb la lluita pel reconeixement,

ment, que no és tan sols el títol d’un dels seus llibres, sinó potser un dels conceptes clau al voltant dels quals s’estructura tota la seva obra.

Dit d’una manera breu: la lluita pel reconeixement trasllada el centre de la reflexió de l’eliminació de les desigualtats a l’evitació del menyspreu. Però no m’hi detinc, sinó que la meua intenció és pensar tots dos moviments alhora.

Es tracta aleshores de reconèixer les identitats malmeses de les persones? D’incentivar una política de la identitat?

No és aquesta la visió que tinc de la lluita pel reconeixement. En realitat, el que em preocupa últimament és el fet que la lluita pel reconeixement ha estat entesa de manera quasi exclusiva com una lluita pel reconeixement de la identitat cultural. Això és una simplificació que crec que comportarà conseqüències nefastes. El meu punt de vista és més proper, per dir-ho així, al marxisme. Els fenòmens de reconeixement que van despertar el meu interès van ser sobretot les lluites obreres del segle XIX. En aquestes lluites s’aprecia que l’honor arrabassat és una de les motivacions centrals dels sindicalistes, dels obrers. I aquest fenomen em va interessar especialment perquè canvia el punt de vista habitual, que considera que els enfrontaments socials, i més aquests que tenen un rerefons que en aparença és exclusivament econòmic, són lluites d’interessos. Pel que he estudiat, puc concloure que no és així i que les lluites pel reconeixement no eren reductibles a una redistribució de béns. Els obrers no volien rebre solament la seva part, sinó que volien veure restituïda la seva dignitat. Tanmateix, aquest punt de vista no equival a dir que la qüestió aleshores es pot explicar com quelcom que té a veure amb el reconeixement cultural, l’acceptació pública de les identitats malmeses. Aquesta és la tendència que s’aprecia de manera eminent en la filosofia política actual, com ho demostren els textos d’autors tan influents com Charles Taylor o Nancy Fraser. L’error d’aquesta perspectiva no és solament històric, com he volgut demostrar prenent com a exemple les lluites obreres del XIX, sinó també conceptual. N’hi ha prou de pensar que el reconeixement s’inicia a les llars, en l’espai familiar, i no s’ha de ser cap expert per comprendre que en aquest context no es tracta d’acceptar les especificitats culturals de cada membre, sinó que més aviat es tracta de drets, d’activitats que demanen a crits que es reconegui la seva raó de ser.

Potser l’èmfasi en la política de la identitat es deu al fet que les societats són cada vegada més complexes i diverses.

Crec que no és així. És a dir, és cert que els contextos sociopolítics han canviat, però això no implica que hàgim d’abandonar una concepció de lluita pel reconeixement que inclou alguna cosa més que el mer reconeixement de l’especificitat cultural de tots i cadascun dels col·lectius minoritaris que conformen les heterogènies societats contemporànies. Penso, per exemple, en les lluites pel reconeixement

que van tenir més repercussió a mitjan segle passat; a saber, el moviment pels drets civils als Estats Units. Al meu llibre *La lucha por el reconocimiento* em centrava en el moviment dels afroamericans a favor de la igualtat jurídica, que, per a mi, abans com ara, pot ser considerat com un cas paradigmàtic de la lluita pel reconeixement. I el que podem apreciar en aquest moviment és que no es tractava de reconèixer una cultura africana específica, sinó d'accedir a la igualtat de drets, d'estendre les garanties jurídiques a tots els ciutadans, perquè després aquests poguessin fer i desfer amb la seva cultura com els semblés més bé. Però el pas previ és el reconeixement jurídic, que cap ciutadà no sigui discriminat per llei.

Dins del mateix camp semàntic que el reconeixement hi ha el concepte de tolerància, així com el de respecte. Per fer front a les eventuais conseqüències desestabilitzadores de la diversitat social, se sol recórrer a la tolerància com a clau per assegurar la pau social, la coexistència pacífica, sense que els ciutadans hagin de cedir en les seves previsions morals. Quina utilitat atribueix al discurs de la tolerància?

És veritat que el concepte de tolerància està vinculat a la pau social i que en aquest context és d'una gran utilitat. Tanmateix, m'estimo més utilitzar el concepte de respecte, que va més unit al reconeixement jurídic de les persones i dels col·lectius. Però, tot i que el concepte de respecte té molt de prestigi, pot ser que pequi per excés, de la mateixa manera que la tolerància peca per defecte. És a dir, una cosa és el reconeixement jurídic dels individus que reclamen la igualtat de drets amb els seus conciutadans i una altra és que la resta de ciutadans els respectin i els valorin positivament. No dispo de d'una perspectiva normativa unívoca sobre aquesta qüestió, ni crec que n'hi hagi cap; l'únic que puc dir és que tota cultura minoritària establerta al costat d'una de majoritària ha de disposar d'oportunitats per ser valorada socialment. No hauria de ser valorada socialment, sinó disposar d'oportunitats per ser valorada. És a dir, una oportunitat dels membres de la minoria per presentar-se a si mateixos, a través dels mitjans, per exemple, per donar a conèixer les seves pràctiques, però sense que existeixi seguretat que siguin valorats i apreciats per la majoria de la societat.

Fa un parell d'anys va publicar *Reificación. Un estudio en la teoría del conocimiento* (Katz, 2007). Quina actualitat té aquest concepte?

El meu estudi sobre el concepte de reificació no pretén ser original. Al contrari: es tracta d'un concepte clàssic de la tradició marxista que Lukács va situar en el centre de les seves reflexions i que, posteriorment, va ser recuperat per l'Escola de Frankfurt, que el va utilitzar per descriure les condicions i les pràctiques socials de la seva època. Així doncs, amb aquest concepte no m'enfronto solament a una qüestió sociològica rellevant, sinó que també poso a prova la validesa actual de la primera generació de l'Escola de Frankfurt i mesuro fins a quin punt les seves reflexions han resistit el pas del temps.

Es tracta d'un concepte amb connotacions morals?

Certament, el més fàcil és entendre'l en termes merament normatius, aplicar-hi un barem moral, però d'aquesta manera no es fa altra cosa que assenyalar la cara negativa del que entenem que són les nostres obligacions morals. Una filòsofa com Martha Nussbaum l'utilitza en aquest sentit, quan interpreta la reificació com una prohibició d'instrumentalització. Reificar una persona suposa l'incompliment del mandat de respectar-la moralment. Entès així, el concepte no presenta problemes, però tampoc no resulta gaire operatiu. La meua intenció era més aviat descriure en quina manera una disposició reificant en relació amb el món és una relació fonamentalment errònia. Em vaig centrar en aquest concepte perquè creia que hi podria desentranyar el que és específic de les formes capitalistes de mercat, en concret la desregulació enorme del mercat a finals del segle XX i la creixent mercantilització de les nostres relacions socials. Tanmateix, haig d'afegir que el resultat ha estat bastant negatiu i que ara, una vegada escrit el llibre, he arribat a la conclusió que potser el concepte de reificació no augmenti tant a la nostra comprensió del món i del capitalisme. El resultat de la meua recerca m'ha portat més aviat a contemplar la reificació com un cas extrem d'interacció social promoguda naturalment per determinades tendències del capitalisme, però no pel mercat com a tal.

Hi ha altres conceptes de la tradició marxista que poden resultar operatius per diagnosticar la situació sociopolítica de les societats a principis del nou mil·lenni?

Conceptes com el de fetixisme o el de mercantilització han perdut el predomini que van tenir antany. Són conceptes que també van ser utilitzats per l'Escola de Frankfurt i que avui dia amb prou feines són utilitzats, ja que sembla impossible fonamentar-los. Crec que amb l'ajuda del camp semàntic associat a la mercantilització o a la comercialització podríem analitzar més exhaustivament alguns dels fenòmens actuals. Encara diria més: crec que són conceptes que esperen de ser analitzats en profunditat, ja que la seva força evocativa és enorme, així com la seva capacitat per explicar-nos amb claredat la societat en què vivim.

Vostè va estudiar amb Jürgen Habermas a Frankfurt i és considerat el seu successor o, en tot cas, el qui reprèn el discurs de l'Escola de Frankfurt. Com veu la seva pròpia posició en relació amb el pensament d'Habermas?

Per començar, li haig de dir que no accepto que se'm consideri successor d'Habermas, però no perquè rebutgi la seva influència en el meu pensament, sinó perquè em semblaria un atreviment injustificable per part meua. Crec que ell és un cas a part i no em vull comparar amb la seva enorme capacitat associativa i intel·lectual. Igual que Adorno, però amb estils diferents, Habermas exerceix la seva activitat filosòfica en diversos àmbits; a saber, el registre de l'acadèmia i el més periodístic. De fet, més que considerar-me el seu successor, el considero un model.

Il·lustració: Francesc Punsola

El desert comença aquí

Text **Jordi Puntí** Escriptor

Les ciutats fredes tenen vida subterrània. Fa uns anys vaig viatjar a Montreal, al Canadà, en ple hivern. Em va sorprendre la xarxa de túnels i galeries que perforen la ciutat per sota. Quilòmetres i més quilòmetres de vies càlides que et permeten anar d'un lloc a l'altre sense veure la llum del dia i, sobretot, sense patir el fred glacial que fa a la superfície. Mentre a l'exterior hi neva, la gent es fica sota terra i passeja, compra a les botigues o va al cine. És una vida, la subterrània, que la majoria de barcelonins desconeixem, tot i que sempre hi ha individus que senten l'atracció del subsòl. Recordo que al seu primer volum de memòries, *Años de penitencia*, Carlos Barral feia un retrat del seu amic i poeta Jorge Folch i explicava que era un expert a recórrer les clavegueres de Barcelona. Folch, que va morir molt jove, asfixiat dins una cisterna, sabia desplaçar-se per sota terra i creuar la ciutat d'un barri a l'altre.

Encara que no les utilitzem, estaria bé que algun dia algú tracés el mapa de galeries subterrànies de Barcelona. Hi haurien de sortir les xarxes del clavegueram, els refugis antiaeris de la Guerra Civil, la xarxa de metro, incloent-hi totes les estacions fantasma, i, per descomptat, les restes físiques de l'antiga avinguda de la Llum. Quan vaig arribar a Barcelona per estudiar, la tardor del 1986, la galeria ja era un espai que s'esllanguia. Feia temps que ningú no l'havia renovat i aquella atmosfera una mica decrepita, entre clandestina i abandonada, em va fas-

cinar. Allò era la ciutat, la vida urbana i anònima, l'espai més cosmopolita de Barcelona, si se'm permet l'exageració. Dos anys abans, Loquillo y Trogloditas havien publicat una cançó que m'agradava molt i que es deia precisament *Avenida de la Luz*. La lletra de Sabino Méndez remarcava el mite de la ciutat submergida, el lloc ideal per acabar les borratxeres i on poder estar sol en els moments tristos. "*Avenida de la Luz, el desierto empieza aquí...*", feia la cançó, "*Heartbreak hotel de mi ciudad...*".

Jo només vaig poder endinsar-me en l'avinguda de la Llum durant quatre anys, perquè la van tancar el juliol de 1990, xuclada pel remolí d'obres i el trasbals immobiliari que havia desfermat la futura Barcelona olímpica. Ara sé que l'havien inaugurat 50 anys abans, el 1940, com a part d'un projecte més ampli conegut com a Ciutat Subterrània, i que havia d'anar de la Rambla de Catalunya fins a Urquinaona. Quina llàstima que no l'arribessin a completar! Ara sé també que, de fet, el túnel ja existia des del 1929 i formava part de l'estació del Ferrocarrils.

Quan vull tornar a passejar-me per l'avinguda de la Llum, busco a YouTube el vídeo de la cançó de Loquillo y Trogloditas. A les imatges, el cantant camina per la galeria i contempla els aparadors de les botigues. Llavors jo camino amb ell i baixo al passadís com qui s'endinsa en un túnel secret. A la claror postissa d'uns fluorescents, revisc les columnes que hi havia a banda i banda, d'un groc de nicotina, i que

donaven un aspecte de cripta sepulcral al passadís llarg i estret. Era com si et fiquessis a la tràquea d'un dinosaure. A tot el túnel s'hi respirava un aire entre espès i dolç, com una olor barrejada de galeta cuita i sutge, que venia d'una botiga on feien una mena de neules. Tot i que havien viscut uns quants anys d'esplendor, les botigues s'havien de reftar sobretot dels clients ocasionals que anaven a buscar els ferrocarrils. Hi resistien un fotògraf, una òptica, una botiga d'aparells electrònics, una sala de jocs, un quiosc de duplicat de claus, un bar on les canyes de cervesa eren molt barates... I el cinema, és clar, que per sortejar la crisi va acabar com a sala X. Els espectadors, sempre homes, en sortien amb els ulls inflats de foscor i provant de passar despercebuts.

A vegades, quan tornava de la universitat, m'agradava entrar a l'avinguda pel carrer Bergara, creuar-la de punta a punta, i sortir per l'altre extrem a la plaça de Catalunya. Ara encara ho faig, si he d'agafar els Ferrocarrils. L'entrada del cine està tapiada, però amb una mica d'orientació es poden veure els plafons on penjaven els pòsters de les pel·lícules. A l'altra banda de la galeria, només cal baixar les escales que duen a la perfumeria Sephora, dins del Triangle, i ja ets de nou al passadís. Llavors et quedes quiet, tanques els ulls perquè la memòria no s'enlluerni amb tants reclams, i retornes al vell passadís. Avinguda de la Llum, penses, el desert comença aquí... **M**